

JSWR
2791-836X

**Uluslararası
Sosyal
Hizmet
Araştırmaları
Dergisi**

3 [2]

International Journal of Social Work Research

JSWR

Volume 3 Issue 2 Temmuz 2023

Cilt 3 Sayı 2 July 2023

PUBLICATION DATE / YAYIN TARİHİ

30.07.2023

Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi

Yayınlanma sıklığı: Yılda 3 Sayı

e-ISSN: 2791-836X

Yayınlandığı Platform: Dergipark

Adres: <https://www.dergipark.org.tr/tr/pub/jswrpub>

İletişim: jswrpub@gmail.com

Index Bilgisi:

1. **ASOS Index** - <https://www.asosindex.com.tr/>
2. **ESJI Index** - <http://esjindex.org/>
3. **EuroPub** - <https://europub.co.uk/>
4. **IPIndexing** - <https://ipindexing.com/>

Baş Editör

Hüseyin DOĞAN

Muş Alparslan Üniversitesi

Muş

Alan Editörleri*

İslam AKÇE
Kenan ÖZMEN
Resul DURAN

Mardin Artuklu Üniversitesi
Muş Alparslan Üniversitesi
Hakkâri Üniversitesi

Mardin
Muş
Hakkâri

Sekreter

Ayşe Şeyma TURGUT ARIKAN

Kocaeli Üniversitesi

Kocaeli

Son Okuyucu

Hakan COŞKUN

Munzur Üniversitesi

Tunceli

Yazım ve Dil Editörü

Safer BOZARSLAN

İğdır Üniversitesi

İğdır

İstatistik Editörü

Yusuf DİLBİLİR

Hakkâri Üniversitesi

Hakkâri

Editör Kurulu*

Ebülfaz SÜLEYMANLI
Felicia ANDRIONI
Hüseyin DOĞAN
İslam AKÇE
İsmail DÖNMEZ
Kenan ÖZMEN
Resul DURAN
Ronald A. Feldman
Salih GÜLEN
Sanela Başıç

Üsküdar Üniversitesi
Petroşani Üniversitesi
Muş Alparslan Üniversitesi
Mardin Artuklu Üniversitesi
Muş Alparslan Üniversitesi
Muş Alparslan Üniversitesi
Hakkâri Üniversitesi
Columbia Üniversitesi
Muş Alparslan Üniversitesi
Sarajevo Üniversitesi

İstanbul
Romanya
Muş
Mardin
Muş
Muş
Hakkâri
ABD
Muş
Bosna Hersek

Editör Danışma Kurulu*

Ahmet Burhan ÇAKICI
Bekir GÜZEL
Beyza ERKOÇ
Deniz ŞARLAK
Emre KOL
Felicia ANDRIONI
Feyza NAZİK
Hakan ACAR
Hasan Hüseyin TAYLAN
Hıdır APAK
İshak AYDEMİR
İsmet Galip YOLCUOĞLU
Mehmet Zafer DANIŞ
Mehtap SÖNMEZ
Rıfat BİLGİN
Ronald A. Feldman
Rumeyza AKGÜN
Sanela Başıç
Seda TOPGÜL
Sema BUZ
Serhat TEK
Tark TUNCAY
Vedat IŞIKHAN
Yasemin ÖZKAN

Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi
Bülent Ecevit Üniversitesi
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Petroşani Üniversitesi
Bingöl Üniversitesi
Liverpool Hope Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Mardin Artuklu Üniversitesi
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
İstanbul Gelişim Üniversitesi
Sakarya Üniversitesi
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
Fırat Üniversitesi
Columbia Üniversitesi
Kırıkkale Üniversitesi
Sarajevo Üniversitesi
Akdeniz Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Bitlis Eren Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi

Karaman
Rize
Zonguldak
Muğla
Eskişehir
Romanya
Bingöl
İngiltere
Sakarya
Mardin
Sivas
İstanbul
Sakarya
Kahramanmaraş
Elâzığ
ABD
Kırıkkale
Bosna Hersek
Antalya
Ankara
Bitlis
Ankara
Ankara
Ankara

*Kurul üyelerinin adları isme göre alfabetik olarak sıralanmıştır.

Amaç

Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi (JSWR)'nin amacı; sosyal hizmet, sosyal politika, sosyal refah gibi insani hizmetlerin tümünü kapsayan araştırmaların bilimsel bilgi üretimine katkıda bulunmak ve teorik anlayışı ilerleterek uygulamalarda kullanımını sağlamaktır. Bu bağlamda dergi; araştırma makalesi, olgu sunumu, derleme, kitap incelemeleri vb. çalışmalarına yer vermeyi hedeflemektedir.

Kapsam

JSWR; sosyal hizmet ve sosyal politika biliminin kapsamı içine giren tüm sorun ve problemler hakkında bilgi sağlayan çalışmalarını bünyesinde barındırmaktadır.

Temel kriter araştırmaların sosyal hizmet mesleği odağında yapıyor olmasıdır. Derginin kapsamına giren konular şunlardır: Sosyal politika, aile, çocuk, kadın, gençler, göçmenler, yoksulluk, işsizlik, engellilik, yaşlılık, sosyal refah, sosyal politika, madde bağımlılığı, cinsel istismar, insan hakları vb.

Dergi kapsamında yazılan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Bu konuda dergiye herhangi bir sorumluluk yüklenemez

International Journal of Social Work Research

Frequency: Tri-quarterly

e-ISSN: 2791-836X

Published Platform: Dergipark

Address: <https://www.dergipark.org.tr/en/pub/jswrpub>

Contact: jswrpub@gmail.com

Indexing:

1. **ASOS Index** - <https://www.asosindex.com.tr/>
2. **ESJI Index** - <http://esjindex.org/>
3. **EuroPub** - <https://europub.co.uk/>
4. **IPIndexing** - <https://ipindexing.com/>

Chief Editor

Hüseyin DOĞAN

Muş Alparslan University

Muş

Section Editors*

İslam AKÇE
Kenan ÖZMEN
Resul DURAN

Mardin Artuklu University
Muş Alparslan University
Hakkâri University

Mardin
Muş
Hakkâri

Secretary

Ayşe Şeyma TURGUT ARIKAN

Kocaeli University

Kocaeli

Proofreader

Hakan COŞKUN

Munzur University

Tunceli

Copyeditor and Language Editor

Safer BOZARSLAN

İğdır University

İğdır

Statistic Editor

Yusuf DİLBİLİR

Hakkâri University

Hakkâri

Editorial Board*

Ebülfaz SÜLEYMANLI
Felicia ANDRIONI
Hüseyin DOĞAN
İslam AKÇE
İsmail DÖNMEZ
Kenan ÖZMEN
Resul DURAN
Ronald A. Feldman
Salih GÜLEN
Sanela Başıć

Üsküdar University
University of Petroşani
Muş Alparslan University
Mardin Artuklu University
Muş Alparslan University
Mus Alparslan University
Hakkâri University
Columbia University
Muş Alparslan University
University of Sarajevo

İstanbul
Romania
Muş
Mardin
Muş
Muş
Hakkâri
USA
Muş
Bosnia and Herzegovina

Editorial Advisory Board*

Ahmet Burhan ÇAKICI
Bekir GÜZEL
Beyza ERKOÇ
Deniz ŞARLAK
Emre KOL
Felicia ANDRIONI
Feyza NAZİK
Hakan ACAR
Hasan Hüseyin TAYLAN
Hıdır APAK
İshak AYDEMİR
İsmet Galip YOLCUOĞLU
Mehmet Zafer DANIŞ
Mehtap SÖNMEZ
Rıfat BİLGİN
Ronald A. Feldman
Rumeyza AKGÜN
Sanela Başıć
Seda TOPGÜL
Sema BUZ
Serhat TEK
Tank TUNCAY
Vedat İŞIKHAN
Yasemin ÖZKAN

Karamanoğlu Mehmetbey University
Recep Tayyip Erdoğan University
Bülent Ecevit University
Muğla Sıtkı Koçman University
Anadolu University
University of Petroşani
Bingöl University
Liverpool Hope University
Sakarya University
Mardin Artuklu University
Sivas Cumhuriyet University
İstanbul Gelişim University
Sakarya University
Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Fırat University
Columbia University
Kırıkkale University
University of Sarajevo
Akdeniz University
Hacettepe University
Bitlis Eren University
Hacettepe University
Hacettepe University
Hacettepe University

Karaman
Rize
Zonguldak
Muğla
Eskişehir
Romania
Bingöl
England
Sakarya
Mardin
Sivas
İstanbul
Sakarya
Kahramanmaraş
Elâzığ
USA
Kırıkkale
Bosnia and Herzegovina
Antalya
Ankara
Bitlis
Ankara
Ankara
Ankara

*The names of the members of the board are listed alphabetically by name.

Aim

The purpose of the International Journal of Social Work Research (JSWR); To contribute to the production of scientific knowledge of research covering all human services such as social work, social policy and social welfare, and to advance the theoretical understanding and ensure its use in practice. In this context, the journal; research article, case report, review, book reviews etc. aims to include studies.

Scope

JSWR; It includes studies that provide information about all problems and problems that fall within the scope of social work and social policy science. The main criterion is that the research is conducted with the focus of the social work profession. The topics covered by the journal are as follows: Social policy, family, children, women, youth, immigrants, poverty, unemployment, disability, old age, social welfare, social policy, substance abuse, sexual abuse, human rights, etc.

The responsibilities of the articles written within the scope of the journal belong to the authors. No responsibility can be placed on the journal in this regard.

İçindekiler / Contents

Cilt 3, Sayı 2,
Temmuz 2023

Volume 3, Issue 2,
July 2023

Editörün Notu

Editor's Note

79 **Alan Editöründen**
From Section Editor
Resul DURAN

Araştırma Makaleleri

Research Articles

81 **Deprem Sonrası Psikososyal Destek Uygulamalarında Merhamet Yorgunluğunun Psikolojik Sağlamlığa Etkisi: Sosyal Hizmet Uzmanları Üzerine Bir Araştırma**
The Effect of Compassion Fatigue on Psychological Resilience in Post-earthquake Psychosocial Support Practices: A Study on Social Workers
Ahmet TÜRK, Sena KAYA

Derlemeler

Reviews

93 **Afetlerde Krize Müdahale: Kahramanmaraş Depremi'nde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Çalışmaları**
Crisis Intervention in Disasters: The Work of the Ministry of Family and Social Services in the Kahramanmaraş Earthquake
Merve KOÇ, Sevda YALÇIN

107 **Sivil Toplum Kuruluşlarının Japonya'nın Sosyal Politikalarındaki Önemi ve Tarihsel Gelişimi**
The Importance of Non-Governmental Organizations in Japan's Social Policies and Their Historical Development
Beyza Nur YURTERİ

121 **Avrupa Birliği (AB) Ülkelerinde Engellilere Yönelik Yasal Düzenlemeler: Fransa, İspanya ve Almanya Örneği**
Legal Regulations For The Disabled In Countries Of The European Union (EU): Sample Of France, Spain and Germany
Hilmi SÖZEN

137 **Türkiye'de Kadınların Kayıt Dışı İstihdamı Üzerine Kısa Bir Değerlendirme**
A Brief Evaluation on Informal Employment of Women in Turkey
Dilek TIRYAKI YENİLMEZ

From Section Editor...

Dear Readers,

We are delighted to reconnect with you through the latest publication of the International Journal of Social Work Research. In this issue, we are pleased to present a series of articles addressing current and significant topics in the field of social work.

The aim of our journal is to facilitate knowledge sharing among social work practitioners, academics, and stakeholders, as well as to enhance the impact of research and initiatives in the field of social work. In this publication, we have brought together numerous valuable contributions to achieve this goal.

Among our articles, you will find various interconnected key topics, such as crisis intervention in disasters, psychosocial support following earthquakes, informal employment of women, the importance of civil society organizations, and legislative regulations concerning individuals with disabilities. These articles aim to update the knowledge base and contribute to the professional development of social work practitioners by sharing the latest sectoral developments and best practices. The topics covered in these articles represent critical elements in empowering and protecting vulnerable groups in society, reflecting the multidimensional nature of social work and focusing on the needs of the community. Recent earthquakes in Turkey have once again highlighted the urgency of these issues and the community's demand for efforts in this field.

As the International Journal of Social Work Research, we strive to reach a broader readership with each publication. Therefore, we are developing strategies to enhance our presence on digital platforms and effectively utilize social media tools in order to expand the accessibility of our journal. We hope that you will contribute to promoting our journal to a wider audience and sharing the importance of social work.

Lastly, I would like to express my gratitude to all the authors and editors who have contributed to the publication of our journal. It is through their valuable work that this new edition has come to fruition.

As the International Journal of Social Work Research, we will continue to work diligently to stay abreast of current developments in the field and share scientific knowledge. With the support of our esteemed readers, we will persist in exploring and disseminating the best practices in the field of social work.

Wishing you an enjoyable reading experience with our latest publication.

Sincerely,

Lec. Resul DURAN
JSWR Journal / Section Editor

Alan Editöründen...

Sayın Okuyucular,

Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi'nin yeni yayınıyla birlikte tekrar sizlerle buluşmanın heyecanını yaşıyoruz. Bu yayınımda da sosyal hizmet alanında güncel ve önemli konuları ele alan bir dizi makale sunmaktan mutluluk duyuyoruz.

Dergimizin amacı, sosyal hizmet uzmanlarının, akademisyenlerin ve paydaşların bir araya gelerek bilgi paylaşımında bulunmasını sağlamak ve sosyal hizmetlere yönelik çalışmaların etkisini artırmaktır. Bu yayında da bu hedefe ulaşmak için birçok değerli katkıyı bir araya getirdik.

Makalelerimiz arasında afetlerde krize müdahale, deprem sonrası psikososyal destek uygulamaları, kadınların kayıt dışı istihdamı, sivil toplum kuruluşlarının önemi ve engellilere yönelik yasal düzenlemeler gibi birbirleri ile ilişkili olan çeşitli kilit konular bulunmaktadır. Bu makaleler, sektördeki son gelişmeleri ve en iyi uygulamaları paylaşarak sosyal hizmet çalışanlarının bilgi birikimini güncellemesine ve profesyonel gelişimine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu makalelerin konuları sosyal hizmetin çok boyutlu doğasını yansıtan, toplumun ihtiyaçlarına odaklanan, toplumun savunmasız gruplarının güçlendirilmesi ve korunması için kritik unsurları temsil etmektedir. Özellikle Türkiye'de yaşanan son deprem, bu konuların aciliyetini ve toplumun bu alandaki çalışmalara ihtiyacını bir kez daha vurgulamıştır.

Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi olarak, dergimizin her yayınında daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmayı hedeflemekteyiz. Bu nedenle, dergimizin erişimini artırmak için dijital platformlarda daha fazla varlık gösterme ve sosyal medya araçlarını etkin bir şekilde kullanma stratejilerimizi geliştirmekteyiz. Sizlerin de bize katkı sağlayarak dergimizi daha fazla kişiye duyurmanızı ve sosyal hizmetlerin önemini paylaşmanızı dileriz.

Son olarak, dergimizin yayınlanmasında emeği geçen tüm yazarlarımıza ve editörlerimize teşekkür etmek istiyorum. Onların değerli çalışmaları sayesinde, bu yeni yayını gerçekleştirmek mümkün oldu.

Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi olarak, sektördeki güncel gelişmeleri takip etmek ve bilimsel bilgiyi paylaşmak için var gücümüzle çalışmaya devam edeceğiz. Siz değerli okuyucularımızın da desteğiyle sosyal hizmet alanındaki en iyi uygulamaları keşfetmeye ve paylaşmaya devam edeceğiz.

Yeni yayınıımızı keyifle okumanızı dilerim.

Saygılarımla,

Öğr. Gör. Resul DURAN
JSWR Journal / Alan Editörü

The Effect of Compassion Fatigue on Psychological Resilience in Post-earthquake Psychosocial Support Practices: A Study on Social Workers

Deprem Sonrası Psikososyal Destek Uygulamalarında Merhamet Yorgunluğunun Psikolojik Sağlamlığa Etkisi: Sosyal Hizmet Uzmanları Üzerine Bir Araştırma

Ahmet TÜRK^{(1), (*)}, Sena KAYA⁽²⁾

ABSTRACT

This study aims to examine the impact of compassion fatigue on the psychological resilience of social workers who provided psychosocial support in the disaster area following earthquakes centered in Kahramanmaraş and Hatay in February 2023. A survey model was used in the study. The average age of the participants was $\bar{x}=31.88\pm 8.29$. Of the social workers, 141 (56.6%) were female and 108 (43.4%) were male. An online survey technique was used in the research. Data was collected using the Compassion Fatigue Short Scale and the Brief Resilience Scale. Pearson correlation analysis and multiple linear regression analysis were used for data analysis. The findings indicate that social workers experienced low levels of secondary trauma, medium levels of compassion fatigue, job burnout, and psychological resilience. As a result, a negative relationship was found between the psychological resilience of social workers and their levels of compassion fatigue, job burnout and secondary trauma. It was also found that job burnout and secondary trauma are significant predictors of psychological resilience.

Keywords: Earthquake, Psychosocial support, Secondary trauma, Job Burnout, Resilience, Social worker

ÖZET

Bu araştırma 2023 yılının Şubat ayında meydana gelen Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremler sonrasında psikososyal destek profesyoneli olarak afet bölgesinde uygulama yapan sosyal hizmet uzmanlarının merhamet yorgunluğunun psikolojik sağlamlıklarına etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Yaş ortalaması $\bar{x}=31,88\pm 8,29$ olan sosyal hizmet uzmanlarının 141'i (%56,6) kadın 108'i (%43,4) erkektir. Araştırmada veriler Merhamet Yorgunluğu Kısa Ölçeği ile Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği kullanılarak çevrimiçi anket tekniğiyle toplanmıştır. Verilerin analizinde Pearson korelasyon ve çoklu doğrusal regresyon analizleri kullanılmıştır. Bulgular, sosyal hizmet uzmanlarının düşük düzeyde ikincil travma, orta düzeyde merhamet yorgunluğu, mesleki tükenmişlik ve psikolojik sağlamlık yaşadığını göstermektedir. Sonuçta sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik sağlamlıkları ile merhamet yorgunluğu, mesleki tükenmişlik ve ikincil travma düzeyleri arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu, mesleki tükenmişlik ve ikincil travmanın psikolojik sağlamlığın anlamlı bir yordayıcısı olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Psikososyal destek, İkincil travma, Mesleki tükenmişlik, Psikolojik sağlamlık, Sosyal hizmet uzmanı

GİRİŞ

Afetler, fiziksel, psikolojik, ekonomik ve sosyal kayıplara yol açan, günlük yaşamı ve rutinleri durduran veya insanların kendi kaynaklarıyla çözüm üretmelerini zorlaştıran doğal, teknolojik veya insan kaynaklı olaylardır (AFAD, 2023). Afet, denildiğinde yıkıcı etkilerinden ve bıraktığı derin izlerden dolayı genellikle doğa kaynaklı afetler akla gelmektedir (Türk, 2022a). Tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de oluşum sıklığı her geçen gün artarak devam eden, ciddi boyutlarda can ve mal kaybına neden olan deprem, sel, yangın gibi doğa kaynaklı afetler incelendiğinde ise deprem ilk sırada yer almaktadır (Süerdem ve Ateş, 2023; Yılmaz vd., 2011).

* Responsible Author/Sorumlu yazar

¹ 1 Öğr. Gör., Sinop Üniversitesi, Türkeli Meslek Yüksekokulu, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, shu.ahmetturk@gmail.com
0000-0001-5782-3794

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı, shu.senakaya@gmail.com
0009-0002-3630-9045

Article History/Makale Tarihi:

Received/Teslim :10.06.2023

Accepted/Kabul :03.07.2023

Published/Yayımlama :30.07.2023

Cited/Atf:

Türk, A., & Kaya, S. (2023). Deprem Sonrası Psikososyal Destek Uygulamalarında Merhamet Yorgunluğunun Psikolojik Sağlamlığa Etkisi: Sosyal Hizmet Uzmanları Üzerine Bir Araştırma, *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 81-91

Copyright/Telif Hakkı

Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC)'nin hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makedir.

Ülkemiz dünyanın en etkili fay kuşaklarından biri olan Akdeniz-Alp-Himalaya deprem kuşağında yer almakta olup tarih boyunca ciddi yıkımlar meydana getiren çok sayıda deprem yaşamıştır (Kaya vd., 2023; Türk, 2022a). Türkiye, son olarak 2023 yılının Şubat ayında 1668 yılında meydana gelen Kuzey Anadolu Depremi'nden sonra coğrafyasındaki en yıkıcı ikinci deprem felaketiyle karşı karşıya kalmıştır. Yaklaşık 15 milyon insanın etkilendiği Kahramanmaraş ve Hatay merkezli bu büyük depremlerin ardından on binlerce artçı sarsıntı yaşanmış, yüz bine yakın bina kullanılamaz hale gelmiş, çok sayıda insan enkaz altında kalmış, on binlerce kişi yaşamını yitirmiş, yüzlerce çocuk refakatsiz kalmış, yüz binden fazla kişi ciddi yaralanmalar yaşamış, binlerce insan ampute olmuş ve milyonlarca insan evsiz kalmıştır (Güler-Aksu ve İmrek, 2023; Metin vd., 2023; Yıldız vd., 2023). Afetler hayatı tehdit ettiği gibi bireylere ve sevdiklerine maddi ve manevi kayıplar yaşatarak psikolojik travmalara neden olabilmektedir (AFAD, 2023). Afetler sırasında ve sonrasında, afetten etkilenen insanlarda çok sayıda duygusal, davranışsal ve bilişsel açıdan travmatik stres tepkisi görülebilmektedir. Meydana getirmiş olduğu travmatik kayıplar (ev/iş yerini kaybetme, yaralanma, eş/çocuk/kardeş/ebeveyn kaybı yaşama gibi) göz önüne alındığında bu depremlerin hem bireysel hem de toplumsal boyutta travmalara sebebiyet vererek bireylerin ruh sağlığı üzerinde derin etkiler bırakacağı bir gerçektir. Bu noktada depremin bireylerin üzerinde bıraktıkları travmatik etkileri azaltmak, psikolojik ve sosyal sorunlara çözüm yolları bulmak, mağdurları güçlendirerek hayatın rutinini yakalamalarını sağlamak gibi hedefleri olan psikososyal destek uygulamaları karşımıza çıkmaktadır (Kaya ve Türk, 2023).

Psikososyal destek uygulamaları afet mağduru bireylerin travmatik süreci anlamlandırmasında ve travma sonrası iyileşme sürecinde travmayla başa çıkabilme becerilerinin güçlendirilmesinde kritik bir öneme sahiptir (Saakvitne ve Pearlman, 1996; Tuncay, 2004). Afetlerde psikososyal destek uygulamaları, afet sonrasında travmatize olmuş afetzedelerle empatik iletişim kurmayı ve sürdürmeyi, psikososyal tepkilerin kapsamını kavramayı, psikolojik ilk yardım sağlamayı, afet sonrası travmatik stres düzeyinin belirli bir düzeyde tutulmasına katkı sağlamayı, travmaya çok boyutlu olarak müdahale etmeyi ve afetzedelerin normal hayatına dönüşünün hızlandırılmasına yönelik müdahaleleri içeren multidisipliner sosyal hizmet uygulamalarıdır (AFAD, 2023; Mavili-Aktaş, 2003). Psikososyal destek ekibinin önemli bir bileşeni olan sosyal hizmet uzmanları travmatik yaşam deneyimine sahip bireylerle ön planda çalışmakta, mesleki uygulamaları çerçevesinde travma mağdurlarıyla yoğun bir şekilde etkileşime girmektedir (McKenzie-Mohr, 2004; Tuncay, 2004). Sosyal hizmet uzmanları travma sonrası iyileşme sürecinin önemli bir parçası olarak (Demiröz, 2022) değerlendirme, kriz danışmanlığı ve travma tedavisi sağlamak için afetlerde izleme ve değerlendirme, kriz yönetimi, travma ve yas danışmanlığı, barınma sorunlarının çözülmesi ve vaka yöntemi gibi uygulamalar gerçekleştirmektedir (Naturale, 2007).

Travmatik yaşantıları deneyimleyen bireylerle yoğun bir şekilde çalışan profesyonellerin travmaya dolaylı olarak maruz kalması profesyonellerde önemli bilişsel, psikolojik ve davranışsal sorunlara yol açmaktadır (Bride vd., 2007). Figley (1995) travma yaşamış bireylerle çalışan ruh sağlığı profesyonellerinin travmanın etkilerini dolaylı olarak deneyimlemesinin sonucunda ortaya çıkan bu durumu merhamet yorgunluğu olarak kavramsallaştırmıştır. Merhamet yorgunluğu travmatize olmuş veya duygusal bir baskı altında kalmış bireylere yardım etmenin bir sonucu olarak karşımıza çıkan ikincil travma ve tükenmişlik bileşenlerinden oluşmaktadır (Adams vd., 2006; Figley, 1995). Merhamet yorgunluğu terimini kavramsallaştıran Figley (1995), ikincil travmayı, travma geçirmiş bireylerle yoğun çalışmanın sonucunda meydana gelen ruh sağlığı profesyonelinde dolaylı olarak ortaya çıkan doğal duygusal ve davranışsal tepkiler şeklinde tanımlamaktadır. Merhamet yorgunluğunun bir diğer bileşeni olan mesleki tükenmişlik ise ilk olarak 1970'li yıllarda sağlık ve sosyal hizmet profesyonelleri çerçevesinde ele alınmış olup profesyonellerin mesleki uygulamalarından dolayı maruz kaldıkları uzun süreli duygusal ve örgütsel stres sonucunda yaşamış oldukları tükenme ve motivasyon kaybı olarak tanımlanmaktadır (Maslach, 1982; Pines ve Maslach, 1978). Sosyal hizmet uzmanları, genellikle travmatik yaşam deneyimleri sonucunda dezavantajlı konuma gelmiş bireylerle çalıştıklarından yoğun bir stres yükü altında kalmaktadır. Bu durum da sosyal hizmet uzmanlarının ikincil travma ve mesleki tükenmişlik yaşamalarına yol açarak psikolojik sağlamlıklarının olumsuz yönde etkilenmesine neden olabilmektedir (Grant ve Kinman, 2020; Kılınç vd., 2017; Naturale, 2007).

Psikolojik sağlamlık, bireylerin olumsuz yaşam deneyimleri karşısında başa çıkma kapasitelerine sahip olmasını ifade eden karmaşık bir fenomendir (Grant ve Kinman, 2020; Rutter, 2007). Psikolojik

sağlamlık genel olarak kişisel bir deneyim olarak ifade edilse de salt kişilik özellikleriyle açıklanamayan çeşitli psikososyal faktörlerden etkilenebilen ve değişebilen bir yapıya sahiptir (Collins, 2007; Rutter, 2007). Doğrudan bireylerin psikososyal iyilik hallerini arttırmaya çalışan sosyal hizmet uzmanları mesleğin doğası gereği yoğun bir şekilde duygusal taleplerle karşı karşıya kalmaktadır. Bu yoğun duygusal talepler doğal olarak sosyal hizmet uzmanlarının da bir duygusal süreç içerisine girmesine neden olabilmekte ve psikolojik dayanıklılıklarını olumsuz bir şekilde etkileyebilmektedir (Buz ve Genç, 2019). Özellikle travmatik yaşam deneyimlerine maruz kalmış müracaatçıların karşılaştığı sorunları çözmeye çalışan sosyal hizmet uzmanlarının sürece yoğun duygusal katılımı bireylerde ikincil travma ve mesleki tükenmişlik tepkilerinin ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Bu durum da sosyal hizmet uzmanlarının psikolojilerini olumsuz etkileyerek psikolojik sağlamlıklarını düşürebilmektedir (Grant ve Kinman, 2020; Işıkhani, 2011). Yapılan araştırmalar da psikolojik sağlamlığın merhamet yorgunluğunun bileşenleri olan ikincil travma (Cebbar, 2021; Erdener, 2019; Pak vd., 2017; Hegney vd., 2015) ve mesleki tükenmişlikle (Cebbar, 2021; Khaksar vd., 2019; Yang vd., 2018) yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşın literatürde sosyal hizmet uzmanlarının merhamet yorgunluğu ve psikolojik sağlamlıkları üzerine yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu dikkat çekmektedir (Ratzon vd., 2022). Bu bağlamda genellikle travmatik yaşam deneyimleri sonucunda dezavantajlı konuma gelmiş bireylerle çalışan sosyal hizmet uzmanlarının asrın afeti olarak ifade edilen Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremler sonrasında gerçekleştirmiş oldukları psikososyal destek uygulamalarında psikolojik sağlamlık, ikincil travma ve mesleki tükenmişlik durumları merak konusu olmuştur. Buradan hareketle bu çalışmada deprem bölgesinde afetzedelerle psikososyal destek uygulamaları gerçekleştiren sosyal hizmet uzmanlarının merhamet yorgunluğunun alt boyutları olan ikincil travma ve mesleki tükenmişlik ile psikolojik sağlamlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi ve ikincil travma ile mesleki tükenmişliğin psikolojik sağlamlığa etkisinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- Sosyal hizmet uzmanlarının merhamet yorgunluğu, ikincil travma, mesleki tükenmişlik ve psikolojik sağlamlıkları ne düzeydedir?
- Merhamet yorgunluğu ve alt boyutları (ikincil travma ve mesleki tükenmişlik) ile psikolojik sağlamlık arasında anlamlı düzeyde bir ilişki var mıdır?
- Merhamet yorgunluğunun alt boyutları olan ikincil travma ve mesleki tükenmişlik sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik sağlamlık düzeyini etkilemekte midir? Etkiliyorsa ne yönde ne düzeyde etkilemektedir?

1. YÖNTEM

1.1. Araştırmanın Modeli

Nicel yaklaşımın benimsendiği bu çalışmada çalışmanın amacı doğrultusunda genel tarama modellerinden iki veya daha fazla sayıdaki değişkenler arasında birlikte değişimin varlığını ve derecesini belirlemeyi hedefleyen ilişki tarama modeli kullanılmıştır (Karasar, 2003).

1.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremler sonrasında doğrudan afet bölgesinde psikososyal destek uygulaması gerçekleştiren sosyal hizmet uzmanları oluşturmaktadır. Bu çalışmanın yapıldığı dönemde depremler sonrası uygulama gerçekleştiren sosyal hizmet uzmanlarının sayısına ilişkin bilgiye ulaşılamamıştır. Bu nedenle çalışma kapsamında evrenin sayısı tam olarak bilinmemekte olup Aksakoğlu'na (2001) göre bu durumda $n=(t^2 \times p \times q) \div d^2$ formülü kullanılabilir. Söz konusu formülde ilgili değerler yerine konulduğunda evreni temsil gücüne sahip minimum örneklem hacminin 245 kişi olduğu görülmüştür [$n=(1,96)^2 \times (0,80) \times (0,20) \div (0,05)^2$]. Bu kapsamda bu araştırma 249 sosyal hizmet uzmanıyla gerçekleştirilmiştir.

1.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmada katılımcıların sosyodemografik özelliklerine ilişkin bilgi sahibi olmak adına araştırmacılar tarafından oluşturulan kişisel bilgi formu ile Merhamet Yorgunluğu Kısa Ölçeği ve Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği kullanılmıştır.

1.3.1. Merhamet Yorgunluğu Kısa Ölçeği

Sosyal hizmet uzmanlarında merhamet yorgunluğunu tespit amacıyla Adams ve arkadaşları (2006) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçeye adaptasyonu Dinç ve Ekinci (2019) tarafından yapılmıştır. İkincil travma ve mesleki tükenmişlik olmak üzere iki alt boyutu bulunan ölçek 10'lu likert (1=nadiren/asla...10=çok sık) tipinde cevaplanan 13 maddeden oluşmaktadır. Ters maddenin bulunmadığı ölçekten en düşük 13 puan alınabilirken en yüksek 130 puan alınabilmektedir. Ölçekten alınan puan arttıkça katılımcıların merhamet yorgunluğu düzeyi artmaktadır. Adams ve arkadaşları (2006) tarafından yapılan çalışmada ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının tüm ölçek için $\alpha=0,90$ olup ikincil travma alt boyutu için $\alpha=0,80$ ve mesleki tükenme alt boyutu için $\alpha=0,90$ olduğu tespit edilmiştir. Dinç ve Ekinci (2019) tarafından yapılan adaptasyon çalışmasında bu değer tüm ölçek için $\alpha=0,87$; ikincil travma alt boyutu için $\alpha=0,74$ ve mesleki tükenmişlik alt boyutu için $\alpha=0,74$ 'tür. Bu çalışmada ise Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı tüm ölçek için $\alpha=0,90$; ikincil travma alt boyutu için $\alpha=0,77$ ve mesleki tükenmişlik alt boyutu için $\alpha=0,86$ olarak hesaplanmıştır.

1.3.2. Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği

Smith ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe uyarlaması Doğan (2015) tarafından yapılmıştır. Öz bildirim tarzındaki ölçek 5'li likert (1=Hiç uygun değil...5=Tamamen uygun) tipinde cevaplanan 6 maddeden oluşmaktadır. Tek boyuttan oluşan ölçekte 3 madde (2,4,6. maddeler) tersten kodlanmaktadır. Ölçekten alınan puan arttıkça katılımcıların psikolojik sağlamlık düzeyi artmaktadır. Smith ve arkadaşları (2008) tarafından yapılan ölçek geliştirme çalışmasında dört farklı örneklem grubu kullanılmış olup ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısının her bir örnekleme $\alpha=0,84$; $\alpha=0,87$; $\alpha=0,80$ ve $\alpha=0,87$ olduğu saptanmıştır. Doğan (2015) tarafından yapılan Türkçe geçerlik ve güvenirlik çalışmasında bu değer $\alpha=0,83$ 'tür. Bu çalışmada ise ölçeğin iç tutarlılık kat sayısı $\alpha=0,89$ olarak hesaplanmıştır.

1.4. Verilerin Toplanması

Araştırma için Sinop Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 17.04.2023 tarih ve E-57428665-050.01.04-172246 sayılı etik kurul izni alınmıştır. Çevrimiçi anket tekniğinin kullanıldığı çalışmada ölçme aracı Google Formlar aracılığıyla katılımcılara uygulanmıştır. Kolayda ve kartopu örnekleme yöntemleri kullanılarak 267 kişiye ulaşılan çalışmada 2023 yılının Şubat ayında yaşanan depremlerden etkilenen şehirlerde doğrudan psikososyal destek uygulamaları gerçekleştirilmeyen 18 katılımcı çalışmadan çıkarılmış olup araştırma afet bölgesini doğrudan deneyimleyen 249 sosyal hizmet uzmanıyla gerçekleştirilmiştir.

1.5. Verilerin Analizi

Araştırmada verilerin analizinden önce verilerin normalliği varsayımının karşılanıp karşılanmadığı Çarpıklık (Skewness) ve Basıklık (Kurtosis) testleriyle incelenmiştir. Yapılan analiz sonucunda ikincil travma ve mesleki tükenmişlik alt boyutları ile psikolojik sağlamlık ölçeğinin çarpıklık ve basıklık katsayılarının ± 1 aralığında yer aldığı ve normal dağılıma sahip olduğu tespit edilmiştir (Hair vd., 2013). Normal dağılım gösteren verilerin analizinde parametrik testlerden yararlanabileceği görülmüştür. Araştırmanın betimleyici istatistiklerinde frekans, minimum, maksimum, yüzde, ortalama ve standart sapma testleri uygulanmıştır. Merhamet yorgunluğu ve alt boyutları (ikincil travma ve mesleki tükenmişlik) ile psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla iki veya daha fazla sürekli değişken arasındaki ilişkinin incelenmesini varsayan Pearson korelasyon analizi; merhamet yorgunluğunun alt boyutları olan ikincil travma ve mesleki tükenmişliğin psikolojik sağlamlığı yordayıp yordamadığını ortaya koymak için çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırmada elde edilen bütün sonuçlar 0,05 hata payında ve %95'lik güven aralığında değerlendirilmiştir.

2. BULGULAR

2.1. Sosyodemografik Özelliklere İlişkin Betimleyici İstatistikler

Araştırmaya katılan 249 sosyal hizmet uzmanınının 141'i (%56,6) kadın ve 108'i (%43,4) erkektir. 23-54 yaş aralığındaki katılımcıların yaş ortalaması $\bar{x}=31,88\pm 8,29$ 'dir. Sosyal hizmet uzmanlarınının 138'i (%55,4) bekar ve 111'i (%44,6) evlidir. Katılımcıların 192'si (%77,1) lisans düzeyinde eğitim seviyesine sahipken 57'si (%22,9) lisansüstü eğitim seviyesine sahiptir. Sosyal hizmet uzmanlarınının 161'i (%64,7) psikososyal destek çalışmalarına gönüllü olarak katıldığını belirtirken 88'i (%35,3)

görevlendirmeye katıldığını ifade etmiştir. Katılımcıların 64'ü (%25,7) 5 yıl ve daha az mesleki deneyim süresine sahipken 125'i (%50,2) 6-10 yıl arası mesleki deneyime, 60'ı (%24,1) 11 yıl ve üzerinde mesleki deneyime sahiptir. Sosyal hizmet uzmanlarının 105'i (%42,2) algılanan gelir düzeyini düşük, 96'sı (%38,6) orta ve 48'i (%19,3) yüksek olarak belirtmiştir.

2.2. Araştırmanın Değişkenlerine İlişkin Betimleyici İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişki

Araştırmada sosyal hizmet uzmanlarının ikincil travma, mesleki tükenmişlik ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin incelenmesi amacıyla betimleyici istatistikler uygulanmıştır. Analizler sonucunda elde edilen betimsel istatistikler Tablo 1'de verilmiştir. Yapılan analiz sonucunda sosyal hizmet uzmanlarının merhamet yorgunluğu ortalamasının $\bar{x}=3,97\pm1,86$; ikincil travma ortalamasının $\bar{x}=3,56\pm1,67$; mesleki tükenmişlik ortalamasının $\bar{x}=4,03\pm1,91$ ve psikolojik sağlamlık ortalamasının $\bar{x}=3,31\pm0,89$ olduğu tespit edilmiştir. Bulgulardan sosyal hizmet uzmanlarının düşük düzeyde ikincil travma, orta düzeyde merhamet yorgunluğu, mesleki tükenmişlik ve psikolojik sağlamlığa sahip olduğu sonucuna ulaşılabılır.

Araştırma kapsamında sosyal hizmet uzmanlarının ikincil travma, mesleki tükenmişlik ve psikolojik sağlamlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonucunda değişkenler arasındaki ilişkiye dair elde edilen bulgular Tablo 1'de sunulmuştur. Analizde elde edilen bulgulara göre sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik sağlamlık düzeyleri ile merhamet yorgunluğu ($r=-0,604$; $p<0,01$), ikincil travma ($r=-0,489$; $p<0,01$) ve mesleki tükenmişlik ($r=-0,579$; $p<0,01$) düzeyleri arasında orta düzeyde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır.

Tablo 1. Değişkenlere ilişkin betimleyici istatistikler ve değişkenler arası ilişki

Değişkenler	n	Min.	Max.	\bar{x}	ss.	1	2	3	4
1. İkincil Travma	249	1,00	8,60	3,56	1,67	1			
2. Mesleki Tükenmişlik	249	1,00	9,13	4,03	1,91	,703**	1		
3. Merhamet Yorgunluğu	249	1,00	10,00	3,97	1,86	,872**	,958**	1	
4. Psikolojik Sağlamlık	249	1,00	5,00	3,31	0,89	-,489**	-,579**	-,604**	1

** $p<0,01$

2.3. İkincil Travma ve Mesleki Tükenmişliğin Psikolojik Sağlamlığa Etkisi

Araştırma kapsamında uygulanan çoklu doğrusal regresyon analizinde psikolojik sağlamlık bağımlı değişken, merhamet yorgunluğunun alt boyutları olan ikincil travma ve mesleki tükenmişlik bağımsız değişkenler olarak modele dahil edilmiş olup modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($F(2,246)=65,808$; $p<0,05$). Analiz sonucunda ikincil travma ve mesleki tükenmişliğin sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik sağlamlık düzeylerindeki toplam varyansın %34'ünü ($R^2=0,34$) açıkladığı saptanmıştır. İkincil travma ($\beta=-0,162$; $p<0,05$) ve mesleki tükenmişliğin ($\beta=-0,465$; $p<0,05$) sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik sağlamlık düzeylerini negatif yönlü anlamlı düzeyde yordadığı tespit edilmiştir. Buna göre sosyal hizmet uzmanlarının ikincil travma ve mesleki tükenmişlik düzeyleri yükseldikçe psikolojik sağlamlıkları düşmektedir (Tablo 2).

Tablo 2. İkincil travma ve mesleki tükenmişliğin psikolojik sağlamlığa etkisi

Değişkenler	β	t	p	F	Tolerans	VIF	Durbin-Watson	R ²
İkincil Travma	-,162	-2,242	,02*					
Mesleki Tükenmişlik	-,465	-6,422	,00*	65,808	,505	1,979	1,84	,34

* $p<0,05$

3. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma 2023 yılının Şubat ayında Kahramanmaraş ve Hatay merkezli depremler sonrasında afet bölgelerinde psikososyal destek uygulamaları gerçekleştiren sosyal hizmet uzmanlarının ikincil travma, mesleki tükenmişlik ve psikolojik sağlamlık düzeyleri ile ikincil travma ve mesleki

tükenmişliğin psikolojik sağlamlığa etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Çalışmada araştırmanın amacına uygun olarak betimleyici ve açıklayıcı analizler uygulanmış olup analizler sonucunda elde edilen bulgular literatür çerçevesinde tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Araştırmanın birinci bulgusu sosyal hizmet uzmanlarının orta düzeyde merhamet yorgunluğuna sahip olduklarıdır. Araştırmadan elde edilen bulgu literatürdeki sınırlı sayıda çalışma bulgularıyla paralellik göstermektedir (Galiana vd., 2017). Merhamet yorgunluğu, insani yardım mesleklerinde meslek elemanlarının yoğun empatik eğilimleriyle karakterize bir durumdur (Adams vd., 2006; Figley, 1995). Sosyal hizmet uzmanları, normal şartlar altında zaten toplumdaki dezavantajlı bireylere, gruplara ve ailelere destek sağlamak, kriz durumlarına müdahale etmek, travmatik olaylara tanık olmak gibi zorlayıcı görevleri yerine getirmektedir (Naturale, 2007; Zastrow, 2013). Sosyal hizmet uzmanları, müracaatçıların sorunlarını dinlerken, onların acılarını, hayal kırıklıklarını ve zorluklarını paylaşırlar. Bu yoğun duygusal bağ kurma ve travmatik deneyimlerle karşılaşma süreci sosyal hizmet uzmanları için zamanla enerji tüketici olabilir ve merhamet yorgunluğuna yol açabilir. Bununla birlikte deprem gibi toplumun büyük bir travma yaşadığı doğal afetlerin ardından mağdurların yaşadığı acıya, kayba ve zorluklara doğrudan maruz kalan sosyal hizmet uzmanları; depremedelerin duygusal ihtiyaçlarını anlamaya ve desteklemeye çalışırken yoğun bir empati yükü taşıyabilir. Bu durum sosyal hizmet uzmanlarının kendi duygusal sınırlarını aşmalarına ve başkalarının acılarına odaklanmaktan dolayı kendi enerjilerini tüketmelerine neden olabilir. Aynı zamanda sosyal hizmet uzmanları, müracaatçılarına yardımcı olmak için çalışırken kendi kişisel ihtiyaçlarını da göz ardı edebilir bu da uzmanların fiziksel ve duygusal enerjilerini tüketip stresini artırarak merhamet yorgunluğunu tetikleyebilir.

Araştırmanın ikinci bulgusu sosyal hizmet uzmanlarının düşük düzeyde ikincil travma yaşadıklarıdır. Literatürde travmatik yaşam deneyimlerine müdahalede bulunan sosyal hizmet uzmanlarının ikincil travma açısından yüksek risk altında olduğu görüşü hakimdir (Çolak vd., 2012; Jung vd., 2008; Zara ve İçöz, 2015). Sosyal hizmet uzmanları mesleğinin doğası gereği yoğunlukla travmatik yaşam deneyimine (yoksul, ihmal/istismar mağduru, afetzede, bağımlı, engelli, suç mağduru vb.) sahip bireylere mesleki uygulamalar gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanları travmatik yaşam deneyimleri olan bireylerle doğrudan çalıştıkları için onların yaşadığı zorlu durumları dinleyip çözmeye çalışarak büyük bir stres altına girebilir (Çolak vd., 2012; Jung vd., 2008). Ancak, kimi araştırmalarda da bu araştırmada elde edildiği gibi sosyal hizmet uzmanlarının ikincil travma düzeyleri düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Devilly vd., 2009; Erdener, 2019). Sosyal hizmet uzmanlarının eğitim süreçlerinde mesleklerinin gereği olarak travmatik süreçlere ilişkin psikososyal destek, krize müdahale, çözüm odaklı yaklaşım ve danışmanlık gibi özel eğitimler verilmektedir (Adams vd., 2006). Ayrıca sosyal hizmet eğitiminde süpervizyon önemli bir yer tutmaktadır (Kadushin ve Harkness, 2014). Süpervizyon, sosyal hizmet uzmanlarının kendi duygusal sınırlarını korumalarına yardımcı olarak ikincil travma etkilerini yönetmelerine katkıda bulunabilir. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanları travmatik süreçlere hazırlıklı olmayı, travmatik tepkileri tanımayı, müdahale etmeyi ve kendi sınırlarını korumayı öğrenebilir ve böylece travmatik olaylara daha profesyonel bir şekilde yaklaşarak kendi duygusal tepkilerini kontrol altında tutabilir. Bununla birlikte sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamalarından almış oldukları manevi doyum, afetzedelerden almış olabilecekleri olumlu geri bildirimler uzmanların duygusal olarak güçlenmesine yardımcı olmuş olabilir.

Araştırmanın üçüncü bulgusu sosyal hizmet uzmanlarının orta düzeyde mesleki tükenmişlik yaşadıklarıdır. Yapılan literatür incelemesinde sosyal hizmet çalışanlarının mesleki tükenmişlik düzeyleri üzerine yapılan çalışmalarda farklı sonuçların elde edildiği görülmektedir. Kimi çalışmalarda (İçağasıoğlu-Çoban ve Özbesler, 2016; Wynn ve Mindel, 1999) sosyal hizmet çalışanlarının yüksek düzeyde mesleki tükenmişlik yaşadığı tespit edilirken kimi çalışmalarda (Dima vd., 2021; Karabek, 2018; Türk, 2022b) sosyal hizmet çalışanlarının mesleki tükenmişliklerinin orta düzeyde olduğu saptanmıştır. Mesleki tükenmişlik, genellikle mesleğin ilk yıllarında görülen örgütsel bir sendromdur (Maslach ve Jackson, 1981). Sosyal hizmet uzmanları müracaatçıların sorunlarına yardımcı olmak adına çözüm yolları ararken sonraki aşamalarda yaşanması muhtemel sorunları önlemek için de mesleki çalışmalar yapmak zorundadır (Işıksan, 2011). Bu noktada mesleki açıdan deneyimsiz sosyal hizmet uzmanları tecrübeli meslek elemanlarına kıyasla daha yoğun bir iş yüküyle karşı karşıya kalarak tükenmişlik yaşayabilir. Deneyimli sosyal hizmet uzmanları ise meslek hayatı boyunca tecrübe kazanarak stres ve tükenmişlikle baş etme becerilerini güçlendirebilir. Nitekim bu

araştırmada da sosyal hizmet uzmanlarının mesleki tükenmişlik düzeyleri mesleki deneyim sürelerine göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir ($F(2,246)=13,845$; $p<0,05$). 11 yıl ve daha fazla mesleki deneyime sahip sosyal hizmet uzmanlarının mesleki tükenmişlik ortalaması $\bar{x}=3,01\pm 1,26$ olup 6-10 yıl arası mesleki deneyime sahip olanlar ($\bar{x}=4,06\pm 1,95$) ile 5 yıl ve daha az mesleki deneyime sahip olanların ($\bar{x}=4,70\pm 1,96$) mesleki tükenmişlik düzeylerinden daha düşüktür. Bu bağlamda araştırmada elde edilen bu bulgunun mesleki deneyim süresinden kaynaklandığı düşünülmekte olup yapılan araştırmalar da bu görüşü destekler niteliktedir (Demir vd. 2003; Brewer ve Shapard, 2004).

Araştırmanın dördüncü bulgusu sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik sağlamlıklarının orta düzeyde olduğudur. Bulgu sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik sağlamlıkları üzerine odaklanan sınırlı sayıdaki araştırma (Genç, 2019) bulgularıyla ve benzer örneklem gruplarıyla gerçekleştirilen araştırmaların (Erkoç ve Danış, 2020; Özdemir ve Adıgüzel, 2021) bulgularıyla paralellik göstermektedir. Elde edilen bu bulgu birey, aile, grup ve toplumların psikososyal açıdan işlevselliğini arttırmak amacıyla mesleki uygulamalar gerçekleştiren sosyal hizmet uzmanları için arzu edilen bir sonuç değildir (Erkoç ve Danış, 2020; Zastrow, 2013). Bu araştırma kapsamında elde edilen bu bulgunun muhtemel nedeninin cinsiyet olduğu düşünülmektedir. Erdener'in (2009) afet alanında çalışan profesyonellerle gerçekleştirdiği çalışmada kadınların ikincil travmalarının erkeklerden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Tuncay (2004) tarafından Marmara depremleri sonrasında yapılan bir araştırmada kadın sosyal hizmet uzmanlarının duygusal güçlük yaşama oranı erkek uzmanlardan daha yüksektir. Bu durum kadın sosyal hizmet uzmanlarının bir merhamet yorgunluğu yaşamasına ve işten aldıkları doyumun düşmesine yol açarak ruhsal açıdan sorunlar yaşamasına neden olmuş olabilir. Bu bağlamda kadın sosyal hizmet uzmanlarının yaşanan travmatik süreçlerden daha yoğun etkilenebileceği böylece psikolojik sağlamlık düzeylerinin düşebileceği düşünülmektedir. Nitekim bu araştırmada da kadın sosyal hizmet uzmanlarının ikincil travma düzeyleri ($\bar{x}=4,47\pm 2,18$) erkeklerden ($\bar{x}=3,03\pm 1,56$) daha yüksek olup psikolojik sağlamlık düzeyleri ($\bar{x}=3,22\pm 0,80$) erkeklerden ($\bar{x}=3,55\pm 0,81$) daha düşüktür. Elde edilen sonuçlar kadınların travmatik süreçlerden daha fazla etkilendiğini, travmatik bir stres yüküyle karşı karşıya kaldığını ve psikolojik açıdan dirençliliklerinin düştüğünü göstermektedir. Bu durumun da kadınların empatik eğilimlerinin ve duygusal yüklenmelerinin daha yüksek olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir (Hasta ve Güler, 2013).

Araştırmanın beşinci bulgusu ikincil travma ile psikolojik sağlamlık arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve ikincil travmanın psikolojik sağlamlığı negatif yönde etkilediğidir. Araştırma bulguları literatürle benzerlik göstermektedir (Cebbar, 2021; Erdener, 2019; Pak vd., 2017; Hegney vd., 2015). Sosyal hizmet uzmanları, sıklıkla travmatik olaylara maruz kalabilen insanlarla çalıştıklarından yoğun bir stres yüküyle karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu durum da sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik sağlamlıklarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Grant ve Kinman, 2020). Deprem gibi afet durumları da önemli travmatik süreçlerdir (Kılınç vd., 2017). Deprem sonrası süreçte sosyal hizmet uzmanları, psikososyal destek ekibinin yapı taşlarından biri olarak travma yaşayan bireylerle yakın bir ilişki kurmakta ve onların psikososyal sorunlarının çözülmesine yardımcı olmaktadır (Demiröz, 2022). Elbette bu zorlu süreçte uzmanlar bireylerin deneyimlerini kendilerine aktarabilir ve onların duygusal yükünü taşıyabilirler. Sürekli olarak başkalarının acılarıyla empati kurma ve duygusal yüklenme, uzmanların kendi duygusal sınırlarını aşmalarına ve kişisel olarak etkilenmelerine yol açabilir. Böylece depremedelerin travmatik yaşantılarıyla ve depremin meydana getirmiş olduğu yıkımla yoğun bir şekilde karşı karşıya kalan sosyal hizmet uzmanları da ikincil travmatik belirtiler göstererek psikolojik açıdan sorunlar yaşayabilir.

Araştırmanın son bulgusu mesleki tükenmişlik ile psikolojik sağlamlık arasında anlamlı bir ilişki olduğu ve mesleki tükenmişliğin psikolojik sağlamlığı negatif yönde etkilediğidir. Araştırmadan elde edilen bulgu literatürdeki çalışmaların bulgularını destekler niteliktedir (Cebbar, 2021; Khaksar vd., 2019; Yang vd., 2018). Afet süreci yoğun bir duygusal yükün olduğu, psikososyal stresörlerin ve iş yükünün arttığı bir süreçtir (Erdener, 2019). Sosyal hizmet mesleği ise sürekli olarak duygusal katılımı gerektiren bir insani yardım mesleğidir (Bilgin vd., 2011). Bu yoğun duygusal katılım bireylerde tükenmişliğe yol açarak psikolojilerinin olumsuz etkilenmesine neden olabilir. Bununla birlikte bu araştırmada bu bulgunun ortaya çıkmasında psikososyal destek çalışmalarına katılma şeklinin etkili olduğu düşünülmektedir. Nitekim, psikososyal destek çalışmalarına görevlendirme

yoluyla katıldığını belirten sosyal hizmet uzmanlarının mesleki tükenmişlik ortalaması ($\bar{x}=4,56\pm 2,66$) gönüllü olarak katılanlardan ($\bar{x}=3,60\pm 1,59$) daha yüksektir. Psikososyal destek çalışmalarına gönüllü ve görevlendirme yoluyla katıldığını belirten sosyal hizmet uzmanlarında iki değişken arası ilişki ayrı ayrı incelendiğinde gönüllü katılanlarda mesleki tükenmişlik ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişki $r=-0,342$ iken görevlendirmeyle psikososyal destek çalışmalarına katılan uzmanlarda iki değişken arasındaki ilişki $r=-0,709$ 'dur ($p<0,01$). Buradan sosyal hizmet uzmanlarının psikososyal destek çalışmalarına katılma şeklinin mesleki tükenmişlik düzeylerinde etkili olan bir faktör olduğu dolayısıyla psikolojik sağlamlıklarını da etkilediği sonucuna ulaşılabilir. Ardıç ve Polatçı (2008) da yaptıkları çalışmada gönüllülük esasına dayanarak gerçekleştirilen işlerde bireylerin işlerini seyerek ve isteyerek yaptıklarını böylece tükenmişlik noktasında dirençlilik gösterebildiklerini ifade etmektedir.

Bu araştırmanın sonuçları psikososyal destek ekibinin önemli bir bileşeni olan sosyal hizmet uzmanlarının ikincil travma ve mesleki tükenmişlik düzeyleri ile psikolojik sağlamlıkları arasındaki ilişkiyi ve ikincil travmayla mesleki tükenmişliğin psikolojik sağlamlığa etkisini vurgulamaktadır. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik sağlamlığını artırmak için stres yönetimi, duygusal destek, öz bakım ve kişisel gelişim gibi konuları kapsayan çalışana destek programlarının geliştirilmesi, örgütsel ortamda sosyal destek ağlarının oluşturulması ve bu ağların psikososyal destek çalışmalarının bir parçası olarak organize edilmesi, sosyal hizmet uzmanlarının eğitimsel süreçlerinde travma ve afetlere ilişkin verilen eğitimlerin niceliksel ve niteliksel olarak zenginleştirilmesi önerilmektedir. Aynı zamanda sosyal hizmet uzmanlarının psikolojik sağlamlıkları ve merhamet yorgunluğu üzerine yapılan çalışmaların oldukça sınırlı olduğu dikkat çekmektedir. Yeni yapılacak araştırmalarda sosyal hizmetlerin işlevsel bir şekilde sunumunda önemli bir faktör olan bu durumların detaylı bir şekilde ve farklı değişkenler çerçevesinde araştırılması önerilmektedir.

4. ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma için Sinop Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 17.04.2023 tarih ve E-57428665-050.01.04-172246 sayılı etik kurul izni alınmıştır.

5. ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

6. ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adams, R. E., Boscarino, J. A. ve Figley, C. R. (2006). Compassion fatigue and psychological distress among social workers: A validation study. *American Journal of Orthopsychiatry*, 76 (1), 103-108. <https://doi.org/10.1037/0002-9432.76.1.103>
- AFAD-Afet ve Acil Durum Başkanlığı (2023). *Psychosocial support guide for disasters*. Mayıs 24, 2023 tarihinde <https://www.ipkb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/02/DISASTER-PSYCHOSOCIAL-SUPPORT-GUIDE.pdf> adresinden alındı.
- Aksakoğlu, G. (2001). *Sağlıkta araştırma teknikleri ve analiz yöntemleri*. Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Ardıç, K. ve Polatçı, S. (2008). Tükenmişlik sendromu akademisyenler üzerinde bir uygulama (GOÜ Örneği). *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 69-96.
- Bilgin, R., Emhan, A. ve Bez, Y. (2011). Sosyal hizmet kurumu çalışanlarında iş memnuniyeti, tükenmişlik ve depresyon: Diyarbakır ili alan araştırması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (38), 210-228.
- Brewer, E.W. ve Shapard, L. (2004). Employee burnout: A metaanalysis of the relationship between age or years of experience. *Human Resource Development Review*, 3 (2), 102-123.
- Bride, B.E., Radey, M. ve Figley, C.R. (2007). Measuring compassion fatigue. *Clinical Social Work Journal*, 35, 155-163. <https://doi.org/10.1007/s10615-007-0091-7>
- Buz, S. ve Genç, B. (2019). Sosyal hizmet uzmanları için psikolojik dayanıklılığın önemi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 30(2), 623-642.

- Cebbar, E. (2021). *Psikoloğlarda psikolojik dayanıklılığın; ikincil travmatik stres, somatizasyon ve tükenmişlik ile ilişkisinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Collins, S. (2007). Social workers, resilience, positive emotions and optimism. *Practice: Social Work in Action*, 19 (4), 255–269.
- Çolak, B., Şişmanlar, Ş.G., Karakaya, İ., Etiler, N. ve Biçer, Ü. (2012). Çocuk istismarı olgularını değerlendiren meslek gruplarında dolaylı travmatizasyon. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 13 (1), 51-58.
- Demir, A., Ulusoy, M. ve Ulusoy, M.F. (2003). Investigation of factors influencing burnout levels in the professional and private lives of nurses. *International Journal of Nursing Studies*, 40, 807-827.
- Demiröz, F. (2022). Psikososyal destek. F. Demiröz ve G. Polat (Ed.), *Pandemide sosyal hizmet* (ss. 21-28) içinde. Ankara: Nobel Akademik.
- Devilly, G. J., Wright, R. ve Varker, T. (2009). Vicarious trauma, secondary traumatic stress or simply burnout? Effect of trauma therapy on mental health professionals. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 43, 373-385.
- Dima, G., Meseşan-Schmitz, L. ve Şimon, M.C. (2021). Job stress and burnout among social workers in the VUCA world of COVID-19 Pandemic. *Sustainability*, 13, 7109. <https://doi.org/10.3390/su13137109>
- Dinç, S. ve Ekinci, M. (2019). Merhamet Yorgunluğu Kısa Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması, geçerlilik ve güvenilirliği. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar* 11(1), 192-202. <https://doi.org/10.18863/pgy.590616>
- Doğan, T. (2015). Kısa Psikolojik Sağlık Ölçeği'nin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102.
- Erdener, M. (2019). *Afet alanında çalışan profesyonellerin psikolojik dayanıklılık ve ikincil travmatik stres düzeylerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erkoç, B. ve Danış, M. Z. (2020). Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlık düzeylerinin tespit edilmesine yönelik bir araştırma. *Kırklareli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (1), 34-42.
- Figley, C. R. (1995). Compassion fatigue as secondary traumatic stress disorder: An overview. C.R. Figley (Ed.), *Compassion fatigue: coping with secondary traumatic stress disorder in those who treat the traumatized* (ss. 1–20) içinde. Brunner/Mazel.
- Galiana, L., Arena, F., Oliver, A., Sansó, N. ve Benito, E. (2017). Compassion satisfaction, compassion fatigue, and burnout in Spain and Brazil: ProQOL validation and cross-cultural diagnosis. *Journal of pain and symptom management*, 53(3), 598-604.
- Genç, B. (2019). *Çocuk refahı alanında çalışan meslek elemanlarının psikolojik dayanıklılıkları ve baş etme tarzları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Grant, K. ve Kinman, G. (2020). *Developing emotional resilience and wellbeing: A practical guide for social workers*. The Community Care Inform Team
- Güler-Aksu, G. ve İmrek, Y. (2023). The earthquake disaster in Türkiye: A review from child and adolescent psychiatry perspective. *Düzce Medical Journal*, 25 (1), 6-14. <https://doi.org/10.18678/dtfd.1271852>
- Hair, J.F., Black, W.C., Babin, B.J., Anderson, R.E. ve Tatham, R.L. (2013). *Multivariate data analysis*, Pearson
- Hasta, D. ve Güler, M.E. (2013). Saldırganlık: kişilerarası ilişki tarzları ve empati açısından bir inceleme. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 64-104.
- Hegney, D.G., Rees, C.S., Eley, R., Osseiran-Moisson, R. ve Francis, K. (2015). The contribution of individual psychological resilience in determining the professional quality of life of Australian nurses. *Frontiers in Psychology*, 6, 1613. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2015.01613>
- Işıksan, V. (2011). *Sosyal hizmet ve tükenmişlikle başa çıkma*. Vizyon Ofset ve Matbaa.
- İçağasıoğlu-Çoban, M.A. ve Özbesler, C. (2016). Hastanelerde çalışan sosyal hizmet uzmanlarında tükenmişlik ve iş doyumunu. *Başkent Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1(2), 90-109.
- Jung, Y. E., Song, J. M., Chong, J., Seo, H. J. ve Chae, J. H. (2008). Symptoms of posttraumatic stress disorder and mental health in women who escaped prostitution and helping activists in shelters. *Yonsei Medical Journal*, 49(3), 372-382
- Kadushin, A. ve Harkness, D. (2014). *Supervision in social work*. Columbia University Press.

- Karabek, D. (2018). *Sosyal çalışma görevlilerinin tükenmişlik düzeyleri ve süpervizyonun önemi: İstanbul ili örneği* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karasar, N. (2003). *Bilimsel araştırma yöntemi* (12.Baskı). Nobel Yayın.
- Kaya, S. ve Türk, A. (2023). Afetlerde psikososyal destek profesyonellerinin travmaya müdahale becerilerinin incelenmesi. A. Bilgili ve B. Hanedan (Ed.), *Sağlık Bilimlerinde Güncel Tartışmalar 7* (ss. 646-655) içinde. Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Kaya, S., Öztürk, M. ve Türk, A. (2023, Mayıs 21-22). *Yükseköğretim düzeyine sahip bireylerde depreme hazırbulunuşluğu etkileyen sosyodemografik faktörler*. 5th International Congress on Multidisciplinary Social Sciences (ss. 197-204) içinde. Ankara: Bidge Yayınları.
- Khaksar, S.M.S., Maghsoudi, T. ve Young, S. (2019). Social capital, psychological resilience and job burnout in hazardous work environments. *A journal of the social and economic relations of work*, 29 (2), 155-180. <https://doi.org/10.1080/10301763.2019.1588196>
- Kılınc, G., Yıldız, E. ve Harmancı, P. (2017). Toplumsal travmatik olaylar ve aile ruh sağlığı. *Türkiye Klinikleri*, 3(2), 182-188.
- Maslach, C. (1982). Understanding burnout: Definitional issues in analyzing a complex phenomenon. W.S. Paine (Ed.), *Job stress and burnout: Research, theory and intervention perspectives* (ss. 29-40) içinde. Beverly Hills: Sage.
- Maslach, C. ve Jackson, S. E. (1981). The measurement of experienced burnout. *Journal of Occupational Behaviour*, 2, 99-113.
- Mavili-Aktaş, A. (2003). Kriz durumlarında sosyal hizmet müdahalesi. *Kriz Dergisi*, 11 (3), 37-44.
- McKenzie-Mohr, S. (2004). Creating space for radical trauma theory in generalist social work education. *Journal of Progressive Human Services*, 15(2), 45-55.
- Metin, A., Kişi, M. ve Kalender, S. (2023). Deprem bölgelerinde deprem sonrası oluşabilecek halk sağlığı riskleri ve çözüm önerileri. M. Öztürk ve M. Kırca (Ed.), *Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sonrası İçin Akademik Öneriler* (ss. 565-575) içinde. Özgür Yayınları.
- Naturale, A. (2007). Secondary traumatic stress in social workers responding to disasters: Reports from the field. *Clinical Social Work Journal*, 35, 173-181. <https://doi.org/10.1007/s10615-007-0089-1>
- Özdemir, N. ve Adıgüzel, V. (2021). Sağlık çalışanlarında sosyal zekâ, benlik saygısı ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişki ve etkileyen faktörler. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 12(1), 18-28.
- Pak, M.D., Özcan, E. ve İçağasıoğlu-Çoban, A. (2017). Acil servis çalışanlarının ikincil travmatik stres düzeyi ve psikolojik dayanıklılığı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), 628-644.
- Pines, A. ve Maslach, C. (1978). Characteristics of staff burnout in mental health settings. *Hospital & Community Psychiatry*, 29(4), 233-237.
- Ratzon, A., Farhi, M., Ratzon, N. ve Adini, B. (2022). Resilience at work, burnout, secondary trauma, and compassion satisfaction of social workers amidst the Covid-19 pandemic. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(9), 5500. <https://doi.org/10.3390/ijerph19095500>
- Rutter, M. (2007). Resilience, competence and coping. *Child Abuse & Neglect* 31(3), 205-209.
- Saakvitne, K.W. ve Pearlman, L.A. (1996). *Transforming the pain: A workbook on vicarious traumatization*. W. W. Norton & Company.
- Smith, B.W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P. ve Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine*, 15, 194-200.
- Süerdem, T. B. ve Ateş, G. Ö. (2023). Deprem ve potansiyel salgın hastalık ilişkisi. M. Öztürk ve M. Kırca (Ed.), *Kahramanmaraş Merkezli Depremler Sonrası İçin Akademik Öneriler* (ss. 577-586) içinde. Özgür Yayınları.
- Tuncay, T. (2004). *Afetlerde sosyal hizmet*. Özbay Ofset Matbaacılık.
- Türk, A. (2022a). Deprem özelinde engelli bireylere duyarlı afet yönetimi modeli. *Afet ve Risk Dergisi*, 5 (1), 61-77. <https://doi.org/10.35341/afet.1078869>
- Türk, A. (2022b). Sosyal hizmet çalışanlarının iş-aile yaşam çatışmalarının mesleki tükenmişlik üzerine etkisi: Sivas örneği. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 159-169.

- Wynn, G.P. ve Mindel, C. (1999). A proposed model for predicting job satisfaction among nursing home social workers. *Journal of Gerontological Social Work*, 32, 1007-1018.
- Yang, G., Liu, J., Liu, L., Wu, X., Ding, S. ve Xie, J. (2018). Burnout and resilience among transplant nurses in 21 hospitals in. *Transplantation Proceedings*, 50(10), 2905-2910.
- Yıldız, M.İ., Başterzi, A.D., Yıldırım, E.A., Yüksel, Ş., Aker, A.T., Semerci, B., ... Hacıoğlu-Yıldırım, M. (2023). Preventive and therapeutic mental health care after the earthquakeexpert opinion from the psychiatric association of Turkey. *Turkish Journal of Psychiatry*, 34(1), 39-49. <https://doi.org/10.5080/u27305>
- Yılmaz, A., Kokmaz, S. Z. ve Korur, S. (2011). Depremler ve sonrasında karşılaşılan çevre sorunları. *Engineering Sciences*, 6(4), 1212-1223.
- Zara, A. ve İçöz, F. J. (2015). Türkiye'de ruh sağlığı alanında travma mağdurlarıyla çalışanlarda ikincil travmatik stres. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 18(1), 15-23.
- Zastrow, C. (2013). *Sosyal hizmete giriş*. Nika Yayınları.

Crisis Intervention in Disasters: The Work of the Ministry of Family and Social Services in the Kahramanmaraş Earthquake

Afetlerde Krize Müdahale: Kahramanmaraş Depremi'nde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Çalışmaları

Merve KOÇ^{(1), (*)}, Sevda YALÇIN⁽²⁾

ABSTRACT

Disasters cause physical, economic and social losses by stopping or interrupting daily life and activities, causing both individual and social crisis situations. For this reason, social work intervention is greatly needed in disasters. In this study, it was aimed to determine the activities carried out by the Ministry of Family and Social Services within the framework of crisis intervention in disasters. In this context, first of all, the disaster legislation was examined, and then, within the framework of the documents created within the scope of the Turkish Disaster Management Strategy (TAYS), the areas that the Ministry of Family and Social Services are responsible for in disaster management were determined and the activities of the Ministry of Family and Social Services were revealed through the Kahramanmaraş Earthquake case study. The aim of the study, which is designed as a compilation, is to contribute to the literature in order to develop new social work practices by revealing social work interventions in disasters. As a result, the activities carried out by the Ministry of Family and Social Services in the main fields of "in-kind/cash aid", "psychosocial support" and "groups with special needs" in the Kahramanmaraş Earthquake were conveyed and suggestions were made for the improvement of the activities carried out.

Keywords: Social work in disasters, Ministry of Family and Social Services, Crisis intervention, Earthquake, Kahramanmaraş Earthquake

ÖZET

Afetler, günlük yaşam ve faaliyetleri durdurarak veya kesintiye uğratarak fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplara yol açmakta, hem bireysel hem de toplumsal kriz durumlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle afetlerde sosyal hizmet müdahalesine fazlasıyla ihtiyaç duyulmaktadır. Bu çalışmada afetlerde krize müdahale çerçevesinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının yürüttüğü faaliyetlerin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda öncelikle afet mevzuatına bakılmış daha sonra Türkiye Afet Yönetim Stratejisi (TAYS) kapsamında oluşturulan belgeler çerçevesinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının afet yönetiminde sorumlu olduğu alanlar belirlenerek Kahramanmaraş Depremi örnek olayı üzerinden Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının faaliyetleri ortaya koyulmuştur. Derleme olarak kurgulanmış çalışmanın amacı afetlerde sosyal hizmet müdahalelerini ortaya koyarak yeni sosyal hizmet uygulamalarının geliştirilebilmesi için literatüre katkı sağlamaktır. Sonuçta Kahramanmaraş Depreminde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının "ayni/nakdi yardım", "psikososyal destek" ve "özel ihtiyaç sahibi gruplar" temel çalışma alanlarında yürüttüğü faaliyetler aktarılarak yürütülen faaliyetlerin geliştirilmesi için önerilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Afetlerde sosyal hizmet, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Krize müdahale, Deprem, Kahramanmaraş Depremi

GİRİŞ

Türkiye, zaman zaman doğa kaynaklı zaman zaman da beşeri kaynaklı afet olarak nitelendirilebilecek insani krizlerle mücadele etmektedir. Ülkelerin afetlerde hangi riskler altında oldukları ve bu afetlerle baş etme kapasitelerini gösteren Küresel Risk Endeksi'ne (INFORM) göre

* Responsible Author/Sorumlu yazar

¹ Dr, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, merve.koc1@aile.gov.tr, 0000-0001-8030-4087

² Sosyal Çalışmacı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü, sevdalaycin80@hotmail.com, 0000-0001-7258-1009

Article History/Makale Tarihi:

Received/Teslim :28.02.2023
Accepted/Kabul :09.05.2023
Published/Yayımlama :30.07.2023

Cited/Atf:

Koç, M. & Yalçın, S. (2023). Afetlerde Krize Müdahale: Kahramanmaraş Depremi'nde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Çalışmaları, *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 93-105.

Copyright/Telif Hakkı

Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC)'nin hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makedir.

Türkiye, 4.7 puanla risk altında olan ülkeler arasındadır (Disaster Risk Management Knowledge Centre, 2023). Türkiye, dünya üzerinde depremler bakımından “yüksek riskli” olarak görülen bir coğrafyada yer almakta ve ortalama olarak beş yılda bir geniş çapta can ve mal kaybına neden olan büyük bir depremin Türkiye’de yaşandığı bilinmektedir (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı [AFAD], 2018). Türkiye tarihinde yaşanmış en büyük afetlerden biri olarak adlandırılan 1999 Marmara Depreminde can kaybı 17 bin 480 kişi olarak açıklanırken (Meclis Araştırma Raporu, 2010) asrın felaketi olarak adlandırılan “Kahramanmaraş Depremi”nde ise can kaybı 1 Mart 2023 tarihinde AFAD’ın yapmış olduğu basın açıklamasına göre 45.089 olarak bildirilmiştir (AFAD 2023a).

Kahramanmaraş Depremi, Kahramanmaraş’ın Pazarcık ilçesi ve Elbistan ilçesi merkezli olan 06.02.2023 tarihinde gerçekleşen 7.7 ve 7.6 büyüklüğünde iki depremden oluşmaktadır. Art arda iki büyük depremin meydana gelmesi fay hatlarında büyük hareketliliğe sebep olarak depremlerin ardından 9.136 artçı meydana gelmesine neden olmuştur. Bu depremden Kahramanmaraş, Adıyaman, Hatay, Osmaniye, Kilis, Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Malatya ve Adana başta olmak üzere pek çok il etkilenmiştir. Türkiye Afet Müdahale Planı kapsamında depremin seviyesi 4. seviye olarak ilan edilmiş olup illerde ve Başkanlık AFAD merkezinde tüm afet çalışma grupları yaşanan krize müdahale etmek amacıyla toplanmıştır (AFAD, 2023b).

Afetlere sıklıkla maruz kalan bir coğrafyada konumlanıyor olması nedeniyle ülkemizde afet yönetimi ve afetlerde krize müdahale önemli bir konu haline gelmektedir. Afet yönetim süreci çok boyutlu ve disiplinler arası bir müdahale alanı olup aynı zamanda afet öncesinde, sırasında ve sonrasında risk azaltmadan iyileştirmeye farklı süreçlere sahiptir. Afet zamanlarında afetzedeleri tespit etme, arama kurtarma, enkaz kaldırma, sağlık müdahalesi gerçekleştirme, tahliye etme, barınma, beslenme, güvenlik ve psikososyal destek sağlama gibi görevler ortaya çıkmaktadır. Afet yönetimini bütünlük olarak sürdürme amacıyla 2009 yılında çıkarılan 5902 sayılı “Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” ile Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) kurulmuştur. Böylece afet durumlarında AFAD koordinesinde diğer kurum ve kuruluşların görev ve sorumluluk alanları belirlenmiştir. Bu çalışmada afet mevzuatı ile AFAD’ın afet yönetiminde stratejik planları ve müdahale planları incelenerek Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının sorumluluk alanlarının neler olduğu ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca yürütülen faaliyetler ortaya konulmuştur.

Afetlerde sosyal hizmet, afet durumlarında zarar gören birey ve gruplara sunulan hizmetleri kapsayan çalışmaları içermektedir. Bu konuda uluslararası literatür incelendiğinde ulusal kaynaklara kıyasla daha fazla çalışma olduğu görülmektedir. Bu alandaki çalışmalardan biri olan Streeter ve Murty (1996) kitaplarında afetlerin artmasıyla sosyal hizmet müdahalesine giderek daha fazla oranda ihtiyaç duyulacağını belirtmişlerdir. Zakour (2008) çalışmasında afetlerde sosyal hizmetin kaynak yaratma ve bunları insanlar için erişilebilir kılma misyonunda ve mesleğin risk altındaki bireylere hizmetinde sosyal çalışmacıların rolüne değinmiştir. Huang, Zhou ve Wei (2011) çalışmalarında afetlerde sosyal hizmet çalışmalarının iyileştirme boyutuna odaklanarak Çin’de yaşanan 5.2 Wenchuan Depremi iyileştirme çalışmalarında merkezi hükümetin ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerini incelemiştir. Maglajlic (2018) afetlerde sosyal hizmetler alanında yapılmış çalışmaların bir literatür analizini yapmıştır. Wong (2018) kitabında bir kriz olarak tanımlanabilecek afet durumlarında sosyal çalışmacıların rolü ve psikolojik dayanıklılığı sağlama konularında çalışmaktayken, Alstone, Hazeleger ve Hargreaves’in (2019) kitabı mikro, mezzo ve makro düzeyde afetlerde sosyal çalışma ile travma ve travma sonrası büyümeyi etkileyen faktörleri tartışmaktadır.

Afetlerde sosyal hizmet konusunda yapılan çalışmalar için ulusal alanyazın incelendiğinde ise oldukça kısıtlı bir literatür ile karşılaşılmaktadır. Aktaş (2003) çalışmasında kriz durumlarında sosyal hizmet müdahalesinin nasıl olacağını, müdahale basamaklarını ve toplumsal düzeyde gerçekleştirilecek müdahalelerin neler olduğu ortaya koymuştur. Tarık Tuncay’ın (2004) “Afetlerde Sosyal Hizmet 1999 Yılı Marmara ve Bolu-Düzce Depremleri Sonrasında Gerçekleştirilen Sosyal Hizmet Uygulamaları” isimli kitabı ulusal literatürümüzde öne çıkan bir çalışmadır. Çalışmada 1999 Depreminde yürütülen sosyal çalışmalar ve sosyal çalışmacıların afetzedelerle çalışırken psikolojik olarak yaşadığı güçlükleri anlatmaktadır. İbiş ve Kesgin (2014) medikal kurtarma ve sosyal hizmet ilişkisine değinirken, Artan ve Özkan (2020) makalelerinde afetlerde sosyal hizmetin önemine ve sosyal çalışmacıların rollerine değinmektedir. Özçelik (2020) “Afetlerde Sosyal Hizmetler” başlıklı çalışma ile afet yönetiminde paydaşların tanımlanması ve sosyal hizmetlerin organizasyonu için model önerisi sunmuştur. Bununla birlikte afet sonrası psikososyal destek konularına odaklanan

Aydın (2012) ve Altun (2016) çalışmasıyla afet durumlarında risk grupları için uygulanan sosyal hizmet müdahalelerini çalışmıştır. İncelenen çalışmalar arasında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının afet durumunda faaliyetlerine doğrusal olarak odaklanan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu çalışma, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının afet durumunda krize müdahalede yapmış olduğu sosyal hizmet uygulamalarını ele almayı amaçlamaktadır. Bu noktada çalışmanın özgün bir çalışma olarak literatüre katkı sağlanması da hedeflenmektedir. Ayrıca çalışmanın afet durumunda mevcut müdahale yöntemlerinin neler olduğunu ortaya koyarak yeni müdahale yöntemlerinin geliştirilmesi için ihtiyaç duyulan faaliyet alanlarını açığa çıkarması açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

1. AFETLERDE KRİZE MÜDAHALE

Tarih boyunca, doğal afetler sonucu ortaya çıkan krizler bireyi, ailesini ve çevresini farklı şekillerde etkilemektedir. Afetin olumsuz etkilerini en aza indirmek için afetten etkilenen insanlara gıda, barınma, psikolojik destek ve sağlık gibi yapılacak yardımlarda kriz yönetimine ihtiyaç duyulmaktadır (Yavaş, 2001). Öte yandan afet sürecinde afetten etkilenen gruplara yönelik krize müdahalede yapılacak çalışmanın planlanması ve bu planlanma içerisinde ekonomik, kültürel ve psikososyal destek gibi çok boyutlu konuların değerlendirilmesi önem arz etmektedir (Işık, 2020). Bu doğrultuda, afet sürecinde krize müdahale ve kriz yönetim süreçlerinin nasıl olması gerektiği ile ilgili olarak öncelikle kavramsal açıklamalara değinmenin önemli olacağı düşünülmektedir.

1.1 Afet ve Kriz Yönetimi

Afet, geçmişten günümüze kadar dünyanın farklı coğrafyalarında insanların hayatlarını ve yaşadıkları çevreyi etkilemesi sebebiyle önemli bir yere sahiptir. Jeoloji, coğrafya, sosyal hizmet ve sosyoloji gibi farklı bilim dallarını ilgilendiren çok disiplinli bir çalışma konusu olan afet kavramına ilişkin birçok tanımının yapıldığı ve yapılan tanımlarda daha çok insanlar üzerindeki bıraktığı etkiye yoğunlaştığı görülmektedir. Türk Dil Kurumu (2022) afeti; farklı doğa olaylarından dolayı meydana gelen yıkım olarak tanımlarken, AFAD Yönetim Başkanlığı (2023) ise tanımı daha da genişleterek; bölgenin tamamında ya da bölgenin belli kesimlerinde; iktisadi, fiziksel ve çevresel kayıplar ortaya çıkaran, günlük hayatta yapılan etkinlikleri tamamen durduran ya da sekteye uğratan olaylar olarak açıklamaktadır. Bu doğrultuda; afetin birey, aile ve topluluklar üzerinde ekonomik, kültürel, fiziksel, sosyal ve psikolojik etkilerinin bulunduğu söylenebilir.

Afetlerin çoğunluğunun doğa olayları kaynaklı olduğu bilirse de günümüzde insan kaynaklı ve teknolojinin getirmiş olduğu durumların etkili olduğu afetler de görülmektedir. Kadioğlu (2011) afeti, insanlarda fiziksel, ekonomik ve çevresel kayıplar meydana getiren, insanların günlük yaşamında yaptığı etkinliklerin durmasına ya da kesintiye uğramasına yol açan, toplumların yerel imkânlarla baş edemediği doğa veya insan kökenli olay olarak tanımlamıştır. Başka bir tanımda ise toplumu doğrudan etkileyen doğal afetler "psikolojik, ekonomik ve sosyal problemlere yol açarak yaşamı zorlaştıran krizler" olarak tanımlanmıştır (Bayram ve Bilir, 2016).

Afet durumlarında iletişimin kurulamaması yıkıcı sonuçlara sebep olabilir. Bu nedenle kriz anlarında afet hizmetlerinin etkili ve koordineli bir şekilde yürütülmesi, afetin zararlarını önleme ve risklerin azaltılması için afet yönetimine ihtiyaç vardır. Afet yönetimi; "afet öncesinde, afet sırasında ve afetin sonrasında yapılacak çalışmaların etkin olarak yürütülebilmesi için planlanma yapılması, kişi ve kurumlararası koordinasyonların kurulması ve toplumun bütün kesimlerinin yapılacak çalışmalara dahil edilmesi hedefleyen çok yönlü ve disiplinli yönetim süreci"ni ifade eder (AFAD, 2023a). Afet yönetiminde iş birliğinin olması, afet sürecinin başarılı geçmesinde önemli bir etken olmaktadır. Paydaşlar arasındaki iş birlikçi tutumların afet yönetiminde performansın artırılmasında ve iyi bir koordinasyonun sağlanmasında etkili olduğu belirtilmektedir (Dickmann, Biedenkopf, Keeping, Eickman ve Becker, 2014). Afet yönetiminin hızlı, etkili ve koordineli bir şekilde yürütülebilmesi için çok yönlü iş birliği ve koordinasyonun olması büyük önem arz ettiği kalkınma planında da belirtilmiştir Diğer yandan Mavi (2020) afet yönetimini; zarar azaltma, hazırlık, müdahale ve iyileştirme olarak dört boyuttan oluştuğunu ve bu boyutların birbirinden ayrılmaz olduğunu belirtmiştir. Etkin bir afet yönetimi, afet öncesinde ve sonrasında gereksinimleri kapsayacak şekilde yapılacak bütün çalışmaları içermektedir (Demirci ve Karakuyu, 2004). Afet yönetim süreci; planlama yapmayı, zararları azaltmayı ve önlemeyi, psikososyal desteği ve müdahaleyi içermesi nedeniyle bu süreçte kriz yönetiminin önemli olduğu söylenebilir. Afet sürecinde kriz yönetimini bozabilecek bir durumun

varlığı sürecin başarısız olmasında rol oynar. Bu sebeple kriz yönetimi; kriz anında ve sürecinde planlanan hedeflerin uygulanmasına kadar yönetilen bir süreçtir (Tapan, 2022).

Çilingir'e (2019) göre, afet yönetimi çok yönlü bir yönetim süreci olduğundan hem afet öncesinde hem de afet sonrasında afete müdahale sisteminde krizin yönetimi, kendi içerisinde yeniden inşa ve iyileştirme olmak üzere iki ana başlık altında incelenmelidir. Kriz yönetiminin, iyileştirme ve yeniden inşa şeklinde ayrılması aşamalı olarak yapılacak çalışmaların birbirini etkilemesinden dolayı önem arz etmektedir. Afetlerle mücadelede, insanların ya da farklı kurumların tek başlarına yapacağı çalışmalar olmayıp, hem farklı bilgi birikimine sahip bireylerin hem de farklı kurum ve kuruluşların ortaya koyacağı ortak bir çalışma ile etkin bir afet yönetiminin olacağı anlaşılmıştır. Bu doğrultuda, afetle mücadelede afet öncesi riskleri azaltmak için yapılacak çalışmalara, afet sırasında ise yürütülecek kriz yönetimine ve afetin sonrasında da ortaya çıkan krizin etkilerini azaltmak için toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak bütüncül hizmetlere ihtiyaç duyulacaktır.

1.2. Afetlerde Sosyal Hizmet Uygulamaları ve Krize Müdahale

Deprem, fiziki çevreye verdiği zarar ve yıkımların yanında sosyal sorunlara da sebep olmaktadır. Afetle birlikte mevcut toplumsal dengenin bozulması sonucunda ebeveynlerin vefat etmesiyle refakatsiz kalan çocuklar, yoksullar, evsiz kalan insanlar, yaşlılar, gençler ve kaybolan çocuklar depremin yıkıcı etkisinden dolayı barınma, bakım ve yardım yapılması gereken gruplar bu sosyal sorunlardan bazılarıdır (Tomanbay, 2000). Bu noktada insanın iyilik halinin artırılmasını hedefleyen sosyal hizmet, afetlerden sonra ortaya çıkan sosyal sorunların çözümünde rol oynamakta ve bu amaç doğrultusunda faaliyetler yapmaktadır (Tuncay, 2003).

Sosyal hizmet; dezavantajlı durumdaki bireylere, ailelere ve gruplara insan hakları temelinde sorunların çözümünde ihtiyaçlarına cevap verebilmek için onları kaynaklarla buluşturan, profesyonel çalışmalar yapan bir meslek ve disiplindir (Artan ve Özkan, 2020). Başka bir tanımda da; sosyal hizmet kişilerin, ailelerin ve toplulukların sosyal işlevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirilmesi için sosyal hizmet uzmanları tarafından desteklenerek yürütülen çalışmaların bütünüdür (Barker, 1995). Bu doğrultuda, toplum üzerinde büyük etkiler yaratan afetlerde özellikle afet sonrasında ortaya çıkan sosyal sorunların çözümünde bireylerin, ailelerin ve toplumun ihtiyaçlarının giderilmesinde sosyal hizmetin önemli olduğu ve saha çalışmasına sosyal hizmet meslek elemanlarının dâhil olmaları gerektiği söylenebilir.

Sosyal hizmet uygulamaları bağlamında afet süreci; mikro, mezo ve makro boyutunu kapsayan bütüncül bir yaklaşım olarak da belirtilmektedir (Dodds ve Neuhring, 1997). Bilindiği üzere, sosyal hizmet uygulamaları öncelikle bireyin temel ihtiyacı baz alınarak başlamakta afet sürecinde krize müdahalede afetten etkilenen birey ve ailesi mikro; kişi ve ailenin ilişki içerisinde olduğu kurum ve örgüt gibi diğer durumlar mezo; kişi ve toplumun yer aldığı ilişkiler de makro müdahaleler olarak değerlendirilmektedir (Tuncay, 2004). Sosyal hizmet uygulamalarının, afet süreçlerinde bireye, aileye ve topluma etkili bir desteğin sağlanmasında önemli bir fonksiyona sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Yaşanan afetler sonucunda insanlar maddi varlıklarını kaybederek evsiz ve yoksul kalmakta, sağlıkları bozulmakta ve bazı bireyler ise engelli hale gelebilmektedir. Afetin bir diğer boyutu da psikososyal etkilerdir. Bu aşamada sosyal hizmetin iki işlevinden söz edilebilir; birincisi afetlerden etkilenen risk gruplarının ihtiyaç duyduğu hizmeti vermesi ikincisi ise afetten etkilenen insanların psikolojik uyum bozukluklarının giderilmesi için yürütülen psikososyal hizmet faaliyetidir (Altun, 2016). Bu bağlamda sosyal hizmetin, afet sırasında afetten etkilenen bireylerin yaşamlarını devam ettirebilmek adına asgari yaşam standartlarına ulaşabilmelerini ve travmatik olumsuz etkinin giderilmesi amacıyla bireylerin psikososyal destek hizmetlerinden faydalandırılmasını sağladığı söylenebilir.

Kriz, beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan ve insan yaşamında kaçınılmaz olup baş edilmesi gereken bir süreçtir (Yavaş, 2001). Bazı bireyler süreci baş etme mekanizmalarını kullanarak sağlıklı bir şekilde atlatabilirken bazıları da desteğe ihtiyaç duymasından dolayı bireye yönelik krize müdahale ortaya çıkmaktadır. Krize müdahale; bireyin, ailenin veya toplumların işleyişini bozan durumlarda olması gereken bir yaklaşımdır. Krize müdahaledeki temel amaç ise insanların maruz kaldığı kriz durumlarıyla baş etmeleri için, bireyin sosyal çevresindeki kaynakların desteğiyle kısa sürede

sorunlarını çözmeyi veya bu sorunların yıkıcı sonuçlarını en aza indirmeyi hedeflemektedir (Yıldırım, 2016).

Deprem, beklenmedik özelliğiyle çevresel koşullarda yarattığı tahribattan dolayı kriz durumu olarak ele alınabilir. Kriz durumunda insanlar sahip olduğu aile üyelerini, sevdiği insanları kaybetmekte ve maddi kayıplar yaşayabilmektedir. Deprem veya diğer doğal afetler kapsamlı müdahaleler gerektirir. Bu sebeple de sosyal hizmet müdahalesi, kriz durumlarında bütüncül yapısının özelliklerini yansıtır. Deprem ya da diğer doğal afetlere müdahaleler ulusal ve uluslararası boyutları içerdiğinden; afetzedelere yiyecek, giyecek, barınma, maddi destek ve tıbbi ilaçlar gibi yapılan tüm çalışmalar sosyal hizmet müdahalelerindedir (Aktaş, 2003). Dolayısıyla, afetten etkilenen bireylere yapılacak müdahalelerde sosyal hizmetin öneminin yadsınamaz olduğu görülmektedir. Sosyal hizmet, afetten zarar görmüş bireylerin yaşamış oldukları olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi, sosyal ve ekonomik anlamda bireylerin desteklenmelerini sağlamaktadır.

2. AFETLERDE AİLE VE SOSYAL HİZMETLER BAKANLIĞI

Bu bölümde öncelikle afet mevzuatı ve AFAD Başkanlığı tarafından hazırlanan Afet Yönetim Stratejisi kapsamında hazırlanan belgeler incelenerek afet durumlarında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının görev ve sorumluluk alanlarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Ardından tespit edilen görev ve sorumluluk alanları çerçevesinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının faaliyetleri ortaya konulmuştur.

2.1. Afetlerde Aile ve Sosyal Hizmet Bakanlığının Görevleri

Aile, kadın, engelli, çocuk ve sosyal yardımlar gibi alanlarda çalışan çeşitli Genel Müdürlük ve Başkanlıkların tek çatı altında toplanmasıyla 2011 yılında kurulan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, çalışma alanlarında yer alan birey ve grupların refahını yükselterek iyilik halini desteklemek amacıyla ulusal düzeyde politika ve stratejiler geliştirmekten sorumludur (633 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, 2011).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının mevzuatında afet konusunda değinilebilecek ilk yasal metin 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'dur. Bu kanun çerçevesinde doğal afet durumlarında hem ulusal hem de uluslararası sosyal hizmet kuruluşlarıyla birlikte hareket edilerek arama kurtarma ve yardım faaliyetlerinin yürütülmesi için gerekli önlemlerin alınacağı belirtilmiştir. Bununla birlikte afet bölgelerinde yapılacak sosyal hizmet müdahaleleri için gerekli ekiplerin kurulması ve bu ekiplerin düzenli eğitimden geçmesini eklemektedir. İkinci olarak 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu 2. maddesinde kanunun kapsamı belirtilirken "her türlü acil durum ve afette zarar görenlerin" Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarınca (SYDV) belirlenecek şartlar ve süreler çerçevesinde bu kanunun sağladığı haklardan faydalanacağı belirtilmiştir.

Aile, kadın, çocuk, engelli, yaşlı gibi birçok gruba yönelik hizmetlerden sorumlu olan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (633 sayılı KHK, 2011), acil durum ve afetlerin hem öncesinde hem de sonrasında ortaya çıkacak psikososyal sorunların en aza indirilmesinde görev almaktadır. "Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği (2013)" çerçevesinde ise ASHB, afet bölgesinde afetzedelere ve afet çalışanlarına psikososyal destek hizmetlerine yönelik koordinasyondan, afetzedelere yapılan aynı bağışların depo hizmetleri ve dağıtımına yönelik koordinasyondan sorumludur. Ayrıca afet sonrası dönemde psikososyal analiz yapmakla yükümlüdür.

AFAD tarafından Türkiye'de Afet Yönetim Stratejisi (TAYS) kapsamında taktiksel olarak Türkiye Afet Risk Azaltma Planı(TARAP), Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) ve Türkiye Afet Sonrası İyileştirme Planı (TASİP) çalışmalarına başlanmış ve operasyonel düzeyde il eylem planları oluşturulmuştur. Bu kapsamda gerek sorumlu gerek ilgili kurum olarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına görevler verilmiştir. Bu çalışmada örnek olay olarak 06 Şubat 2023 tarihinde meydana gelmiş olan "Kahramanmaraş Depremi"ne odaklandığı için bu belgeler içinde afet öncesi çalışmalara odaklanan Türkiye Afet Risk Azaltma Planı(TARAP) ve afet sonrası iyileşme süreçlerine odaklanan ve henüz yayınlanmamış olan Türkiye Afet Sonrası İyileştirme Planı'ndan kısaca bahsedilerek daha çok Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte deprem özelinde Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı da incelenmiştir.

TARAP, afetler gerçekleşmeden önce olası riskleri en aza indirmeyi hedeflemektedir (AFAD, 2022). Bu nedenle her türlü afet için risk azaltma çalışması yapacak kurum, kuruluş, özel sektör, STK ve

gerçek kişileri kapsamaktadır. TARAP ile afete dirençli bir toplum ve yapıli çevre oluşturmak amacıyla afetler nedeniyle ortaya çıkabilecek fiziksel, sosyal, ekonomik, çevresel ve psikolojik etkileri en aza indirmek için temel prensipler belirlenmiş olmaktadır. Bu plan incelendiğinde stratejik amaçlardan “Afet Risklerinin Azaltılması için Müdahale Altyapısının Geliştirilmesi ve Etkinliğinin Artırılması”, “Afet Risk Azaltmanın Afet Sonrası İyileştirme ve Rehabilitasyon Süreçlerine Dahil Edilmesi” ve “Afet Risklerine İlişkin Toplumsal Direncin Artırılması” başlıklarında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına etkili müdahaleye yönelik risk azaltma ve hazırlık çalışmalarının planlanması, kitlesel göçler neticesinde yerel ölçekte oluşabilecek risklerin tespit edilmesi, risk azaltıcı tedbirler alınması, iyileştirme sürecinde yeniden inşa faaliyetlerinde risk azaltmaya yönelik teknolojik alt yapının geliştirilerek sürdürülebilirliğinin sağlanması için sosyal ve kültürel gereksinimlerin belirlenmesi, afet risk azaltmaya ilişkin toplumun farkındalığının artırılması, özel gereksinimi olan grupların afet sonrası ihtiyaçlarının analizi gibi sorumluluklar yüklenmiştir.

Türkiye Afet Müdahale Planı (TAMP) ise 2014 yılında afetlere etkin müdahaleyi gerçekleştirmek amacıyla oluşturulmuştur. TAMP'ta müdahale alanlarında koordineyi sağlamak amacıyla ana ve destek olmak üzere iki çeşit sorumluluk biçimi tanımlanmıştır. Ana çözüm ortağı hizmet grubunun asıl sorumlu kurum ve kuruluşu olup hizmet grubunun planlarının yapılmasından ve uygulanmasından sorumludur. Destek çözüm ortakları ise ana çözüm ortağının koordinasyonunda belirlenen planlarda görev ve sorumlulukları olan kurum, kuruluş, özel sektör, STK'lar ve gerçek kişilerdir. Hem ana çözüm ortakları hem de destek çözüm ortakları afet durumunda uygulanacak müdahalelerde çalışmalarını eş güdüm ve iş birliği içinde hareket etmekle yükümlüdür.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ana çözüm ortakları olarak “Psikososyal Destek” ve “Ayni Bağış, Depo Yönetimi Ve Dağıtım” alanında sorumlu kuruluştur. Destek çözüm ortakları olarak ise; “Afet Barınma Grubu”, “Afet Beslenme Grubu”, “Tahliye ve Yerleştirme Planlama Grubu”nda ilgili kuruluş olarak yer almaktadır. TAMP'a (2014) göre “Afet Psikososyal Destek Grubu” çerçevesinde ASHB, afet bölgesinde afetzedelerin psikososyal destek hizmetlerine yönelik koordinasyondan sorumludur. Bu kapsamda yapacağı faaliyetler arasında psikososyal destek hizmeti verecek tüm personellerin kapasitelerinin gelişimi sağlamak, afetten etkilenenlerin ihtiyaçlarını tespit etmek, belirlenen ihtiyaçların ilgili çalışma gruplarına bildirilmesini sağlamak, afetten etkilenen incinebilir gruplara özgü uzmanlaşmış destek sağlamak, gündelik hayata uyum ve sosyal iyileştirme çalışmalarının yapılmasını sağlamak, ihtiyaç olması durumunda afetzedeleri sosyal hizmet model ve uygulamalarına yönlendirmek ve afet durumunda çalışan personele destek sağlamak bulunmaktadır.

Afet Ayni Bağış, Depo Yönetimi ve Dağıtım Grubu olarak ise yapılan ayni bağışların toplanması, depo hizmetleri ve dağıtımına yönelik koordinasyondan sorumludur. Bu kapsamda yapacağı faaliyetler arasında gelen yardımlarının nasıl dağıtılacağına dair kriterleri belirlemek, gıda güvenliğini sağlayarak depoları kurdurmak, tespit edilen ihtiyaçları ilan ederek tedarik zinciri oluşturmak, afetzedelere gönderilen ayni bağışların tasnifini ve depolanmasını sağlamak, dağıtım noktaları kurmak ve dağıtım çalışmalarını yürütmek bulunmaktadır (TAMP, 2014).

TAMP kapsamında “Ulusal ve Yerel Düzey Çalışma Grubu Planı” da yapılması gerekmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı AFAD tarafından hazırlanan Afet Müdahale Organizasyonu çerçevesinde, Ön iyileştirme çalışma grupları içerisinde yer alarak “Afet Psikososyal Destek Grubu”nda yer alır. Lojistik ve Bakım Servisi çalışma grubunda ise “Afet Ayni Bağış Depo Yönetimi ve Dağıtım Grubu” içerisinde yer almaktadır. Çalışma grubunun ana çözüm ortakları sorumlu oldukları “Ulusal Çalışma Grubu Planları”nda hizmet planlamasını oluştururlar. “Yerel Düzey Çalışma Grubu” ise ana çözüm ortağı ve destek çözüm ortaklarının İl Müdürlükleri düzeyinde temsilinden oluşur. Çalışma grupları hem ulusal hem yerel düzeyde birlikte hareket etmektedir. Afetin seviyesi 1 ve 2 ise “Yerel Düzey Çalışma Grubu” müdahale çalışmalarını gerçekleştirir ve yürütülen çalışmalar hakkında “Ulusal Düzey Çalışma Grubu”na bilgi verir. AFAD tarafından ilan edilen seviye 3 ve 4' te ise, yerel düzey çalışma grubunun yanı sıra merkezde “Ulusal Düzey Çalışma Grubu” da harekete geçer. Kahramanmaraş Depremi AFAD tarafından 4. Seviye olarak ilan edildiğinden müdahale planı çalışma grupları için hem ulusal hem de yerel düzeyde bir organizasyon oluşturmayı gerekli kılmıştır.

2011 yılında hazırlanan Ulusal Deprem Stratejisi ve Eylem Planı (UDSEP 2012-2023) deprem risklerini azaltmada ülkemizin ilk stratejik planıdır. Deprem riskini azaltmada kurumsal alt yapının

oluşturulmasını hedefleyen UDSEP incelendiğinde ise deprem özelinde bir planlama yapılarak depremin neden olacağı kayıpları en aza indirmek ve depreme dirençli güvenilir yapılar ve depreme hazırlıklı ve sürdürülebilir yeni yaşam çevreleri oluşturulması amaçlanmıştır (UDSEP, 2023). Bu planda da ASHB strateji olarak belirlenen “riskli birey grupları için özel düzenleme yapılması sağlanacağı” hedefinde ilgili kuruluş olarak belirtilmiştir. Bunun dışında sorumlu kuruluş olarak doğrudan yüklenilen bir görev alanının bulunmadığı görülmüştür.

2.2. Kahramanmaraş Depreminde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının Yürüttüğü Faaliyetler

Herhangi bir afet durumunda hizmet veren temel kamu kurum ve kuruluşlardan biri de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığıdır. Afet durumunda ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda Bakanlıkça çeşitli faaliyetler yürütülmektedir. Yürütülen faaliyetlerin boyutu ve içeriği afet türüne göre değişmekle birlikte aynı/nakdi yardım ve psikososyal destek faaliyetleri öne çıkmaktadır.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının deprem özelinde faaliyetleri incelendiğinde ise özellikle 1999 Depremi sonrası afet döneminde sosyal hizmet uygulamalarının önemini anlaşılarak yaygınlaşmaya başladığı söylenebilir. O dönemde henüz Aile ve Sosyal Hizmetler bakanlık düzeyinde hizmet vermiyor olsa da Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) tarafından afetlerde sosyal hizmet müdahalesi yapıldığı bilinmektedir. Bu dönemde yapılan çalışmalar için önemli bir kaynak olan Tuncay (2003) Marmara Depreminde sunulan kurumsal hizmetleri ve bu süreçte karşılaşılan güçlükleri araştırarak ortaya koymuştur. Bu dönemde kadın ve çocuklara yönelik az sayıda sosyal hizmet faaliyetinin olduğu ve faaliyetlerin organizasyonunun yeterli olmadığı görülmüştür.

2011 yılında gerçekleşen Van Depremi ile birlikte ise sosyal hizmet uygulamalarının kurumsallaşmaya başladığı söylenebilir. Van Depreminin hemen ardından o dönemde ismi Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı olan ASHB, bölgede risk altındaki gruplara yönelik çalışmalara başlayarak bölgede hizmetlerin koordinasyonunu sağlamak üzere bir merkez kurmuştur. Altun'un (2016) aktardığına göre Van Depremi sonrası uygulamalar daha bütüncül bir hal almıştır. Kurum bakımında kalan kadın, çocuk, yaşlı ve engelli bireylerin güvenli yerlere nakilleri sağlanmış, sonraki süreçte ise diğer kurumlarla iş birliği halinde taramalar gerçekleştirilerek hane ziyaretleri ve psikososyal destek süreci başlatılmıştır. Bununla birlikte konteynerlerde yaşayan çocuklar için oyun ve kütüphane alanlarının oluşturulmuş; tiyatro, sinema, gezi ve çeşitli kurslar düzenlenmiştir.

Psikososyal destek alanında sivil toplumun da önemli katkıları olduğu görülmüş olup Afetlerde Psikososyal Hizmetler Birliğinin raporuna göre Van Depremi sonrası psikososyal destek çalışmaları Bireysel görüşmeler 166, grup görüşmeleri 1289 olmak üzere 1455 kişiye ulaşılmıştır (Akman ve Yıldırım, 2012). Uluslararası kuruluşlarla da iş birliğinin geliştirildiği UNICEF ile “Afetlerde Psikososyal Müdahale” başlıklı eğitimin 390 bakanlık personeline verilmiştir (Altun, 2016). Bakanlığın afet durumlarında hizmet verdiği bir diğer önemli konu ise nakdi yardımlar olup İzmir Depremi örneğinde depremden etkilenen vatandaşların acil ve temel ihtiyaçlarının karşılanması için İzmir Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfına (SYDV) toplam kaynağın 20 milyon liraya ulaştığı görülmüştür (Anadolu Ajansı, 2020).

Türkiye’de afet durumunda sosyal hizmet uygulamalarının Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yürütüleceği ilgili mevzuat ve belgelerde belirtilmiştir. Bu sorumluluk kapsamında depremden hemen sonra bölgede verilecek hizmetlerin etkin bir şekilde yürütmek amacıyla Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca çalışmalar yapmaya başladığı görülmektedir. Afet mevzuatı ve AFAD Başkanlığı tarafından Afet Yönetim Stratejisi kapsamında hazırlanan belgeler incelendiğinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının afet müdahale süreçleri kapsamında sorumlu olduğu üç alan belirlenmiştir (2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu (1983); Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği (2013); Türkiye Afet Müdahale Planı (2014)). Bunlardan ilki “Ayni Bağış, Depo Yönetimi ve Dağıtım” görevini de kapsayan “Sosyal Yardımlar” konusu, ikincisi “Psikososyal Destekler” ve üçüncüsü “Risk Altındaki Gruplara Yönelik Çalışmalar” olarak sınıflandırılabilir.

2.2.1. Ayni ve Nakdi Yardımlara Yönelik Faaliyetler

TAMP’ a göre, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının afet ve acil durumlarında görev alanlarından ilki ayni yardımların dağıtımını yapmak olarak belirlenmiştir. Bakanlık, afet ve acil durumlarda kısa sürede vatandaşların ihtiyaçlarını tespit edip sosyal yardımları ulaştırabilmek amacıyla öncelikle “Ayni Bağış Depo Yönetimi ve Dağıtım Çalışma Grubu”nu akabinde kendi bünyesinde yer alan,

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları ile Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü personelinin görev alacağı Afet ve Acil Durum Sosyal Yardım Ekibini (ASYA) kurmuştur. ASYA Ekibi, afet bölgelerine kısa sürede ulaşarak vatandaşların gereksinimlerini tespit ederek ihtiyaçları karşılamayı hedeflemiştir (Anadolu Haber Ajansı, 2023). İlk görevine Kahramanmaraş depremi ile başlayan ASYA Ekibi tarafından, aynı yardımların toplanarak ivedilikle dağıtılması için Kahramanmaraş, Adana, Adıyaman, Malatya, Gaziantep, Osmaniye ve Şanlıurfa illerinde başlangıçta toplam 10 adet olmak üzere depo kurulmuştur. Öte yandan süreç içerisinde, depremden etkilenen vatandaşlara yapılan sosyal yardımların depolanması için çalışmalarda artış olduğu görülmüştür. Bu bağlamda, deprem bölgesinde mevcut durumda 68 depo, yurt dışından gelen aynı yardımlar için sınır kapılarında ise 17 depo bulunduğu; deprem bölgesinde gıda, kişisel hijyen, giyim ile temizlik temel ihtiyaçların bulunduğu çadırlarda 203 sosyal marketin kurulduğu ve zamanla marketlerin sayısında artış olduğu, belirtilen bu marketlere ulaşmakta zorluk çeken vatandaşlar için ise 5 gezici sosyal marketin oluşturulduğu görülmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023b).

Bakanlık tarafından ihtiyaçların dağıtılması için on ilde bulunan SYDV'lere iki yüz elli milyon nakdi yardım aktarılmış ve ayrıca depremden etkilenen bölgedeki vatandaşlara ulaştırmak amacıyla bireysel ve kurumsal bağışlar için de ALO 144 hattı kullanılmıştır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023c). ALO 144 hattı, afet dışındaki zamanlarda ise sağlık, şartlı eğitim, gıda, kömür, engelli aylığı ve barınma yardımları; proje destekleri hakkındaki talepler ve ilgili hatta ulaşan şikâyetler veri tabanında incelenip başvuru sahibine ulaşarak bilgi verilmekte ve Bakanlığa bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına yönlendirilme yapılmaktadır. Ancak ilgili hat üzerinden, afet sürecinde aynı ve nakdi bağışlara yönelik taleplerin alındığı anlaşılmıştır. Ayrıca Bakanlık, afetten etkilenen bölgelere aynı yardımın yanında nakdi yardımların da yapıldığını; başlangıçta on il ve iki ilçeye iki yüz yetmiş bir milyon lira aktarıldığını, akabinde iki yüz yirmi beş milyon lira daha aktardıklarını, süreç içerisinde afetten etkilenen vatandaşlara ihtiyaçlarını karşılamak için vakıflara ek bir kaynak daha sağlanacağı belirtilmiştir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023). Bu doğrultuda, Bakanlığın protokoller çerçevesinde bireylerin temel ihtiyaçlarını baz alarak afet sürecinde alt yapı sorunları haricinde sosyal yardımları nakdi ya da aynı yardımlarla yaptığı görülmüştür.

2.2.2. Psikososyal Destek Çalışmalarına Yönelik Faaliyetler

Afet sonrası afetin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için temel gereksinimlerin karşılanmasının yanında toplumsal hayatın normale dönebilmesi için bireylerin psikolojik yönden de desteklenmeleri gerekmektedir. Bununla birlikte afetten etkilenenler sadece afeti doğrudan yaşayan kesimler değil; afet bölgesinde görev alan personel, afet bölgesinde tanıdığı bulunan insanlar ve afetin etkilerine medya yoluyla maruz kalanlar için farklı düzeylerde psikososyal müdahale gerekmektedir.

Dyness'e (1998) göre psikososyal kavramı "birbirini etkileyen bir ilişkiler zinciri içinde bulunan bireysel psikoloji ve sosyal durumu" ifade etmektedir. Psikososyal destek, birey tarafından talebe bağlı olmayan birey ve toplumun iyilik hallerinin artırılması ve maruz kaldıkları mağduriyetlerin giderilmesi için alanında uzman ekiplerce yapılan disiplinler arası bir müdahaledir. Bu nedenle psikolojik danışmanlık kavramından daha geniş kapsamda bilgiye ihtiyaç duymaktadır. Psikososyal destek ile afet sürecinde ortaya çıkabilecek psikolojik sorunların önlenmesi, bireyin toplumla ilişkilerini yeniden kurabilmesi, afetten etkilenenlerin yeniden gündelik hayata dönme sürecine yardım edilmesi, afet ve acil durumlarla baş etme becerilerinin geliştirilmesini sağlayan hizmetleri kapsamaktadır (Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2023). Psikososyal destek hizmetleri; ihtiyaçları belirleme, psikolojik ilk yardım, kaynakları harekete geçirme, yardım çalışanlarını destekleme psikoeğitim gibi müdahaleler yoluyla yapılmaktadır.

Psikososyal destek afet sonrası yapılan ilk müdahaleler sırasında başlamaktadır. Afetlerde psikolojik ilk yardım, afet sonrası ortaya çıkabilecek sorunların önüne geçebilmesi ve afet sonrası hayata yeniden uyum için önleyici hizmet rolündedir. Psikolojik ilkyardım, ihtiyaç ve kaynakların değerlendirilmesiyle birlikte başlayan bir psikososyal müdahaledir. Afetzedelerin güvende olduklarını hissettirme, duygularını ve yaşadıklarını ifade ederek rahatlamalarına ve yaşadıkları hisleri anlamlandırılmalarına yardımcı olmaktadır. Psikolojik ilkyardım afetzedelerle yapılan görüşmeler yoluyla sağlanabileceği gibi bilgilendirme amacıyla hazırlanan afiş, broşür vb. medya araçları ile seminer ve paneller gibi yöntemler kullanılarak da gerçekleştirilebilir (AFAD, 2011). ASHB tarafından da afet ve acil durumlarda kullanılmak üzere çocuk, yetişkin ve çalışanlar için psikososyal destek

kapsamında bilgilendirme broşürleri yayınlandığı görülmüştür. Ayrıca kuruluş bakımında görev yaparak Anka Psikososyal Destek Programını uygulayan personele yönelik olarak düzenlenen hizmet içi eğitimde “afet ve acil durumlarda psikolojik ilk yardım” eğitimi verilmiştir.

İhtiyaç ve kaynak değerlendirmesi de yapılacak ilk sosyal hizmet müdahalelerinden biridir. Bu değerlendirme ile ihtiyaç ve kaynak tespiti yapılarak belirlenen sorunlar çerçevesinde uygulanacak psikososyal müdahale planının oluşturulması sağlanmaktadır. Bu kapsamda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sahada psikososyal destek ekiplerince kullanılacak formların oluşturularak yayınlandığı görülmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023a).

Eğitimler, afet sürecine hazırlanmak için kullanılacak etkili psikososyal müdahalelerden biridir. Özellikle sosyal çalışmacılar, psikologlar, öğretmenler, sivil toplum çalışanları gibi psikososyal destek yardım ekiplerinin eğitimler yoluyla afet ve acil durumlara hazırlanması çok önemlidir. Çalışana Destek ise paylaşım ve destek toplantılarının düzenlenmesi, broşürler dağıtılması, bilgilerin paylaşılacağı toplantılar düzenlenmesi gibi etkinlikleri kapsamaktadır (AFAD, 2011). Bu kapsamda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi iş birliği ile Uzaktan Eğitim Kapısı üzerinden 22 ve 24 Şubat 2023 tarihlerinde “Afet Bölgesine Hazırlık”, “Afet Bölgesinde Hizmetler ve Yönlendirme Mekanizmaları”, “Psikolojik İlk Yardım” ve “Sahada Etik ve Davranış Kuralları” konularının yer aldığı “Psikososyal Destek Hizmeti Eğitim Programı” gerçekleştirmiştir. Afet bölgesinde görev alacak personele yönelik olarak düzenlenen çevrimiçi eğitime 5115 personelin katılım sağladığı paylaşılmıştır (ASHB, 2023).

Afet durumunda afetin yaşandığı yerde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İl Müdürlüklerinin görevlendirmesiyle afetten etkilenen bireylere psikososyal destek hizmetinin verilmesi için psikolog, sosyal çalışmacı, psikolojik danışman ve çocuk gelişimci gibi meslek elemanları görevlendirilmektedir. AFAD'ın yapmış olduğu 1 Mart 2023 tarihli basın açıklamasına göre Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı psikososyal destek hizmetleri kapsamında Kahramanmaraş, Hatay, Osmaniye ve Malatya illerine 4 Mobil Sosyal Hizmet merkezinin kurulduğu ve deprem bölgesinde 691.388, deprem bölgesi dışında 333.903 olmak üzere toplam 1.025.291 kişiye psikososyal destek verildiği bilgisi paylaşılmıştır (AFAD, 2023a). Literatürde afetlerde psikososyal destek hizmetlerinin olumlu etkilerinden bahseden çalışmalardan (Kılıç, 2008; Aydın, 2012; Altun, 2012) yola çıkarak Bakanlık tarafından depremden etkilenen insanlara verilen psikososyal destek hizmetlerinin, hem psikolojik travmaların en aza indirilmesi hem de bireylerin gündelik yaşama tekrar dönmelerini kolaylaştırarak toplumsal yaşama yeniden uyum sağlayabilmelerini için önemli olacağı söylenebilir.

2.2.3. Özel İhtiyaç Sahibi Gruplara Yönelik Faaliyetler

Sosyal hizmet, farklı özel ihtiyaç sahibi bireylere, ailelere ve gruplara müdahaleler yapmaktadır. Bu gruplar içerisinde işsizler, yoksullar, evsizler, engelliler ve yaşlıların yanında depremin yarattığı olumsuz durumlardan etkilenip ruh sağlığı bozulan insanlar, çocuklar, aileler, kadın ve diğer bireyler bulunmaktadır (Tomanbay, 2000). ASHB'nin tanımına göre ise özel ihtiyaç sahibi gruplar; kadınlar, çocuklar, engelliler, yaşlılar, mülteciler, etnik gruplar, psikiyatrik tanısı olan bireyler, ruhsal travma yaşayan/yaşamış bireyler, kurum bakımındaki bireyler gibi bireysel farklılıkların yanı sıra psikososyal zarar görebilme riski/tehlikesi altında olan ve özel ilgi gösterilmesi gereken gruplardır (ASHB, 222).

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının deprem bölgesinde risk altındaki gruplara yönelik yaptığı çalışmalara bakıldığında; öncelikle Bakanlık tarafından kurum bakımı hizmeti verdiği çocuk, yaşlı, engelli ve kadınların güvenli alanlara nakillerinin sağlandığı görülmüştür. Öte yandan deprem bölgesinde kuruluşlarda misafir edilen 533 yaşlı birey ve 1133 engelli bireyin güvenli yerlere tahliye edildikleri, çadırlarda barınan ve bakıma ihtiyacı olduğu tespit edilen 206 yaşlı birey ve 546 engelli bireyin de farklı illerdeki kuruluşlara nakillerinin gerçekleştirildiği görülmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023c).

Bakanlığa bağlı psikososyal destek çalışanları tarafından deprem bölgesinde kurulan çadır kentlerde düzenli olarak taramaların yapıldığı ve taramalar sonucunda bakıma ihtiyacı olan bireyler, çocuk, engelli ve yaşlıların farklı illerdeki kuruluş bakımına alındıkları, tip-1 diyabet hastası çocuklara ihtiyaç duydukları cihazların iletilmesi için devlet ve üniversite hastanelerinin çocuk endokrin birimleriyle koordineli bir şekilde hareket edildiği görülmüştür (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023). Bakanlık tarafından deprem bölgesinde, sosyal marketlerin yanında kadın ve çocuklar için hijyen ve özel ihtiyaç malzemelerinin temin edileceği özel sosyal market çadırlarının bulunduğu, çocuklara

özgü çocuk dostu alanların oluşturulduğu, iyileştirici etkinliklerin ve oyunların düzenlendiği ve sosyal destek çadırlarının kurulduğu görülmüştür (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023c). Engelli Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025) belgesinin “Afet ve İnsani Bakımdan Acil Durumlar” başlıklı politika alanında afet ve acil durumlarda engelli bireylerin toplumun diğer bireyleriyle eşit ve tam bir korunma haklarının sağlanması için esasların belirlediği bu kapsamda yapılan hizmetlerden biri olarak işitme engelli bireyler için 110 gönüllü işaret dili tercümanı ile sürecin takip edildiği görülmüştür.

Deprem sonrası anne babasını kaybetmiş ve hiçbir yakını bulunmayan ve ivedi olarak bakım ve korunmanın sağlanması gereken refakatsiz çocuklar da risk altındaki gruplar arasında bulunmaktadır. Refakatsiz çocuklara yönelik hizmetler olarak Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından deprem bölgesindeki refakatsiz çocukların ailelerine kavuşmaları için çağrı merkezlerinin kurulduğu, bu çağrı merkezlerinden çocukların tanıtıcı özelliklerinin (fiziki yapısı, saç rengi, doğum izi, fotoğraflar ve saç rengi gibi) yer aldığı bilgi formu ile kayıp çocuk ihbarlarının alındığı, daha sonra bu kayıtlar üzerinden TUBİTAK tarafından hazırlanan “Deringörü” sistemi sayesinde eşleştirme ve yüz tanıma sistemine yüklendiği, çağrı merkezine gelen ihbarlar doğrultusunda eşleştirmeler yapılarak çocukların ebeveyn ya da akrabalarının tespitinin yapılmasından sonra çocukların güvenli bir şekilde ailelerine tesliminin sağlandığı anlaşılmıştır. Ailesine henüz ulaşılamayan veya deprem nedeniyle anne babalarını kaybeden refakatsiz çocukların ilgili kuruluşlarda kurum bakımına alındığı, hastaneden tedavisi süren refakatsiz çocukların ise Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlükleri tarafından takip edildiği anlaşılmıştır. Bununla birlikte, refakatsiz çocuklara yönelik Bakanlığın web sitesinde sorgu ekranı açılmıştır. Çocuklarına ulaşamayan aileler, sorgulama ekranı sayesinde çocukları hakkında bilgi sahibi olabilmektedir. 6 Şubat-26 Şubat tarihleri arasında sisteme kayıtlı 1901 refakatsiz çocuk bulunduğu ve bu çocuklardan 1819 çocuğun kimlik tespitinin yapıldığı ancak kimliği belirlenmeyen çocuk sayısının 105 olarak tespit edildiği; refakatsiz çocuklardan 1465’inin ailesine teslim edildiği; mevcut durumda tedavisi devam eden çocuk sayısının 331 ve kuruluş bakımına alınan çocuk sayısının ise 105 olarak açıklandığı görülmüştür (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023c). Hâlihazırda birçok zorlukla yaşamlarını sürdürmeye çalışan özel ihtiyaç sahibi gruplar afetlerden de oldukça olumsuz şekilde etkilenmektedir. Afet döneminde hizmetlerin kırılğan grupların koşulları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yapılandırılması son derece önemlidir. Dolayısıyla afet durumlarında önceden planlama yapılarak bu grupların ihtiyaçlarını karşılayacak katmanlı ve tamamlayıcı destek sistemi geliştirmek yerinde olacaktır.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye, genç deprem kuşağı olması nedeniyle sıklıkla depremlerin olduğu bir coğrafyada yer almaktadır. Bu nedenle depreme sürekli hazır olarak deprem öncesinde, sırasında ve sonrasında yapılacak çalışmaların görevli kurumlarca iş birliği ve koordinasyon içerisinde yürütülmesi gerekmektedir. Bu çalışmada Afet Yönetim Stratejisine göre afetlerde sorumlu kurumlardan biri olan ASHB’nin görev alanları ve bu görevler kapsamında yürütülen faaliyetlerin neler olduğu incelenmiştir.

Sonuçları bakımından afetler kadın, çocuk, engelli ve yaşlı gibi incinebilir gruplar başta olmak üzere pek çok insanı olumsuz yönde etkilemektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı afet ve kriz durumlarında ortaya çıkan olumsuz etkilerin azaltılması için afet öncesinde, sırasında ve sonrasında hizmet sunmakla yükümlüdür. Afet mevzuatı ve Türkiye Afet Yönetim Stratejisi kapsamında oluşturulan belgeler incelendiğinde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının sosyal hizmet uygulamaları bağlamında afet zamanlarında “ayni/nakdi yardımlar”, “psikososyal destek” ve “özel ihtiyaç sahibi gruplara yönelik hizmetler” gibi alanlarda faaliyetler yürüttüğü tespit edilmiştir.

Kahramanmaraş Depremi örneğinde incelenen Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının faaliyetlerinde “ASYA Ekipleri”, “Refakatsiz Çocuklar Çağrı Hattı” gibi yeni müdahale yöntemleri geliştirdiği görülmüştür. Yapılan incelemelerde psikososyal destek alanında kurumsal akreditasyonun sağlanması için “psikososyal destek çalışma grubu”na ait yerel düzeyde eylem planlarının oluşturulduğu ancak “ayni bağış depo yönetimi ve dağıtım hizmet grubu”na yönelik eylem planlarının henüz oluşturulmadığı görülmüştür. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı görev alanları çerçevesinde kurumsal afet müdahale planlarının geliştirilmesi gerektiği özellikle risk altındaki gruplara yönelik ve özel ihtiyaç sahibi bireylere yönelik daha detaylı planlamaların yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Bununla birlikte özel ihtiyaç sahibi grupların ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik o alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği yapmanın önemli olduğu söylenebilir.

Her ne kadar deprem bilincinin 1999 yılında gerçekleşen Marmara Depremi ile oluşmaya başlamış olduğu (Altun 2016), 2011 yılı Van Depremi ve 2020 İzmir Depremi gibi yaşanan tecrübeler doğrultusunda özellikle psikososyal destek alanında çalışmaların geliştirildiği (Akman ve Yıldırım, 2012) görülsede daha büyük ölçekli afetler ortaya çıktığında daha sistematik müdahalelere ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Ayrıca TAMP'ta belirtilen çözüm ortaklarıyla iş birliği yapma konusunda eksikliklerin olduğu özellikle yerel yönetimler ve STK'larla işbirliğinin geliştirilmesi gerektiği görülmüştür. Örneğin refakatsiz çocuklar ile ilgili yürütülecek işlemlerde diğer kamu kurumlarıyla ortak bir kriz masası oluşturulması, depremden etkilenen vatandaşların ihtiyaçlarının belirlenmesi ve kaynaklara yönlendirilmesi için STK'larla daha fazla iş birliği yapılması önerilmektedir.

Kurumsal organizasyon önceki depremlere göre daha gelişmiş olsa da büyük alanlara yayılmış olan afetlerin ortaya çıkması durumunda özellikle aynı yardımların dağıtımını konusunda koordinasyonun geliştirilmesi için stratejik dağıtım noktalarının önceden belirlenmesi ve dağıtım merkezlerinden uzak noktalara da ileri dağıtım merkezlerinin oluşturulması konusunda planlamalar yapılması önerilmektedir. Afetten etkilenen vatandaşların bütününe psikososyal destek hizmetlerinin ulaştırılması adına daha fazla psikososyal hizmet birimlerinin oluşturulması önerilmektedir. Ayrıca kentlerden uzakta barınan vatandaşların ihtiyaçlarının ivedilikle giderilmesi için mobil sosyal hizmet araçlarının artırılması gerektiği kanaati oluşmuştur. Afet sürecinde krize müdahalenin etkili bir şekilde yürütülmesi adına ilgili Bakanlıkların, tüm sosyal politika ve yerel aktörlerin etkin bir iletişim ağına sahip olmaları büyük önem arz ettiğinden koordinasyonun sağlanması; belirtilen tüm aktörlerin personellerine afet öncesinde, sırasında ve sonrasında yapılacak çalışmalar için eğitimlerin verilmesi önerilmektedir.

Afetlerde sosyal hizmet müdahalesinin afet sonrası dönemde de sürdürülmesi gerektiği bilinmektedir. Bu anlamda kısa dönemde 1-3 aylık, 3-6 aylık ve bir yıllık gibi süreçlerde basamaklandırılmış bir sosyal iyileştirme planına ihtiyaç duyulduğu söylenebilir. Bu planlar kapsamında gündelik hayata dönmeyi kolaylaştıracak hizmetlerin yanında bireysel ve toplumsal baş etme kapasitelerini arttırmak için psikoeğitimin yanında iş kaybı yaşayan bireyler için istihdam alanı oluşturulması ve meslek edindirme kursları ile ailenin ekonomik kapasitesini güçlendirebilecek uygulamaların da planlanması önerilmektedir.

4. ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma yöntemi itibarıyla etik kurul izni kapsamında değildir.

5. ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

6. ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- AFAD (2014). Türkiye Afet Müdahale Eylem Planı (TAMP) 07 Şubat 2023 tarihinde https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Planlar/TAMP.pdf adresinden erişildi.
- AFAD (2015) Afet ve Acil Durumlara İlişkin Mevzuat El Kitabı. 07 Şubat 2023 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/goc-afet-ve-acil-durumlarda-psikososyal-destek/afad-mevzuat-el-kitabi.pdf> adresinden erişildi.
- AFAD (2018). Türkiye'de Afet Yönetimi ve Doğa Kaynaklı Afet İstatistikleri. 10 Şubat 2023 tarihinde https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/35429/xfiles/turkiye_de_afetler.pdf adresinden erişildi.
- AFAD (2022). Türkiye Afet Risk Azaltma Planı (TARAP). 18 Şubat 2023 tarihinde https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Planlar/28032022-TARAP-kitap_V6.pdf adresinden erişildi.
- AFAD (2023a). Basın Bülteni 36. 01 Mart 2023 tarihinde <https://www.afad.gov.tr/kahramanmarasta-meydana-gelen-depremler-hk-36> adresinden erişildi.

- AFAD (2023b). Basın Bülteni 1. 20 Şubat 2023 tarihinde <https://www.afad.gov.tr/kahramanmaras-pazarcikta-meydana-gelen-deprem-hk-basin-duyurusu-1> adresinden erişildi.
- Afet ve Acil Durum Müdahale Hizmetleri Yönetmeliği, (2013). Resmi Gazete. 28 Şubat 2023 tarihinde <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/12/20131218-13-1.pdf> adresinden erişildi.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2022). 07 Mayıs 2023 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/media/129025/yerel-duzey-psikososyal-destek-calisma-grubu-plani-2022-kopya.pdf> adresinden erişildi.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2023a). Psikososyal destek Nedir? Rehber dokümanı. <https://www.aile.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/goc-afet-ve-acil-durumlarda-psikososyal-destek/psi-kososyal-destek-nedi-r.pdf> adresinden erişildi.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2023b). 28 Şubat tarihinde <https://www.aile.gov.tr> adresinden erişildi.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2023c). 28 Şubat tarihinde <https://www.aile.gov.tr/media/131235/subat-2023-e-bulten.pdf> adresinden erişildi.
- Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2023). Psikososyal Destek Rehberi. 23 Şubat 2023 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/uploads/athgm/uploads/pages/goc-afet-ve-acil-durumlarda-psikososyal-destek/psi-kososyal-destek-nedi-r.pdf> adresinden erişildi.
- Akman, P. ve Yıldırım E. (2012). Afetlerde psikososyal hizmetler birliği (APHB) Van Depremi psikososyal destek çalışmaları raporu. 18 Nisan 2023 tarihinde https://psikiyatri.org.tr/uploadFiles/2222012231855-APHB_VanErcis-Faaliyet-Raporu_1118-Ocak12.pdf adresinden erişildi.
- Aktaş, A. M. (2003). Kriz Durumlarında Sosyal Hizmet Müdahalesi. *Kriz Dergisi*, 11 (3), 37-44.
- Alstone, M. Hazeleger, T. ve Hargreaves, D. (2019). Social works and disaster:A handbook for practice. London: Routledge DOI: 10.4324/9781315109138
- Altun, F. (2016). Afetlerde Psikososyal Hizmetler: Marmara ve Van Depremleri Karşılaştırmalı Analizi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4 (8-9), 183-197. <https://dergipark.org.tr/pub/izusbd/issue/54076/730144>
- Anadolu Ajansı, (2023, 02 28). Anadolu Haber Ajansı). 28 Şubat 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr> adresinden erişildi.
- Anadolu Ajansı.(2020). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanı Selçuk: İzmir'e bugün 10 milyon daha kaynak aktarıldı. 17 Nisan 2023 tarihinde adresinden erişildi.
- Artan, T. ve Özkan, A. O. (2020). Afetler ve sosyal hizmet. *Journal of Adem*, 1-8.
- Aydın, D. (2012). Afet sonrası psikososyal destek uygulamaları. *İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi*, 1-9.
- Barker, R. (1995). The social work dictionary. *Silver Spring, Md: National Association of Social Workers, Maryland, NASW Press*, 1-148.
- Bayram, A. ve Bilir-Güler, S. (2016). Doğal afetlerin önlenmesinde kuruluşların önem ve sorumluluk düzeylerine göre incelenmesi: İstanbul örneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 665-686. DOI: 10.17218/hititsosbil.280810
- Çilingir, G. A. (2019). Türkiye'de afet yönetimi ve idarenin sorumluluğu. Yayınlanmış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Demirci, A. ve Karakuyu, M. (2004). Afet yönetiminde coğrafi bilgi teknolojilerinin rolü. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 67-100.
- Dickmann, P., Biedenkopf, N., Keeping, S., Eickmann, M. ve Becker, S. (2014). Risk communication and crisis communication in infectious disease outbreaks in Germany: What is being done, and what needs to be done. *Society for Disaster Medicine and Public Health*, 206-211.
- Disaster Risk Management Knowledge Centre (2023). 15 Nisan 2023 tarihinde <https://drmkc.jrc.ec.europa.eu/inform-index/INFORM-Risk/Country-Risk-Profile> adresinden erişildi.
- Dodd, S. ve Nuehring, A.(1997). Primer for social work research on disaster. *Journal of Social Service Research*, 1-32.
- Dyness, R.R. (1998). Coming to terms with community disaster.What is a disaster: Perspectives on the question. New ork: Routledge Press.

- Huang, Y., Zhou, L. ve Wei K. (2011). 5.12 Wenchuan Earthquake recovery government policies and non-governmental organizations' participation. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development* 21:2, 77-91.
- Işık, A. (2020). Koronavirüs (Covid-19) salgını döneminde ailede krize müdahale. *Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 1-9.
- İbiş, E. ve Kesgin, B. (2015). Türkiye'de sosyal hizmet ve medikal kurtarma açısından Yalova, Van ve Simav depremlerinin incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (41), 225-234.
- Kadioğlu, M. (2011). Afet yönetimi, beklenilmeyeni beklemek, en kötüsünü yönetmek. İstanbul: Marmara Belediyeler Birliği Yayını.
- Kılıç, M. (2008). *Afetlerde psikososyal hizmetlerin etkililiği: Türk Kızılayı ve 2005 Pakistan depremi* (Yayımlanmamış Yüksek lisans tezi). Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.
- Maglajlic, R. A. (2018). Organisation and delivery of social services in extreme events: Lessons from social work research on natural disasters. *International Social Work*, 62(3), 1146–1158. DOI: 10.1177/0020872818768387
- Mavi, E. E. (2020). Alet Kriz Yönetiminde Medya: 30 Ekim 2020 İzmir Depremi. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 31-53.
- Özçelik, E. (2020). Afetlerde Sosyal Hizmetler. *Afet ve Risk Dergisi*, 3 (1), 46-55. DOI: 10.35341/afet.680665
- Sosyal Hizmetler Alanında Bazı Düzenlemeler Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (2011). 633 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname. Resmi Gazete, 8/6/2011.
- Streeter, C. Ve Murty S.A. (1996). *Research on social work and disasters* (1st ed.). Routledge.
- Tapan, B. (2022). Afetlerde Risk ve Kriz Yönetimi Yaklaşımı. *Türkiye Klinikleri*, 1-9.
- Tomanbay, I. (2000). Deprem, İnsan ve Sosyal Hizmetler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 123-137.
- Tuncay, T. (2003). Afetlerde sosyal hizmet: 1999 Yılı Marmara ve Bolu Düzce Depremler sonrasında gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamaları. (Yayımlanmış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Tuncay, T. (2004). Afetlerde sosyal hizmet: 1999 Yılı Marmara ve Bolu-Düzce depremleri sonrasında gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamaları. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (tarih yok). 22 Şubat 2023 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden erişildi.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (2010). Meclis Araştırma Raporu. 17 Nisan 2023 tarihinde <https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem21/yil01/ss308.pdf> adresinden erişildi.
- Wong, H.C.J. (2018). *Disaster social work from crisis response to building resilience*. England: Nova Science Publication.
- Yavaş, H. (2001). Doğal afet yönetimi ve yerel gündem 21 çalışmaları kapsamında İzmir'de deprem riski. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 118-138.
- Yıldırım, Ş. (2016). Sosyal Hizmette Krize Müdahale Yaklaşımının Kullanımı Krize Müdahale. Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 481-486.
- Zakour, M. J. (2008). Disaster research in social work. *Journal of Social Service Research*, 7-25. DOI: 10.1300/J079v22n01_02

The Importance of Non-Governmental Organizations in Japan's Social Policies and Their Historical Development

Sivil Toplum Kuruluşlarının Japonya'nın Sosyal Politikalarındaki Önemi ve Tarihsel Gelişimi

Beyza Nur YURTERİ^{(1), (*)}

ABSTRACT

Social policies, which work to ensure that people have free and equal rights within their country, is a field that includes responding to human needs in many ways. One of the main objectives of civil society organizations, which aim to serve people voluntarily, is to meet people's needs gratuitously and increase their welfare levels, as in the field of social policies. Social policy and civil society activities, which have similar characteristics in line with their objectives, have created an environment that makes it compulsory to work together in Japan. This study will examine why Japan works with civil society organizations in the social policy-making process, how civil society organizations have gained a place in the country, and how the state works through these organizations. The article is a review article that includes studies on the field. Within the scope of this study, the social policies that have played a role in Japan's development and the roles and importance of non-governmental organizations that have gained a place in these social policy practices will be discussed, as well as the historical developments that led to the increase in this importance.

Keywords: Social policy, Non-governmental organization, Japan, Social work, Voluntarily

ÖZET

İnsanların yaşadıkları ülke içerisinde özgür ve eşit haklara sahip olmalarını sağlamak için çalışan sosyal politikalar, insan ihtiyaçlarına birçok yönden cevap verebilmeyi içeren bir alandır. İnsanlara gönüllü olarak hizmet etmeyi amaç edinen sivil toplum kuruluşlarının da temel amaçlarından biri sosyal politikalar alanında olduğu gibi insanların ihtiyaçlarını karşılıksız olarak karşılamak ve refah seviyelerini yükseltmektir. Amaçları doğrultusunda benzer özellikler gösteren sosyal politika ve sivil toplum çalışmaları Japonya'da birlikte çalışmayı zorunlu hale getiren bir ortam meydana getirmiştir. Bu çalışma aracılığıyla Japonya'nın sosyal politika oluşturma sürecinde sivil toplum kuruluşlarıyla neden birlikte çalıştığı, ülke içerisinde sivil toplum kuruluşlarının nasıl bir yer edindikleri ve devletin bu kuruluşlar aracılığıyla nasıl bir çalışma yürüttüğü incelenecektir. Makale alana dair çalışmaları içeren bir derleme makalesidir. Bu çalışma kapsamında Japonya'nın gelişiminde rol oynayan sosyal politikalar ve bu sosyal politika uygulamalarında yer edinmiş sivil toplum kuruluşlarının rollerine, önemine aynı zamanda bu önemin artmasına sebep olan tarihi gelişmelere değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal politika, Sivil toplum kuruluşu, Japonya, Sosyal hizmet, Gönüllü

* Responsible Author/Sorumlu yazar

¹ Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Asya Çalışmaları Yüksek Lisans Programı, beyzanuryurteri@gmail.com, 0009-0000-4813-3839

Article History/Makale Tarihi:

Received/Teslim :27.04.2023

Accepted/Kabul :27.06.2023

Published/Yayımlama :30.07.2023

Cited/Atf:

Yurteri, B.N. (2023). Sivil Toplum Kuruluşlarının Japonya'nın Sosyal Politikalarındaki Önemi ve Tarihsel Gelişimi, *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 107-120.

Copyright/Telif Hakkı

Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC)'nin hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir.

GİRİŞ

Her devlet ülke içerisinde yaşayan vatandaşlarının refahını sağlamak ve yaşam kalitelerini iyileştirebilmek amacıyla birçok konuda sosyal politikalar uygulamaya koymaktadır. Sosyal politikalar genel itibarıyla insanların temel insan hakları sonucunda ortaya çıkan ihtiyaçlarını karşılamak için toplum içerisinde dengeli bir sistem kurmayı amaç edinmektedir. Sosyal politika uygulamaları doğrudan devlet eliyle yürütülebildiği gibi devletin yardımcı bir aktörü olarak sivil toplum kuruluşları aracılığı ile de yürütülebilmektedir. Sivil toplum kuruluşları birçok farklı alanda bir araya gelebilen ve bu alanlar doğrultusunda örgütlenerek çeşitli faaliyetler gösteren, gönüllülük esasına dayalı olarak oluşan kuruluşlardır. Sivil toplum kuruluşları genellikle gelişmiş demokratik toplumlarda yasama,

yürütme, yargı ve medyadan sonra 'beşinci güç' olarak ve kamu ile özel sektörden sonra 'üçüncü sektör' olarak da tanımlanmaktadır (Okutan, 2008). Ülkelerin tarihi geçmişleri, sosyal ve ekonomik gelişmeleri, kültür ve değerlerindeki farklılıklar dolayısıyla sivil toplum kavramı ve sivil toplum kuruluşları ülkeden ülkeye farklılıklar gösterebilmektedir. Hızlı bir kalkınma sürecinden sonra gelişmiş ülkeler arasında yer edinen Japonya için sivil toplum kuruluşlarının önemi geçmişten günümüze değin diğer ülkelere nazaran farklılık göstermiş ve bu kuruluşlar kalkınma sürecinde oluşturulan birçok politikada söz sahibi olmuşlardır. Sivil toplum kuruluşları birçok toplum içerisinde önemi olan kuruluşlardır. Japonya için de sivil toplum kuruluşlarının toplum içerisindeki önemi büyüktür. Bu yüzden ülke olarak neden sivil toplum kuruluşlarını bu kadar ön planda tuttuklarını ve özel bir önem verdiklerini anlamak için geçmişten günümüze kadar bu kuruluşların ne tür bir gelişme sergilediklerini bilmek gereklidir. Bu yönden bakıldığında Japonya'nın hızlı kalkınma sürecinde uyguladığı sosyal politikalar aracılığıyla kalkınmasında sivil toplum kuruluşlarının ne kadar etkili olduğu ve bu etkinliği anlamak için geçmişten günümüze değin Japonya'da yer edinen bu kuruluşların tarihsel gelişmelerini ve nasıl şekillendiklerini incelemek önem arz etmektedir. Bu çalışma ile Japonya'da geçmişten günümüze var olan ve var olmaya devam eden sosyal politikadaki sivil toplum kuruluşlarının rollerine, sosyal politikalar üzerindeki etkinliğine ve bu politikalar üzerinde etkin olmalarının nedenlerini ortaya çıkaran geçmiş tarihi olaylara değinilecektir. Araştırma aracılığıyla Japonya'da yer alan sivil toplum kuruluşlarının sosyal politikaların şekillenmesindeki önemine, bu kuruluşların rollerine ve mevcut durumlarına dair bilgiler vermek amaçlanmıştır. Aynı zamanda bu araştırma ile sivil toplum kuruluşlarının potansiyelleri vurgulanarak ne kadar önemli bir konuma erişebilecekleri ve güçlü yapılar olabileceklerine dair bir örnek sunulmak istenmiştir.

1.SOSYAL POLİTİKA NEDİR?

Sosyal politika; ülke içerisinde yaşayan insanların mutluluğunu ve refahını sağlamak amacıyla devlet tarafından ülke insanının sağlığı, güvenliği, eğitimi, barınması, korunması ve istihdam edilmesinin sağlanmasını içermektedir. Sosyal politikanın temelini oluşturan ana neden Sanayi Devrimidir. Sosyal politika, Sanayi Devrimi sonucunda ortaya çıkan işçi sınıfının ağır ve zor çalışma şartları altında haklarını arama çabalarına yönelik bir tepki olarak doğmuştur. Sosyal politikanın işçi haklarına karşı doğuşu ve Sanayi Devrimi ile ortaya çıkışı sadece dar anlamdaki sosyal politikaları ifade etmektedir. Geniş anlamda sosyal politikalar, sosyal sorunların tümüne çözüm aramaktadır. Tüm bu sorunları sosyal adalet ve sosyal eşitlik ilkelerini birlikte temel alarak çözmeyi amaç edinir ve bu amacı devletin uygulamaya koyacağı politikalara etki ederek gerçekleştirir. Bu amaçla sosyal politikaların hedefleri; toplumun refah seviyesini yükseltmek ve bunu ülke çapında yaygınlaştırmak, işsizliği azaltmak ve yoksulluğu gidermek, engellilerin sosyal hayata katılımlarını arttırmak, dezavantajlı grupların toplum içerisinde soyutlanmasını engellemek, sosyal barışı sağlamak ve herkes için gerekli olan sosyal adaleti yerine getirmektir (Dal, 2017). Her bir vatandaş için sağlık hizmetlerinden yararlanabilme olanağı sunma, sosyal güvence sağlama, eğitim olanaklarından yararlandırma, asgari gelir elde etmeyi kolaylaştırma ve konut yardımında bulunma gibi sağlıklı bir yaşam sürdürülmesi için gerekli olan bu koşulları gerçekleştirmek sosyal politikanın önemli araçlarıdır (Yolcuoğlu, 2012).

Ülkelerin farklı ekonomik ve sosyal yapıya sahip olmaları, benimsedikleri yönetim biçimleri, demografik özellikleri, aile yapıları, dini inanışlar, gelenekleri ve farklı kültürel oluşumları uygulanacak olan sosyal politikaların ülkeye özgü olmasına sebebiyet verir (Solmaz, 2022). Bu bakımdan çoğu ülkenin kendine ait ulusal düzeyde uyguladığı sosyal politikaları vardır. Dış etkenler nedeniyle uygulanan politikalarda değişikliklerin meydana gelmesi ile bu politikalar evrensel nitelikler kazanabilir. Ülkeler arası yapılan ikili anlaşmalar, artan göç faaliyetleri, bölgesel kuruluşların aldıkları kararlar ve ürettikleri sözleşmeler dolayısıyla ülke içerisindeki sosyal politikalar ulusallığın dışına çıkabilir. Küreselleşme sonucunda ülkeler arasında meydana gelen sosyal yaşam standartlarının farklılaşması da birçok ülkede sosyal politikaların belirlenme sürecinde bu uluslararası düzenleme ve standartların etkili olmasının nedenlerinden birisini oluşturmuştur (Şenkal, 2003). Sosyal politika uygulamaları her ne kadar ülkeler açısından farklılıklar gösterse de sosyal koşulların iyileştirilmesi ve sosyal refahın artırılarak bireylerin temel gereksinimlerinin karşılanabilmesi için her devletin etkili sosyal politika yönetimi olması gereklidir. Etkin sosyal politika yönetiminin olması modern, ileri ve gelişmiş bir devlet olabilmek için zorunlu bir koşul haline gelmiştir (Yolcuoğlu, 2012).

Kısaca sosyal politika, sadece bir arada yaşayabilmek için ahlaki boyut kurmakla yetinmemekte aynı zamanda toplumu bir arada tutan ve toplumu bütünlüştiren bir harç görevi de görmektedir. Bu

yönüyle sosyal politikalar değişen zamana ve ihtiyaçlara göre içerik, boyut, kapsam ve uygulama araçları bakımından sürekli değişime uğrar ve yenilenir (Koray, 2005). Sosyal politika, her bir vatandaşın refahını sağlama noktasında devletler için gerekli ve vazgeçilmez bir unsurdur. Refah devleti olmak için yerine getirilmesi gereken sorumlulukların başında etkin sosyal politikalara sahip olmak ve bireylerin refahını sağlamak adına etkin müdahalelerde bulunmak göz ardı edilmemesi gereken konulardır.

2.SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI NEDİR VE İŞLEVLERİ NELERDİR?

Sivil toplum genel olarak devletten bağımsız ancak devlet ile ilişkili gönüllü örgütlenme alanlarıdır. Sivil toplum, devletin ve politik toplumların dışında kalan grup ve sınıfları içerir. Sivil toplum kuruluşları en genel anlamıyla kendi kendini oluşturan, hukuksal bir düzeni olan, ortak değerlere sahip ve gönüllülük esasına dayalı olarak kurulan yapılanmalardır (Aslan, 2010). Sivil toplumun ortaya çıkış tarihi neredeyse 12. ve 13. yüzyıllara dayanmaktadır. Batı Avrupa'ya özgü bir gelişme olarak ortaya çıkan sivil toplumun oluşumu Orta Çağ'da kentlerin meydana gelmesi ve bu kentler ile birlikte görülen burjuvazi ile bağdaştırılabilir. Avrupa'da ortaya çıkan bu kentlerin gelişmesi; burjuvaların ekonomik olarak güçlenmelerine sebep olmuş, bu güçlenme sonucunda burjuvalar devletten bağımsız hareket etmeye başlamıştır. Kent içerisinde yaşayan kentliler, soylu sınıfına karşı müdahale edememişler bu açıdan kendi aralarında örgütlenmişler ve kent içerisinde bazı haklar istemiş ve zamanla bunları elde etmişlerdir. Burjuvaziler tarafından kentlilere tanınan bu haklar ile birlikte kurdukları otorite sonucunda burjuvalar bir gelişim ve büyüme göstermiştir. Burjuvazilerin süregelen bu gelişmeleri ile sonraki dönemlerde devlete karşı mutlak iktidar anlayışı olamayacağı için sivil toplum anlayışının ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Bu yönüyle sivil toplum kuruluşları 17. ve 18. yüzyıllarda Batı Avrupa'da burjuvazi sayesinde ekonomik olarak gelişmiş ve mülkiyet anlayışının yerleştiği kentlerde bir oluşum sergilemişlerdir (Aslan, 2010). Batı yönlü gelişim gösteren sivil toplum kuruluşları birey ve bireyselliğin öne çıktığı yapılarıdır. Devlete bağlı olarak ortaya çıkmaktan ziyade zamanla bağımsız hareket eden ve genele yayılarak kamu hayatı içerisinde gerekli hale gelen yapılanmalar olmuştur. Tarihsel olarak her toplumda sivil toplum kuruluşlarının kuruluşu eskiye dayanmaktadır ancak bu kuruluşların asıl varlığı II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır (Talas, 2011). Sivil toplum kuruluşlarının en temel özelliği özerk olmalarıdır. Özerklik, başka yapılanmaların desteğine ve yardımına ihtiyaç duymadan, kendi ayakları üzerinde durabilen ve devletin yönlendirmelerine bağlı kalmayan bir kuruluş olmayı içermektedir. Sivil toplum kuruluşları sadece kendi amaçlarına ve değerlerine yönelik olarak hareket ederler, ticari bir çıkar gözetmez ve kâr amacı gütmeyizler. Kuruluşların temelinde merkezi otorite ile vatandaşlar arasında arabulucu olarak görev yapmaları bulunur (Özer, 2008).

Sivil toplum kuruluşlarının toplum içerisinde birçok işlevi bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır;

1. Kamuoyu oluşturarak, toplum içerisindeki bireylerin isteklerini dile getirmelerinde yardımcı olmak (Özer, 2008),
2. Piyasadaki bireyselleşmeye ve egemen olan piyasa değerlerine karşı denge sağlamak (Talas, 2011),
3. Kendi içlerinde oluşturdukları katılımcı ve çoğulcu kültürü kullanarak vatandaşların hak ve özgürlüklerini geliştirmek ve bunun yanında yönetimde deneyim edinmiş bireyleri yetiştirmek (Genç ve Erdoğan, 2013),
4. Örnek olacak pilot projeler üretmek, bu projeler için kaynak bulmak ve bu projeleri uygulamaya geçirmek (Talas, 2011),
5. Bu projeler aracılığı ile sosyal refah, eğitim ve istihdama yönelik konularda hükümet politikalarına etki etmek, mevcut politikalara paralel ya da başka alternatif yöntemler bulmak (Dulkadiroğlu, 2018).

Sivil toplum kuruluşlarını kuruluş yapan ve onları var eden faktör yaptıkları aktivitelerdir. Aktivitesi olmayan sivil toplum kuruluşları varlığını sürdürülemez. Bu aktiviteler; sosyal sorunlar, çevre sorunları, ekonomik sorunlar, kadına yönelik sorunlar, eğitim sorunları ve sağlık sorunlarına yönelik bireylerin, grup ve toplumların yararı için yapılan her konuya açık çalışmalardır (Talas, 2011). Sivil toplum kuruluşları, insanları bir araya getirerek kendi çıkarlarını korumalarına ve grup içerisindeki diğer insanlarla kaynaşmalarına fırsat vererek birbirleri ile olan ilişkilerini geliştirmek ve bir aidiyet duygusu edindirmeyi amaçlar (Özer, 2008).

Birçok ülkede sivil toplum kuruluşları gelişmişliğin bir adımı olarak görülür ve bu kuruluşlar için belirli fonlar hazırlanır ve bu fonlar aracılığı ile sivil toplum kuruluşları kontrol altına alınır. Bunun yanında bazı toplumlarda sivil toplum kuruluşları toplumsal yapıyı güçlendiren bir unsur olarak görüldüğü için daha çok gelişmiş ülkelerde devlet yapısına müdahale etmemek koşulu ile bu kuruluşların güçlendirilmesine yönelik yoğun çabalar harcanmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının ulusal ve uluslararası düzeyde yaptıkları çalışmalar, gerçekleştirdikleri ekonomik ilişki ve aktiviteler toplumsal kalkınmada ve gelişmede önemli bir rol oynamaktadır (Özer, 2008).

3.JAPONYA'DA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Sivil toplum kuruluşları sosyal politika yönünden ele alındığında sosyal politikanın önemli araçlarından birini oluşturmaktadır. Sosyal politika için bu aracın önemi her ülkede gelişmişlik açısından farklılık göstermektedir. Bu bakımdan dünya üzerinde sosyo-ekonomik olarak gelişmiş kabul edilen Japonya'nın gelişiminde sivil toplum kuruluşlarının rolü ve bu gelişmişliğin sivil toplum kuruluşlarını nasıl etkilediği, geçmişten günümüze kadar sivil toplum kuruluşlarının Japonya için ne kadar büyük bir rol oynadığını anlamak için sivil toplum kuruluşlarının tarihi gelişimini öğrenmek büyük önem arz etmektedir (Kayagil, 2016).

Japonya'da sivil toplum kuruluşlarını ifade etmek için kullanılan yaygın kavramlar 'non-governmental organizations' açılımındaki NGOs ve 'non-profit organizations' açılımındaki NPOs kavramlarıdır (Kayagil, 2016). NGO'lar genellikle Batı toplumlarında görülen ülke içi sivil toplum hareketlerine karşıt Japonya'da "uluslararası iş birliği faaliyetlerini" kapsamaktadır. Bu özelliği ile Batı toplumlarındaki sivil toplum kuruluşları gibi sadece ülke içerisinde faaliyetlerde bulunmamakta ülke dışı faaliyetleri ile ön plana çıkmaktadırlar. Japonya'daki NGO'lar yani sivil toplum kuruluşları denizaşırı yardım programlarını, acil yardım hizmetlerini ve kalkınma yardımlarını içeren kuruluşları ifade ederken NPO'lar yani kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ise ülke içi faaliyet gösteren kuruluşları ifade etmektedir (Hirata, 2002).

1898 yılında Japonya'da yürürlüğe giren Medeni Kanun ile "Koeki Hojin" yani 'kamu yararına çalışan kuruluşlar' kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu kanun ile söz edilen kuruluşlar kamu yararına çalışan tüzel kişiler olarak tanımlanmış ve Japonya'da kâr amacı gütmeyen sektörlerin kurumsallaşması sağlanmıştır (Kayagil, 2016).

Japonya'da sivil toplum kuruluşlarını ifade etmek için genellikle üçüncü sektör, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, bağımsız sektör, özel gönüllü kuruluşlar, çıkar grupları, baskı grupları ve yeni toplumsal hareket kavramları da kullanılmaktadır (Hirata, 2002).

Japonya'da bulunan sivil toplum kuruluşlarının tümünün sahip olduğu beş temel özellik bulunmaktadır. Bunlar; Resmîyet, özel yapı, kar dağıtma amacı gütmeme, kendini yönetme ve gönüllülük hareketleridir (Kayagil, 2016).

Japonya'da sivil toplum kuruluşlarının yapılandırılmasında devletin büyük bir rolü vardır. Bundan kaynaklı olarak Japonya'da devlet ile sivil toplum arasındaki ilişki diğer ülkelere nazaran daha çok ön plana çıkmaktadır. Japonya'daki kanunlar, sivil toplum kuruluşlarının kuruluşlarında yetkili olan bürokratik otoriteler tarafından verilecek izinlere ve bu otoritelerin denetimlerine tabii kalmaları yönünde oluşturulmuştur (Pekkanen, 2000).

Japonya'da devlet sivil toplum kuruluşları ile olan ilişkilerini artan bütçe açıkları ve yüksek borç oranlarından kaynaklı olarak yakın tutmaya çalışmıştır. Devlet bu mali kriz döneminde sivil toplum kuruluşlarını sosyal refah hizmeti sunucuları olarak görmüş ve bu kuruluşları desteklemiştir. Devletin bu kuruluşlarla iş birliği içerisinde bulunmasının nedeni yoksul koşullarda yaşayan insanlar için gereken yardımlar konusunda geniş bir bilgi birikimine sahip olmaları ve devletin ulaşamadığı yerleşkelere bu kuruluşların rahatlıkla ulaşarak anında faaliyetlere geçebilmelerinden kaynaklanır. Bu amaçla Japonya'da devlet, bu kuruluşlar için gereken fonu ve faaliyetlerini gerçekleştirmek için gereken ortamı sağlamaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının devlet ile olan bu ilişkilerine ek olarak bu kuruluşlar, devletin uygulamak istediği veya uygulamayı düşündüğü faaliyetler ve sosyal politikaların içeriği ile ilgili sürekli bilgi alışverişinde olmaktadır (Kayagil, 2016).

4. JAPONYA'DA SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ TARİHÇESİ

4.1. Edo Dönemi (1603-1868)

1603-1868 yılları arası Edo dönemi olarak bilinen erken modern dönemde Şogun olarak adlandırılan feodal sistemler barışçıl ve güvenli bir ortam sağlamayı teşvik etmişlerdir. Bu dönemde yaşam tarzları baskın olan dört sınıf üzerinden şekillenmiştir. Bu sınıflar; savaşçı, çiftçi, zanaatkar ve tüccarlar olarak birbirleri içerisinde belli bir ilişkiye sahip ve birbirleriyle harmanlanmış belli kültürel grupları oluşturmuşlardır. Edo döneminin ikinci yarısına gelindiğinde bu sınıflarda yer alan ve genellikle varlıklı sınıfı oluşturan tüccarlar çeşitli ve özel olarak nitelendirilebilecek hayır faaliyetlerinde bulunmuşlardır (Yamaoka, 1998).

Edo döneminde oluşturulan refah politikalarında genellikle doğal afet ve kıtlık zamanlarında mağdur olan yardıma muhtaç insanlara vurgu yapılmıştır. Hem Şogun merkezi hükümeti hem de bu şogunlarda bulunan klanlar, kıtlık zamanlarında aldıkları önlemlerde bu zamanın başkenti olan Edo'da, bölgesel kasabalarda ve köylerde insanlara yardıma bulunacak derneklerin kurulması için Konfüçyüsçü yardım anlayışı ile hareket etmişlerdir. Başkent Edo'da "Edo Machikaisho" adlı yarı devlet, yarı özel yardım kuruluşları kurulmuş ve bu kuruluşlar temel olarak üç işlevi gerçekleştirmiştir. Bu işlevler; en önemli ve kuruluş nedenlerinden birisi olan pirinç depolamak, finansman sağlamak ve yoksul insanlara yardım etmekten oluşmuştur. Bu kuruluşlar işlevlerini hükümet yetkililerinin gözetiminde ve rehberliğinde yerine getirmişler ve genellikle bu kuruluşları denetleyen kişileri toprak sahipleri ya da ev sahipleri arasından seçilen birkaç yaşlı kişi oluşturmuştur (Yamaoka, 1998).

Edo döneminde bu kuruluşlar aracılığıyla başkent Edo'nun çeşitli yerlerine ilk başlarda 34 adet daha sonra 63 adet olacak şekilde pirinç ambarları inşa edilmiştir. Bu pirinç ambarları ile kıtlık zamanlarında ve acil durumlarda Edo halkına pirinç yardımları yapılmış ve bu ambarlar sayesinde meydana gelen kıtlık dönemlerinde halkın sükunetini koruması sağlanmıştır. İnşa edilen bu ambarlar haricinde köylerde "shasa" adı verilen farklı ve özel ambarlar inşa edilmiştir. Bu ambarlardan ayrı olarak köylerde karşılıklı kredi derneklerine benzer kendi kendine yardım dernekleri kurulmuştur. Bu derneklere en güzel örnek özel bir yardım organizasyonu olarak kurulan Akita Kananko'dur. 1827 Akita Kalesi'nde görev almış bir tüccar, bölgedeki çiftçiler arasındaki yoksulluktan rahatsız olmuş ve bu yoksul kişilerin çocuklarına bakım ve yardım sağlamak için bölgeyi yöneten lorduna 400 ryo vermiştir. Bu yardım sonucunda etrafında yer alan tüccarlar da onun çabalarına sempati duyarak bu yardım hareketine katılım göstermiş ve bağış yapmışlardır. Bu bağışlara destek verenlerin oluşturduğu topluluk aracılığı ile Akita Kanankolar kurulmaya başlanmış ve bu kuruluşlar Meiji döneminin (1868-1912) başlarına kadar kademeli olarak artarak kuruluşlarını sürdürmüşlerdir (Yamaoka, 1998).

Bu dönemde dört ayrı gönüllülük türü bulunmaktadır. Bunlardan ilki geleneksel kurumsallaşmamış gönüllülerdir. Bu gönüllülük yapısı altında "chonaiki" veya "jichikai" adı da verilen mahalle dernekleri bulunmaktadır. Kökleri Edo dönemine dayanan bu mahalle dernekleri sisteminde otoriter hükümet tarafından potansiyel muhalifler denetlenmek istenmiş ve kişisel savurganlıkların önüne geçilmesi hedeflenmiştir. (Kawashima, 1999). Bu mahalle dernekleri Meiji Restorasyonundan sonra ortadan kaybolmuştur ve bu dernekler yerine gönüllü olarak çeşitli hizmetler sunan yeni mahalle örgütlenmeleri düzenlenmiştir (Imada, 2010). İkinci gönüllülük türü olarak geleneksel kurumsallaşmış gönüllüler bulunmaktadır. Bu kurumlar yoksul ve düşkünlere danışmanlık ve yardım sağlamayı amaç edinmişlerdir. Üçüncü gönüllülük türü ise hazır olarak kurumsallaşmış olan "borantia katsudo" dur. Bu kurum her türlü gönüllü faaliyetleri içeren bir kurumdur ve gönüllü faaliyetlerin Japon uyarlaması olarak da bilinmektedir. Dördüncü ve son gönüllülük türü olarak "Jumin-undo" ya da konut hareketi olarak da tanımlanan kurumsallaşmamış gönüllülerden ve diğer alternatif gruplardan bahsedilmektedir. Bu gönüllülük türü tamamen düzen karşıtı sivil hareket olarak bilinmektedir (Kawashima, 1999).

Bu dönemde yardım kuruluşlarının haricinde eğitim alanında okullardan ayrı olarak yardım sağlayan "Temanus Juku" adlı eğitim tesisleri de yer almıştır. Bu tesisler genellikle Budist rahipler tarafından denetlenmiş ve genellikle çiftçilere okuma, yazma ve abaküs kullanımını öğretmeyi amaçlamışlardır. Bu eğitim tesisleri herhangi bir destek olmaksızın küçük ölçekli özel işletmeler olarak görülmüştür. Edo döneminin sonlarına gelindiğinde bu eğitim tesisleri neredeyse tüm Japonya'da sayıları 10.000'den fazla denilecek ölçüde bulunmuştur (Yamaoka, 1998).

4.2. Meiji Dönemi (1868-1912) ve II. Dünya Savaşı Öncesi Dönem

1868 Meiji Restorasyonu sonucu mevcut olan feodal yapının çözülmesi ile yeni, modern ve emperyalist bir ulus oluşmuştur. Meiji döneminin ilk zamanlarında kâr amacı gütmeyen sivil toplum kuruluşlarına yönelik sistematik bir çalışma gerçekleştirilmemiş ve bu durgunluk 30 yıl kadar sürmüştür. Meiji döneminin ilk dönemlerinde mevcut olan kuruluşlar ya devlete ait ya da yarı özel olarak kurulan kuruluşlardan oluşmuştur. Bu dönemde 20.yy'ın başlarına kadar tamamen özel sivil toplum kuruluşlarına rastlanmamıştır (Yamaoka,1998). Bu dönemde yer alan sivil toplum kuruluşlarının ayrı bir kuruluş olarak bulunmadıkları ve dönemin başlarında bu kuruluşlara yönelik belirli bir düzenin Edo dönemiyle karşılaştırıldığında yer almadığı görülmektedir.

Meiji döneminde kâr amacı gütmeyen kuruluşların daha sistematik bir temele oturtulması için "Korki-Hojin Sistemi" kurularak 1876'da mevcut olan Medeni Kanun'a eklenmiştir. Bu sistemin yer aldığı Medeni Kanun'un 34. maddesine göre; "Ayinler, din, hayır işleri, akademik faaliyetler, sanat ve diğer konularla ilgili bir dernek veya vakıf aracılığıyla kamu yararına ilişkin kâr amacı gütmeyen kazanç elde etmek; yetkili makamların iznine bağlı olarak tüzel kişiliğe dönüştürülebilir." ifadesi yer almıştır (Yamaoka, 1998). Bu kanun günümüzde Japonya'da hala etkinliğini korumaktadır ve 1998 yılında çıkarılan Sivil Toplum Kuruluşları kanununa kadar mevcut olan medeni kanun haricinde sivil toplum örgütlerini düzenleyen hiçbir kanun çıkarılmamıştır (Haddad, 2007).

Meiji dönemi ile birlikte Japonya modern kapitalist bir devlet haline gelmiş ve liberal kapitalizm hâkim olmuştur. Bu dönemde sosyal refah hizmetleri kâr amacı gütmeyen, özel ve gönüllü kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında Meiji hükümeti ilköğretim ve ortaöğretime yönelik eğitimi devlet olarak vermeyi kabul etmiş ancak bu eğitim kapsamına kadınları ve işçi sınıfını almayarak bu ihmal edilen kesimin eğitimini özel vakıf okullarına bırakmıştır (Kayagil, 2016).

Meiji döneminde halk arasında çeşitli türlerde özel olarak kurulmuş hayır kurumları mevcut olmuştur. Bu kuruluşlardan en erken kurulan ve önemli bir kuruluş olan "Hakuaishi" 1877'de kurulmuştur. Bu kuruluş Avrupa'da dost-düşman ayrımı yapmadan yardımcı olan Kızılhaç hareketini tanıyan ve bu harekete aşina olan Sano Tsunetomi tarafından Kumamoto kentinde kurulmuş daha sonra 1887'de "Japon Kızıl Haçı" olarak yeniden adlandırılmıştır (Yamaoka, 1998). 1880 yıllarında Japon ve yabancı Hristiyan misyonerler sosyal hizmet sunumunda aktif bir rol üstlenmişlerdir. Ücretsiz eğitim programları, tüketici birlikleri, ücretsiz doğum klinikleri gibi hizmetleri yaygın bir şekilde sunabilmek için çalışmışlardır (Kayagil, 2016).

I.Dünya Savaşının sona ermesinden sonra ülke içerisinde ekonomik koşullar kötüleşmiş bundan kaynaklı olarak toplumsal huzursuzluklar artmıştır. Bu nedenlerden dolayı sosyal hizmetler hızla ortaya çıkmış ancak bireysel düzeyde yardım hizmetleri sunmak zor ve sınırlı olduğundan daha çok kamusal yardım sunmayı amaçlayarak büyüme göstermişlerdir. 1929 yılında bir Yardım Yasası çıkarılmış ve bu yasa ile birlikte özel yardım kuruluşları devlet kasasından %50 sübvansiyon alma hakkına sahip olmuştur ancak bu hakları 1932 yılına kadar fiilen başlanmamıştır. 1938 yılında yürürlüğe konan Sosyal Hizmetler Kanunu ile daha önceleri laissez-faire yani bırakınız yapsınlar temelinde kurulmuş olan özel yardım kuruluşları üzerinde daha makul bir yönetim teşvik edilmiş ve bu kanun ile özel yardım kuruluşları üzerindeki devlet kontrolü güçlendirilmiştir (Yamaoka, 1998).

4.3. II. Dünya Savaşı (1939-1945) ve Savaş Sonrası Dönem

Japonya'da Koeki Hojin olarak adlandırılan kamu yararına çalışan kuruluşların sürdürülebilirliğini sağlayan Medeni Kanun II.Dünya Savaşından sonra da büyük ölçüde devam etmiştir ancak savaş sırasında ve sonrası dönemde Koeki Hojin sisteminde değişiklikler meydana gelmiştir. Bu dönemde var olan bir şirket Koeki Hojine yaptığı bağışlar için ödemesi gereken vergilerle ilgili bir indirim sistemi geliştirmiştir. Başlarda yapılan her bağış için bir vergi indirimi söz konusu iken 1942'de çıkarılan Geçici Vergi Tedbir Kanunu ile bu indirim sadece savunma sandığı ve askeri yardım sandığına sağlanmış, bunlar dışındaki fonlara yapılacak vergi indirimleri sınırlandırılmıştır. Bu vergi muafiyetinden bağış yapan özel kişiler yararlanmamıştır (Yamaoka, 1998).

Ağustos 1945'te Japonya'nın Müttefik kuvvetlere teslim olmasıyla birlikte Japonya, Müttefik İşgal Kuvvetlerinin yönetimi altına girmiştir. İşgalden sonra Japonya'nın yeni anayasası Kasım 1946'da ilan edilmiş, Mayıs 1947'de yürürlüğe girmiş ve Medeni Kanun'un bir bölümü revize edilmiştir ancak Koeki Hojinler ile ilgili olan bölüm değişmeden kalmıştır. 1947'de yürürlüğe giren yasanın 89. maddesinde "Hiçbir kamu parası veya diğer mülkü, herhangi bir dini kurum veya dernek için

kullanımı, yararı ya da bakımı için ayrıca kamunun kontrolü altında olmayan herhangi bir eğitim veya hayır kurumu için harcanamaz veya tahsis edilemez” ibaresi yer almıştır (Yamaoka, 1998). Bu madde ile anlatılmak istenen kamunun kontrolünde olmayan özel kuruluşlara kamu fonlarının teklif edilmesinin yasaklanmış olmasıdır. Bu madde bir yandan özel ve kamu ayrımının temeli olarak görülmüştür. Bu madde ile asıl amaçlanan savaş öncesi ve savaş yıllarında özel kuruluşlar aracılığıyla güçlü ulusal düzenlemelerin ortaya çıkmasına engel olmaktır.

II.Dünya Savaşı öncesinde 6.700'e ulaşan sosyal hizmet ve yardım kuruluşlarının sayısı savaş sonrası dönemde 3.000'lere kadar düşmüştür. Hem savaşın verdiği zararlardan kaynaklı olarak hem de anayasanın öngördüğü kamu ve özel sektör ayrımından kaynaklı kâr amacı gütmeyen bu kuruluşlar ciddi mali zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu mali sıkıntıları az da olsa giderebilmek amacıyla hükümet 1947'de 'Halkın Yararına Ortak Bağış Hareketi'ni başlatmıştır. Bu hareket ile özel tesislerin işletme giderlerine yardımcı olunmuş ve buna karşılık hükümet özel sektörü refah hizmetlerini yerine getirmesi için görevlendirmiştir (Yamaoka, 1998).

1960 yıllarına gelindiğinde Japonya'da ortaya çıkan çevre kirliliklerinden kaynaklı olarak birçok toplumsal hareket ortaya çıkmıştır ancak bu hareketler kendi kapasiteleri bakımından önemli olmalarına rağmen kendi kampanyalarının önüne geçememişlerdir. Aynı yıl vatandaş grupları Japonya'nın ağır kirli bölgelerinde çevre sorunlarına karşı örgütlenmeye başlamışlardır. Bu çevre sorunlarından en önemlisi olan Metil Merkür zehirlenmesinin neden olduğu Kumamoto vilayetindeki Minimata hastalığına karşı tepkiler ortaya çıkmıştır (Hirata, 2002). Bu çevre grupları, Japonya'nın çevre politikasında değişiklik sağlamak için dava, medya kampanyası ve yerel yönetimlerin lobiciliğini yapmışlardır. Bu gruplar, davaları kazanarak merkezi hükümeti söz konusu çevre sorunlarından sorumlu kılarak sadece yerel politikalara etki etmemiş aynı zamanda ulusal politikaları da değiştirmeyi başarmışlardır (Hirata, 2002).

1965 yılında Minimata hastalığının ortaya çıkmasına sebep olan şirkete karşı açılan davalarda derneklerin büyük bir rolü olmuş ve sivil toplum kuruluşları bu hastalığı dünya basınına duyurmak amacıyla büyük bir çaba harcamıştır. Sivil toplum kuruluşlarının bu hastalığın farkındalığı için gerçekleştirdiği toplantılara hastalığa maruz kalmış kurbanlar da katılmış Japonya'daki birçok kirlilik kurbanının sefaletini bildirmişler ve bu tür sefaletlere artık izin verilmeyeceği bir dünya için yalvarmışlardır. O zamanlar Japonya, hükümetin yüksek ekonomik büyüme politikaları tarafından teşvik edilen hızlı ekonomik kalkınma ve modernizasyon programları dolayısıyla dışarıdan bir mükemmellik modeli olarak görülürken Minimata hastalığı ve diğer ciddi kirliliklerle ilgili hastalıklar ve sorunlar, madalyonun diğer yüzünü göstermiştir (Ui, 1992).

1960 ve 1970'lerde geleneksel kadın ve genç dernekleri gibi toplum temelli kuruluşlarda bir düşüş gözlemlenirken 1960'ların sonundan itibaren çevre kirliliğine karşı ayrıca çevre korumaları ve politikaları gibi konulara yoğunlaşan aktivist örgütlenmelerde artış yaşanmıştır (Kayagil, 2016). 1980 yıllarına ulaşıldığında sivil toplum kuruluşlarına ilgiler artmış ve bu kuruluşlar küresel düzeyde büyüme sergilemişlerdir. Bu büyüme ulusal ve uluslararası düzeyde seyretmiştir.

1980 yıllarının sonu ile 1990 yıllarının başlarında Japonya'da sosyal, ekonomik ve politik alanlarda dönüşümler yaşanmıştır (Kayagil, 2016). Artan uluslararası iş birliği ihtiyacı, çevresel sorunların ağırlaşması, yükselen yaşlı nüfus, yetersiz çocuk bakımı ve toplumun bozulmasına karşılık olarak, gönüllü eylemler çeşitlenmiş ve farklı konularda görevleri yerine getiren gönüllü kuruluşlar ortaya çıkmıştır (Imada, 2010). İlk olarak savaş sonrası dönemde 25 yıl içerisinde sivil toplum kuruluşlarının sayısında bir artış meydana gelmiştir. 1980 ve 1990 yılları arasında bu kuruluşlar tüm ülkelerde ani bir yayılım göstermiş, Japonya'da da bu kuruluşlar tüm coğrafi bölgelerde olmak üzere kurulmuştur. Japon sivil toplum kuruluşları diğer sanayileşen ve gelişen ülkelere nazaran daha geride kalsa da bu kuruluşlar 1980 yılının sonlarına doğru muazzam değişiklikler göstererek büyümeye başlamıştır. Yaşanan bu değişimlerle Japonya'da sağlam bir sivil toplum kuruluşları sektörü ortaya çıkmıştır (Reimann, 2009).

Savaş sonrası dönemde yeni kurulan uluslararası siyasi sitemler ile yeni kurumların oluşturulması ve bu kurumların yaygınlaştırılmasıyla aktivizm hareketleri sadece ulusal ve yerel siyaseti etkilememiş küresel düzeydeki siyaseti de hedefine almıştır. Politik küreselleşme süreçlerine adım atma süreçleriyle birlikte bu durum aktivistlerin küresel politikaya daha fazla dahil olmalarına sebebiyet vermiştir. Küresel yönetim sistemi ile sivil toplum kuruluşları Batı'daki kuruluşlara gittikçe daha çok benzemeye ve daha çok uluslararası düzeyde kurumsallaşmaya başlamışlardır. Bunun

nedeni ise tüm sivil toplum kuruluşlarının hayatta kalmak için ihtiyaç duydukları maddi kaynağı daha fazla kullanılabilir olan uluslararası kaynaklarda bulabilmeleridir. 1980'lerde ve 1990'larda sivil toplum kuruluşları için bu yeni uluslararası finansman kaynaklarının artması, bu dönemde fazlaca artan sivil toplum kuruluşlarının patlamasının önemli bir nedenini oluşturmuştur (Reimann, 2009). Bu yıllarda ayrıca devlet fonları, yarı hükümet yönetimine sahip siyasi vakıflar aracılığıyla hibelerinin önemli bir bölümünü sivil toplum kuruluşlarına ayırmış ve bu durum kuruluşların hızla artmasına sebebiyet vermiştir.

1970 yıllarında sivil toplum kuruluşlarını uluslararası kalkınma alanında finanse eden birkaç vakıf bulunmuştur. 1980 ve 1990 yılları arasında da bu kuruluşlar hem hizmet hem de savunuculuk açısından vakıflar tarafından finanse edilmiştir. Ancak 1970 yıllarında hizmet ve savunuculuk açısından bu kuruluşları finanse edecek vakıflar görülmemiştir. 1990 yılında Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte yardım için ayrılan bütçe programları genişletilmiş ve sivil toplum kuruluşları sadece bir hizmet hareketi olarak değil, her şeyi kapsayan bir harekete dönüşmüştür (Reimann, 2009).

Politik küreselleşme sonucunda hem sanayileşmiş hem de gelişmekte olan ülkeler sivil toplum kuruluşlarını büyümeleri için teşvik etmiştir. Uluslararası finansman ve uluslararası konferansların sivil toplum kuruluşlarını normatif tanıtımıyla Asya'daki birçok ülkede sivil toplum kuruluşlarının sayısında ani bir yükseliş olmuştur. Japonya da bu ülkelerden biri olmuş ve değişen uluslararası sistemler aracılığıyla ülke içerisindeki sivil toplum kuruluşları hem kendi sahip oldukları kaynaklardan hem de uluslararası kaynaklardan faydalanma fırsatı elde etmişlerdir (Reimann, 2009).

1990 ve 2000 yılları arasındaki dönemde gönüllülük ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlara olan ilgi artmıştır. Bu ilginin başlıca nedeni olarak artan yaşlılık oranları yardıma ihtiyaç duyan kişi sayısını arttırmış, değişen aile yapısı ve değerlerinden kaynaklı olarak ailelerin ve devletin yardıma yetişemediği durumlarda gönüllü hareketler ve sivil toplum kuruluşları bu boşluğu doldurmuştur (Hasegawa, Shinohara, ve Broadbent, 2007). Ayrıca meydana gelen bazı doğal afetler sivil toplum kuruluşlarının aktif rol almasını gerektiren ortamın oluşmasına sebebiyet vermiştir (Kayagil, 2016).

1990 yıllarından bu yana, Büyük Hanşin Depremi'nin ardından gönüllülüğün artması, Japon toplumunda sivil toplum anlayışının bir kez daha siyasi seçkinler arasında, popüler basında ve akademik yazılarda ilgi odağı haline gelmesine sebep olmuştur. (Ogawa, 2009).

4.4.1995 Kobe Depremi Sonrası Sivil Toplum Kuruluşlarının Değişen Rolü

Büyük Hanşin Depremi olarak da bilinen Kobe Depremi, 17 Ocak 1995 tarihinde Japonya'nın batısında yer alan ve yoğun bir nüfusa sahip olan Kansai bölgesindeki Kobe kentinde meydana gelmiştir. Richter ölçeğine göre 7,2 şiddetinde hissedilen ve 30 saniye sürmüş şiddetli bir depremdir. Bu deprem Japonya'da son 70 yıl içerisinde meydana gelen en yıkıcı depremlerden birisini oluşturmuştur. Kobe depremi sonucunda 1.4 milyon nüfusa sahip Kobe kentinde 11.809 bina zarar görmüş, 5.000 vatandaş hayatını kaybetmiş, 13.080 kişi yaralanmış ve 200.000 kişi evsiz kalmıştır (Yüksel, 1999).

Japonya'da gerçekleşen bu deprem kamunun yetersizliklerini ortaya koymuştur. Afetten kaynaklı olarak artan kriz durumlarında merkezileşmiş ve süratli karar alma mekanizmalarına ihtiyaç duyulmasına rağmen Japonya'da deprem meydana geldikten sonra kamu yönetimi, koordinasyon ve bilgi akışı ağır bir şekilde sağlanmıştır. Yerel ve merkezi birimler arasında koordinasyon ve iletişim eksikliğinin bulunduğu gözlenmiş ve bu durumda Japon Hükümeti de yavaş aynı zamanda güvenilmez kalmıştır. Bu uyumsuzluk karşısında depreme gönüllü olarak 1,5 milyon kişi hızla müdahale etmiş ancak gruplar ve ekipler arasındaki koordinasyonda ciddi sıkıntılar meydana gelmiştir (Leblebici, 2014).

Kobe depremi, Japonya'da yeni sivil toplum kuruluşlarının kurulması ve var olan kuruluşların da olası kriz durumlarına karşı hazırlıklı olması açısından bir milat olarak kabul edilmiştir (Leblebici, 2014). Meydana gelen deprem ile başa çıkma çabaları, hükümetin başarısızlıklarını ortaya çıkarmış ve Japonya'nın depremden dolayı harap olan her köşesine ulaşabilen gönüllüler ordusu izin verildiğinde vatandaşların ne kadar katkıda bulunabileceklerini göstermiştir. Depreme tek başına hazırlıksız yakalanan hükümetten kaynaklı olarak depremin şoku siyaset boyunca hissedilmiş ve bu felaket bürokrasinin temellerini zayıflatarak halkın yöneticilere olan güvenini sarsmıştır (Kingston, 2004). Kobe depremi ve önceden var olan Japon kültürel değerlerin ve deneyimlerin tümü Japonların sivil toplum için olan sosyal beklentilerini yükseltmiş ve şekillendirmiştir. Bu beklentiler sonucunda Kobe

depreminden sonra sivil toplum kuruluşlarının sayısında ciddi bir artış olmuştur (Hasegawa, Shinohara, ve Broadbent, 2007).

1995 Kobe depreminin başarı öyküsü beklenmedik gönüllülük hareketlerinin ezici yükselişi olmuştur. Düzinelerce yerel sivil toplum kuruluşu depremin hemen ardından idari yetersizliğin doğurduğu boşluğu kapatmak için Kobe ve çevresine akın etmişlerdir. Bu sivil toplum kuruluşları yapılan yardım çalışmalarında kritik bir öneme sahip olmuşlardır ancak bu kuruluşların çoğu yasal olarak kayıt olmamış ve uzun vadeli projeleri sürdürmeyecek kadar düzensiz ve dağınık kuruluşlardan meydana gelmiştir. Kobe felaketinin yol açtığı bu düzensizliğe karşı ortaya çıkan tüm bu gönüllülük hareketleri Japonya'da "gönüllülüğün doğuşu" olarak müjdelenmiştir (Leng, 2015).

Kobe felaketinden alınan dersler, Japon hükümetini sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği içerisinde politika reformu başlatmaya ve kriz yönetimini iyileştirmeye sevk etmiştir. Bu değişiklikler sonucunda Japon Hükümeti sivil toplum kuruluşlarının desteğini aktif olarak aldığı bir afet yönetim sistemi kurmuş, yasal değişiklikler yapmış ve 1998 NPO yasası aracılığıyla sivil toplum kuruluşlarının büyümelerini teşvik etmiştir. Yapılan tüm bu çalışmaların etkisi sivil toplum kuruluşlarını daha deneyimli ve daha hazırlıklı bir hale getirmiş, bu gelişimleri sonucunda hem vatandaşlar hem de devlet tarafından profesyonel kabul edildikleri için 11 Mart 2011'de meydana gelen 9,0 şiddetindeki Tohoku depremine hemen müdahale etmişlerdir (Leng, 2015).

Hem Kobe depremi hem de Tohoku depremi gönüllülük ve sivil toplum kuruluşu faaliyetlerine tanık olmuş olsa da 2011'de meydana gelen Tohoku depremindeki üstün afet yönetimi devletin sivil toplum kuruluşları ile yapmış olduğu iş birliği ve verdiği destekler sonucunda ortaya çıkmıştır. Kobe depremi sonrasında devlet politikasında yapılan köklü değişiklikler, Tohoku felaketine olan müdahalede gönüllü katılımını ciddi bir şekilde şekillendirmiştir. Yaşanan bu felakette sivil toplum kuruluşları Tohoku'daki kritik konuları ele almak için hem hükümet hem de gönüllüler arasında bir koordinasyon kurabilmiş ve iki taraftan sağlanan kaynakları kontrol edebilmiştir (Leng, 2015).

Japonya'da yaşanan iki büyük felaket sonrasında sivil toplum kuruluşları artık daha yüksek bir kamu profiline yükselmiş, daha fazla sosyal meşruiyete ve gönüllü çalışmaları organize etmede merkezi bir role sahip olmuşlardır (Leng, 2015).

5. JAPON SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ SOSYAL POLİTİKALAR ÜZERİNDEKİ ETKİNLİĞİ

Dünyada her şeyin hızlı bir şekilde değişime ve dönüşüme uğramasıyla birlikte ortaya çıkan küreselleşme sürecinden ulus-devlet yapıları büyük ölçüde etkilenmiştir. Bu süreçte ulus-devlet yapılarına karşı dışarıdan, uluslararası sistemlerden ve egemenlik alanları içerisinde bulunan bireylerin çeşitli nedenler adı altında bir araya gelerek oluşturdukları sivil örgütlenmelerden baskı gelmeye başlamıştır. Sivil toplum kuruluşları olarak bilinen bu kuruluşlar toplumsal örgütlenmelerin en başında gelmekte ve önemli bir yer kaplamaktadır. Sivil toplum içerisinde çeşitli siyasi amaçları olan ve farklı ideolojilere, düşüncelere ve görüşlere sahip olanlar vardır. Bu türdeki sivil toplum örgütleri devlete veya onları yönetenlere karşı doğrudan muhalefet etme yeteneğine sahip olmakta ve sahip olduğu bu yetkiler aracılığıyla devletin egemenlik alanını daraltıp sivil alanın fazla genişlemesine yol açabilmektedir (Tuncel, 2011).

Sivil toplum kuruluşları, siyasal ve ekonomik alanlar olmak üzere önemli işlevleri yerine getirmeyi ve bireyi devlet karşısında korumayı amaçlamaktadırlar. Sivil örgütlenmelerin güçlü oldukları demokratik toplumlarda siyasi iktidarda bulunanlar bir politika yaparken karar alma süreçlerinin her aşamasında kurulan bu örgütlenmelerin talep ve isteklerini dikkate almak zorunda kalmaktadır. Gelişmiş toplumlarda, siyasi toplum dışında kalan sivil örgütlenmeler ve kuruluşlar tarafından kullanılan iktidar alanları görülebilmektedir (Tuncel, 2011). Japonya gibi demokratik bir toplumda da sivil toplum kuruluşları politika oluşum sürecinde önemli bir rol almaktadır. Bu süreçte sivil toplum kuruluşları daha çok savunucu bir rol üstlenmekte ve savunulan kesimin haklarını devlete karşı korumayı amaç edinmektedirler. Dolayısıyla bu amaçları doğrultusunda etkin bir kesim olarak göz ardı edilmeyen bir konuma ulaşmışlardır.

Japonya, Almanya gibi devlet enerjisiyle hızla dönüşen bir toplum olmuştur. Devlet öncülüğünde, özel sektörün teşviki ile ve kapitalizme karşı ayak uydurarak Asya'da Sanayi Devrimine öncü olan ülkelerden birisi olmayı başarmıştır. Bu öncülüğün getirmiş olduğu gelişim ile Japonya'da mevcut uygulanan sosyal politikalar Batı tipi çözümlere nazaran kendisine ait olan sosyokültürel özelliklerden kaynaklı farklı sosyal sorunları ve çözümleri içererek şekillenmiştir (İpek, 2016).

Japonya'da 1868 Meiji Restorasyonu dönemi kabul edilen ve Almanya'dan örnek alınan Medeni Hukuktan kaynaklı Japon sosyal politikaları Bismark modeline göre oluşturulmuştur. Bu dönemde sosyal politikalar daha çok toplumsal huzursuzlukları kontrol altında tutmak amacıyla kullanılmıştır. 1960'ların sonuna doğru Batı Avrupa'da görülen refah rejimi uygulamaları takip edilmiş ancak bu durum 1973 yılındaki petrol krizine kadar devam etmiştir. Bundan sonraki dönemlerde hükümet sosyal refah uygulamaları için istekli olsa da bütçeden ayrılan kaynağın Batı tarzı oluşturulacak olan refah politikaları için yetersiz olması, Japonya'da yeni bir modelin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu model refah devletinin tam karşıtı olarak refah toplumu oluşturmayı hedeflemiş ve model içerisinde sivil toplum kuruluşlarının sosyal politikalardaki rolünü büyük ölçüde arttırmıştır (İpek, 2016). Sivil toplum kuruluşları çok çeşitli stratejilerle devlet politikalarını etkilemeye çalışmaktadırlar. Bazı kuruluşların odak noktası politikaları savunmak ve bazen hükümet politikalarına karşı etkili mücadelelerde bulunmak iken diğer kuruluşlar için devlet ile iş birliği yapmak önemlidir. Sivil toplum kuruluşlarının politika değişikliğini teşvik edebilmek ve devlet yetkilileriyle iletişim kurmaları büyük ölçüde yetkilerine bağlıdır (Hirata K. S., 2002).

Japonya'da sivil toplum kuruluşlarının artan rolü başka ülkelerdeki gönüllülük anlayışından kaynaklı ortaya çıkan siyasi hareketlerden dolayı artmamış 1995 yılında yaşanan Kobe depreminde devletin varlığını göstermemesi nedeniyle meydana gelen olayda sivil toplum kuruluşlarının ortaya koyduğu güç, bu rolün artmasına sebep olmuştur. Bir doğal afetten kaynaklı olarak gelişen sivil toplum güçleri refah sistemi içerisinde oldukça önemli bir yere sahip olmuştur. Bu önem, ülke geneline uygulanacak politikalarda kararlar her ne kadar merkez hükümet tarafından verilse de sivil toplum kuruluşlarının destek olmadığı kararların hiçbir şekilde başarılı olmaması konusunda görülmektedir (İpek, 2016). Örneğin 1983 yılından bu yana göçmen hakları aktivistleri, yasadışı yabancılara yardım etmek amacıyla göçmen haklarını savunan yaklaşık 200 sivil toplum kuruluşu kurmuş ve bu kuruluşlar aracılığıyla göçmenlerin temel haklarının korunması ve refah hizmetlerinin sağlanması için mücadele etmişlerdir. Ayrıca göçmenlere yardım amaçlı kurulan bu kuruluşlar yabancıların karşılaştıkları kötü koşullar hakkında kamu bilincini arttırmayı amaç edinmişlerdir. Göçmen haklarını savunmak amacıyla kurulan bu sivil toplum kuruluşları Japonlar ve yabancılar arasında sivil katılımı teşvik ederek tabandan gelen demokrasiyi geliştirmeyi hedeflerler. Ayrıca bu kuruluşlar yasadışı göçmenlere yönelik özel olarak sorun çözme faaliyetleri geliştirirler, göçmen haklarını ve refahını koruyacak kamu politikalarını savunurlar ve göçmen yasalarına dair yenilikçi reformları desteklerler (Shipper, 2023).

Devletin katı bürokratik organlarına kıyasla sivil toplum kuruluşları çoğulcu bir toplumun çeşitli meselelerini ele almada daha yenilikçi ve risk almaktan çekinmeyecek şekilde hareket ederler. Bunların yanında kişisel ve insani boyuta daha fazla ağırlık verecek şekilde birçok sorunu ele alırken daha hümanist bir yaklaşım sergilerler. Daha çok vatandaşın katılımı ve teşviki ile sorunların çözümü daha kolaylaşmakta günlük görevlerini yerine getirmek için koşturan bürokratların aksine sivil toplum kuruluşlarında bulunan insanlar bu görevleri daha geniş ve yararlı bir bakış açısıyla ortaya koyabilmektedirler. Bu nedenle sivil toplum kuruluşları için esas olan, toplumun karşı karşıya olduğu sorunlarda, yalnızca devlet kurumlarının tek başına yapamayacaklarını etkili bir şekilde başa çıkabildiklerini göstermeyi amaçlamaktır (Tadashi, 1999).

Sivil toplum kuruluşları Japon toplumu içerisinde son on yılda önemli hale geldikçe sivil toplum kuruluşları ve devlet kurumları ile özel şirketler arasındaki ilişkiler değişmeye başlamıştır. Japon hükümeti son yıllarda sivil toplum kuruluşlarının tanıtımı konusunda olumlu bir tavır takınmış ve 1990 yılından bu yana uluslararası iş birliği alanında sivil toplum kuruluşlarına yönelik destek ve planlarını aktif olarak genişletmiştir. Sivil toplum kuruluşlarının sosyal meselelerle ilgilenmesindeki rolünün büyümesi ve tanınması 1990 yıllarında sağlamlaşmış ayrıca Japon hükümeti ve yurtaş örgütlerin birbirlerine karşı olan tutumları da bu rolün büyümesine yönelik değişmiştir (Kuroda, 2008). Hükümet yetkilileri tarafından görmezden gelindikleri geçmişin aksine, sivil toplum kuruluşları artık politika tartışmalarının meşru aktörleri konumuna erişmişlerdir. Bu duruma örnek olarak 1996 yılından itibaren Dışişleri Bakanlığı ve NGO temsilcileri üç ayda bir toplantılar düzenlemeye başlamış ve bu toplantılarda sivil toplum kuruluşları çeşitli politikalar hakkında endişelerini dile getirme şansını elde etmişlerdir (Reimann, 2001).

Japonya'nın kalkınmacı devlet yönetimi anlayışıyla hareket ettiği dönemin başlangıcında gönüllülük anlayışıyla hareket eden kuruluşlar geleneksel olarak düzen ve hükümet karşıtı olarak görülmüşlerdir. Ancak daha sonraki dönemlerde sivil toplum kuruluşları özel bir girişim kaynağı

olmanın ötesinde hükümetin bir kolu olarak işlev görmüştür. Japon hükümeti kâr amacı gütmeyen sektörü devlet yönetimin ayrılmaz bir parçası olarak görmüş ve bazı hizmetlerin sunumunu belli sivil toplum kuruluşlarına devretmeye çalışmıştır. Bu amaçla Japonya'da ulusal bakanlıklar ve yerel yönetimler, bakanlığa özgü hizmetlerin sunulması için sivil toplum kuruluşlarının kullanımını teşvik etmişlerdir (Takao, 2001). Japon hükümetinin sivil toplum kuruluşlarının etkinliğine karşı farkındalığının yönetim organlarına kadar ulaştığı görülmektedir. Bu farkındalık, sivil toplum kuruluşlarının daha önemli hale gelmesine sebep olmuştur.

Japonya sosyal refah devleti yerine sosyal refah toplumu olmayı amaç edinmiştir. Bu amaç doğrultusunda Japonya'daki gönüllülük hareketlerinin büyük bir bölümünü kapsayan sivil toplum kuruluşlarının sahip çıktığı sosyal politikalar başarıya ulaşırken; devletin kendi başına tasarladığı, sivil toplum kuruluşları tarafından destek görmeyen ve toplum tarafından rasyonel olarak karşılanmayan politika uygulamalarının başarısızlıkla sonuçlandığı görülmüştür. (İpek, 2016).

6. JAPON SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ MEVCUT DURUMU

Japonya'da sivil toplum kuruluşları oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Uluslararası örgütler, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, sendikalar ve benzeri kuruluşlar sivil toplum kuruluşları olarak kabul edilmektedir. Sivil toplum kuruluşları özellikle son yıllarda uluslararası yardım ve kalkınma alanında büyüme göstermiştir (Kayaçil, 2016).

Japonlar, iş birlikçi topluluk ruhuyla ünlülerdir. Bundan dolayı çeşitli kişi ve kuruluşlar, toplumun dokusunu yıpratıcı sorunları ele almak için ayaklanmışlardır. Sayıları kırk bin civarında olan kâr amacı gütmeyen kuruluşların bazıları, Japonya'nın afetlerle ilgili yaralarını sarmak için çalışmaya odaklanırken bazıları çocuk kaçakçılığını önleme, dezavantajlı çocukların büyümelerine ve öğrenmelerine yardımcı olarak güvenli bir ortam oluşturmaya çalışırlar (Japanese NPOs Working for Change, 2019).

Japonya'nın sivil toplum kuruluşlarına ilişkin yaklaşımı son on yılda dönüşüme uğramıştır. Bu kuruluşlar giderek daha fazla Japon siyasetine karşı profesyonelleşmiş ve savunuculuk rollerine karşı daha büyük bir önem atfetmiştir. Bunun yanında yeni örgütlenmeler yükselirken, mahalle dernekleri, kadın grupları, gönüllü itfaiye teşkilatları ve gönüllü yardım komisyoncuları gibi geleneksel üyelik kuruluşlarında da artış yaşanmaya devam etmektedir. Geleneksel kuruluşlar, politikaları etkilemek için yerel yönetimlerle uzun süreli, yerleşik ilişkilere güvenme eğilimindedir ve politika oluşturma süreçlerine karşı derinden entegre olmuşlardır. Bu entegrenin ötesinde geleneksel kuruluşların siyasi sınırlamaları vardır. Politika yapıcılara ayrıcalıklı erişim sağlayan hükümet ile yakın ilişkileri en büyük güçlerinden birisi olsa da aynı zamanda bir zayıflıktır ve hükümet politikasına karşı aykırı şekillerde hareket etmelerini zorlaştırır (Haddad, 2007). Japon halkı politikacılarına çok güvenmemelerine ve bürokratlarına karşı olan inancı kaybetmelerine rağmen, toplumun sorunlarına kulak asmamakta, bunun yerine çok sayıda yeni örgüt kurarak ve geleneksel kuruluşları desteklemeye devam ederek sivil topluma olan katılımlarını arttırmaktadırlar (Haddad, 2007).

Kurumsal hayırseverlik faaliyetlerinin içeriklerindeki çeşitliliğin artmasına ve dostça yardım ilişkilerinin fazlalaşmasına rağmen birçok şirket hala sivil toplum kuruluşlarıyla çalışmakta tereddüt etmektedir. Bunun ana nedeni ise, sivil toplum kuruluşlarının hesap verme sorumluluğunun olmamasından dolayı sivil toplum kuruluşlarının bilgilerine erişilememesinden kaynaklanmaktadır (Kuroda, 2008).

Japonya'nın kâr amacı gütmeyen kuruluşları aşağıdan yukarıya bir modeli temsil eder. Devlet bu kuruluşlar karşısında vatandaşların halkla olan ilişkilerinde daha büyük bir rol oynadığı "sivil topluma" yönelik faaliyetlerini destekleyerek kamu çıkarını gözetken bir yapı gözetir (Yamamoto, 1998). Günlük görevlerinin gereklerine ayak uydurmak için sürekli mücadele içinde olan bürokratların aksine, sivil toplum kuruluşlarındaki insanlar daha uzun bir bakış açısına sahiptirler. Sivil toplum bu nedenle birçok avantaj sunar. Japonya için bu kuruluşların öne çıkmasında temel olan kilit nokta kâr amacı gütmeyen faaliyetlere dahil olanların ve bu kuruluşları destekleyenlerin ampirik olarak gösterilmesidir. Bu nedenle, sivil toplum kuruluşları için esas olan, toplumun karşı karşıya kaldığı ve devlet kurumlarının tek başına başa çıkamayacağı sorunlara karşı etkin bir şekilde müdahale ederek bu etkinliği açıkça ortaya koymaktır. Hükümetin, işletmelerin ve halkın güvenini kazanmanın ve Japonya'da sivil toplum için sağlam ve geniş bir destek tabanı oluşturmanın tek yolu bu olmuştur (Tadashi, 1999).

7. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Siyaset bilimine ait bir kavram olan sivil toplum, kökenleri Batılı toplumlara dayanan bir kavramdır. Feodal Batı toplumlarındaki kentliler, yaşadıkları kent yönetimine müdahale etmemeleri, kendi savunma birlikleri ile mahkemelerini kurabilme ve hukuk kurallarını kendi tayin ettikleri şekilde yürürlüğe koyabilme gibi çeşitli hakları soylulardan istemişler ve ilerleyen zamanlarda bu hakları elde etmişlerdir (Kaypak, 2012). Tüm dünyada sivil toplum kuruluşlarının yaygınlaşması ancak II.Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiş ve ülkelerin gelişmişlik düzeyi ile toplumun kabul ettiği sosyokültürel faktörlere bağlı olarak bu kuruluşlar her ülkede farklı modellerde ortaya çıkmıştır. Asya toplumlarında gelişime öncülük eden Japonya için sivil toplum kuruluşlarının tanımını netleştirmek ve Japon sivil toplum kuruluşlarının kategorilerini birbirinden ayırmak önemlidir. Japonya'da sivil toplum kuruluşları teriminin dar bir tanımı vardır. Sivil toplum kuruluşları, Japonya'da kalkınma yardımı ve acil yardım gibi denizaşırı yardım programlarıyla uğraşan kâr amacı gütmeyen kuruluşları ifade ederler. Bu kuruluşlar gönüllü, kendi kendini yöneten, uluslararası ilişkilerle uğraşan ve din propagandası yapmayan kuruluşlardır. Japon sivil toplum kuruluşlarının çoğu, devlette kaydı bulunmayan ve tüzel kişilikleri olmayan derneklerdir. Bu devlet denetiminden uzak kalan çoğu derneklerin aksine Japonya'da bulunan birçok dernek ve kuruluş 1898 yılında yürürlüğe giren Medeni Kanun ile büyük ölçüde düzenlenmiştir (Hirata K. S., 2002). Japon sivil toplum kuruluşları geçmişte ne kadar nadir olsalar da kuruluşları çok eskiye dayanmaktadır. Edo dönemi ile gelişmeye başlayan sivil toplum kültürü 19.yy. sonlarındaki sanayileşme çabalarıyla birlikte Meiji Restorasyonu olarak bilinen değişim döneminde dışa açılma süreci yaşamıştır. Daha sonra meydana gelen II. Dünya Savaşı sonrasında bu kuruluşların sayısında bir azalma meydana gelmiş ancak sanayileşmenin hızla devam etmesiyle birlikte Japonya'da sivil toplum kuruluşlarına olan ihtiyaç artmıştır. 1980 ve 1990 yıllarında bu kuruluşlar sosyal, ekonomik ve politik yönden birçok dönüşüme uğramış ve sayıları artmıştır. Küreselleşmenin getirdiği sanayileşme sonucu gelişen ülkelerin sivil toplum kuruluşlarına olan desteklerinin artması bu yaygınlaşmanın ana nedenlerinden birisini oluşturmuştur. Sivil toplum kuruluşları bu dönemlerde daha çok gönüllülük, devletin eksikliklerini kapatma ve aile kurumu ile ilgilenirken 1995'te yaşanan büyük Kobe depremi sonrasında rollerinde ve görevlerinde büyük değişimler yaşadıkları görülmektedir. Kobe depreminde yaşanan büyük kaos karşısında devlet yetkililerinin koordinesizliği ve müdahale eksikliği sonucunda deprem sonrası gereken kritik müdahaleyi sivil toplum kuruluşları yapmış ve olay sonrasında gereken koordinasyonu sağlamada büyük bir rol üstlenmişlerdir. Bu süreçte sivil toplum kuruluşları yaşanan felaketten sonra yüksek bir kamu profiline yükselmiş ve birçok konuda danışılmadan karar alınmayan bir konum elde etmişlerdir. Sivil toplum kuruluşlarının kamu içerisinde edindikleri bu konumdan kaynaklı olarak görülmektedir ki artık Japon hükümeti tarafından tasarlanan ve denenmek istenen birçok sosyal politika sivil toplum kuruluşlarına danışılmadan uygulamaya konmaz hale gelmiştir. Devlet politikaları sivil toplum karşısında yalıtılmamışken ve sivil toplum kuruluşlarının onayladığı politikalar başarı gösterirken onaylamadığı çoğu politika başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu bağlamda Japon sivil toplum kuruluşları geçmişten günümüze incelendiğinde her ne kadar dağınık bir yapılanma gösterse de bu kuruluşlar Japon toplumu için vazgeçilmez bir kültürü oluşturmuştur. Tarih içerisinde gelişen olaylar bu kuruluşların büyümesine ve gelişimine katkı sağlamış aynı zamanda bu olaylar kuruluşların devlet içerisinde kendilerine danışılmadan karar alınamayacak bir konuma yükselebilmemesine neden olmuştur. Sonuç olarak sivil toplum kuruluşları kamunun ortak alanlarının vazgeçilmez bir parçası olmuş ve hükümetin iş birlikçi yaklaşımıyla politika gerçekleştirmenin büyük bir parçası haline gelmiştir. Genel olarak bakıldığında Japonya'da mevcut olan sivil toplum kuruluşlarının politikalar üzerindeki etkinliği başarılı sonuçlar gösterdiği için olumlu olarak ele alınabilir. Bu açıdan araştırma kapsamında sivil toplum kuruluşları ve sosyal politikalar ilişkisi tek bir ülke açısından incelenmiş olsa da uluslararası alan dahil birçok ülke için bu kuruluşların sosyal politikalar üzerinde etkilerinin olması gerekliliği üzerinde tartışılmalıdır. Japonya gibi gelişmiş bir ülke açısından sivil toplum kuruluşlarının politikalar üzerindeki olumlu etkisi diğer ülkeler açısından örnek oluşturabilecek bir niteliktedir.

8. ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma yöntemi itibarıyla etik kurul izni kapsamında değildir.

9. ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aslan, S. (2010). Sivil Toplum ve Demokrasi. *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 357-374.
- Dal, S. (2017). Sosyal Politikanın Dönüşümünü Küreselleşme Üzerinden Anlamak. *Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi*, 1(1), 4-18.
- Dulkadiroğlu, H. (2018). *Kalkınma Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları*. Ankara: T.C Kalkınma Bakanlığı.
- Genç, F. N., & Erdoğan, Ü. (2013). Yerel Demokrasi ve Kalkınma Bağlamında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü; Aydın Örneği. M. Ökmen, U. Çağatay, & B. Görmez içinde, *Küreselleşme- Yerelleşme Dikotomisinde Yerel ve Bölgesel Kalkınma -Kamu Yönetimi Perspektifi-* (s. 167-184). Ankara: Orion Kitabevi.
- Haddad, M. A. (2007). Transformation of Japan's Civil Society Landscape. *Journal of East Asian Studies*, 7(3), 413-437.
- Hasegawa, K., Shinohar, C., & Broadbent, J. P. (2007). The Effects of 'Social Expectation' on the Development of Civil Society in Japan. *Journal of Civil Society*, 179-203.
- Hirata, K. (2002). Civil Society in Japan. The Growing Role of NGOs in Tokyo's *Aid and Development Policy*, 15-81.
- Hirata, K. S. (2002). Whither the Developmental State? The Growing Role of NGOs in Japanese Aid Policymaking. *Journal of Comparative Policy Analysis: Research and Practice*, (4), 165-188.
- Imada, M. (2010). Civil Society in Japan: Democracy, Voluntary Action, and Philanthropy. H. Vinken, Y. Nishimura, B. L. White, & M. Deguch içinde, *Civic Engagement in Contemporary Japan Established and Emerging Repertoires* (s. 21). New York Dordrecht Heidelberg London: Springer.
- İpek, E. (2016). *Sosyal Yardımlar ve Hizmetler Bağlamında Sosyal Politikaların Yerelleşmesi*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Tez.
- Japanese NPOs Working for Change. (2019, 1 1). *Highlighting Japan*(128), s. 5.
- Kawashima, N. (1999). The emerging voluntary sector in Japan: issues and prospects. London: Centre for civil society, London school of economics and Political Science.
- Kayagil, M. E. (2016). Tarihsel Perspektiften Japonya'da Sivil Toplum Kuruluşları. *Çalışma ve Toplum*, 1769-1791.
- Kaypak, Ş. (2012). Devletten Yerel Yönetime Değişim Sürecinde Sivil Toplumun Yeni Yüzü. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 34-57.
- Kingston, J. (2004). *Japan's Quiet Transformation Social change and civil society in the twenty-first century*. London and New York: RoutledgeCurzon.
- Koray, M. (2005). *Sosyal Politika* (4 b.). Ankara, Türkiye: İmge Kitabevi.
- Kuroda, K. (2008). New Roles of Nonprofit Organizations and Partnership with Government and/or Business. *Global Economic Review: Perspectives on East Asian Economies and Industries*, 29(4), 73-88.
- Leblebici, Ö. (2014). Afetlerde Kamu Yönetiminin Rolü ve Toplum Temelli Afet Yönetimine Doğru. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 457-477.
- Leng, R. (2015). Japan's Civil Society from Kobe to Tohoku Impact of Policy Changes on Government-NGO Relationship and Effectiveness of Post-Disaster Relief. *ejcs*, 1-22.
- Ogawa, A. (2009). *The Failure of Civil Society? The third Sector and The State in Contemporary Japan*. New York: State University of New York Press.
- Okutan, E. (2008). Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum Örgütlerinin Gelişmiş İşbirliği: İngiltere Örneği. *Sayıştay Dergisi*, (71), 91-108.
- Özer, M. H. (2008). Günümüz İtibariyle Sivil Toplum Kuruluşlarının İktisadi ve Sosyal Fonksiyonları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(26), 86-97.
- Özmen, Z. (2017). Avrupa'da Sosyal Güvenlik Sisteminin Finansmanı: Farklı Refah Devletleri. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 600-620.
- Öztürk, S., & Saygın, S. (2017). 1973 Petrol Krizinin Ekonomiye Etkileri ve Stagflasyon Olgusu. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 1-12.

- Pekkanen, R. (2000). Japan's New Politics: The Case of the NPO Law. *Journal of Japanese Studies*, 26(1), 111-148.
- Reimann, K. D. (2001). *The Spread of Global Civil Society in the 1990s: Domestic Structures, International Socialization and the Emergence of International Development NGOs in Japan*. Los Angeles: Cornell University Workshop on Transnational Contention Working Paper.
- Reimann, K. D. (2009). Political globalization, "civil society" politics and the global growth of NGOs in the 1980s–2000s. K. D. Reimann içinde, *The Rise of Japanese NGOs Activism from above* (s. 55-82). New York: Routledge.
- Shipper, A. W. (2023). Illegal Democrats: Immigrant Rights Ngos in Contemporary Japan.
- Solmaz, M. (2022, 12 23). *Sosyal Politikaya Giriş Ders Notları* . Samsun, Türkiye.
- Şenkal, A. (2003). Sosyal Politika ve Uluslararası Standartlar Sosyal Politika Açısından Eleştirel Bir Yaklaşım. *Kamu-İş*, 7(2), 1-33.
- Tadashi, Y. (1999). Emergence of Japan's Civil Society and Its Future Challenges. Deciding the Public Good: *Governance and Civil Society in Japan*, 97-124.
- Takao, Y. (2001). The Rise of the "Third Sector" in Japan. *Asian Survey*, 41(2), 290-309.
- Talas, M. (2011). *Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifleri*. TÜBAR-XXIX, 387-400.
- Tuncel, G. (2011). *Sivil Toplum ve Devlet*. İstanbul: Bilsam Yayınları.
- Türkoğlu, P. (2023, 1 1). Minamata Hastalığı. Evrim Ağacı: <https://evrimagaci.org/minamata-hastaligi-8194> adresinden alındı
- Ui, J. (1992). *Minamata disease*. J. Ui içinde, *Industrial pollution in Japan*. Tokyo: United Nations University Press.
- Yamamoto, T. (1998). The Nonprofit Sector in Japan: Historical Evolution and Future Challenges. J. Hopkins içinde, *The Nonprofit Sector in Japan* (s. 83-105). Manchester: Manchester University Press.
- Yamaoka, Y. (1998). On The History of the Nonprofit Sector in Japan. T. Amenomori, & T. Yamamoto (Dü.) içinde, *The Nonprofit Sector in Japan* (Cilt 7, s. 19-58). New York: Manchester University Press.
- Yolcuoğlu, İ. G. (2012). Türkiye'de Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetlerin Geliştirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(2), 145-158.
- Yüksel, E. (1999). Türk Basının Deprem Felaketi Karşısındaki Tutumu: Kobe ve Dinar Depremleri Üzerine Bir Sunum Analizi Çalışması. *Kurgu Dergisi*, (16), 175-184.

Legal Regulations For The Disabled In Countries Of The European Union (EU): Sample Of France, Spain and Germany

Avrupa Birliği (AB) Ülkelerinde Engellilere Yönelik Yasal Düzenlemeler: Fransa, İspanya ve Almanya Örneği

Hilmi SÖZEN ^{(1), (*)}

ABSTRACT

The aim of the study is to provide an in-depth perspective on how the protection and integration of persons with disabilities is provided in the legal framework in the context of the EU and exemplary member states. The scope of the study covers three EU countries with different welfare regimes: France, Spain and Germany. It includes the legal regulations of the EU and exemplary member states for the disabled. These three countries were chosen because they have exemplary welfare systems and different legal approaches for people with disabilities. The method of the research was carried out with the literature review method within the scope of qualitative research. The data were compiled from official sources of the relevant countries, academic articles and reports. The findings of the study show that the legal regulations of the three EU member countries examined are in compliance with the EU legislation. It reveals that although these countries have similar understandings of disability, they differ in their practices. The result of the study shows that the EU's role in providing legislation for people with disabilities is important, but social policy mechanisms at the national level are also effective.

Keywords: Disability, European Union, France, Spain, Germany

ÖZET

Çalışmanın amacı, AB ve örnek üye ülkeler bağlamında engelli bireylerin korunması ve entegrasyonunun yasal çerçevede nasıl sağlandığı konusunda derinlemesine bir bakış açısı sağlamaktır. Çalışmanın kapsamı, farklı refah rejimlerine sahip üç AB ülkesini kapsamaktadır: Fransa, İspanya ve Almanya. AB ve örnek üye devletlerin engellilere yönelik yasal düzenlemelerini içermektedir. Bu üç ülke, diğer ülkelere örnek teşkil eden refah sistemlerine ve engelli kişiler için farklı yasal yaklaşımlara sahip oldukları için seçilmiştir. Araştırmanın yöntemi, nitel araştırma kapsamında literatür taraması yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Veriler ilgili ülkelerin resmi kaynaklarından, akademik makalelerden ve raporlardan derlenmiştir. Çalışmanın bulguları, incelenen AB üyesi üç ülkenin engellilere yönelik yasal düzenlemelerinin AB mevzuatına uygun olduğunu göstermektedir. Bu ülkelerin engelliliğe ilişkin benzer anlayışlara sahip olmalarına rağmen uygulamalarında farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın sonucu, AB'nin engelli bireylere yönelik yasal mevzuat sağlamadaki rolünün önemli olduğunu, ancak ulusal düzeydeki sosyal politika mekanizmalarının da etkili olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Engellilik, Avrupa Birliği, Fransa, İspanya, Almanya

GİRİŞ

Engellilik kavramının anlamı ve kapsamı zaman içinde değişmektedir. Oldukça karmaşık, değişken ve çok boyutlu/yönlü bir kavram olan engellilik, bir bireyin fiziksel, zihinsel, duygusal veya sosyal işlevlerinin sınırlılığı veya eksikliği olarak tanımlanabilir. Ancak engellilik, sadece kişisel sorunların bir kapsülü olmayıp, toplumsal bir olgu olarak da kendini göstermektedir. Toplumun diğer aktif bireyleri gibi engellilerin de sosyal hayata aktif katılımını ve yaşam kalitelerini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar, engellilerin haklarına saygı gösterilmesi, engelliler için koşulların sağlanması, engelliler için eğitim, sağlık, istihdam/işgücü piyasası, ekonomik ve sosyal hizmetleri içermektedir (Avrupa Komisyonu, 2020). Bu faktörlerin uygulanması, engellilerin sosyal katılımını ve yaşam

* Responsible Author/Sorumlu yazar

¹ Dr., Selçuk Üniversitesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi,
www.hilmisozen_@hotmail.com,
0000-0002-8176-9166

Article History/Makale Tarihi:

Received/Teslim :14.05.2023

Accepted/Kabul :14.06.2023

Published/Yayımlama :30.07.2023

Cited/Atf:

Sözen, H. (2023). Avrupa Birliği (AB) Ülkelerinde Engellilere Yönelik Yasal Düzenlemeler: Fransa, İspanya ve Almanya Örneği, *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 121-136.

Copyright/Telif Hakkı

Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC)'nın hükmü ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir.

kalitesini artıracaktır. Bunun için de bu konuların dikkate alınması ve gerekli güvenlik önlemlerinin alınması gerekmektedir. Engellilik alanında, topluma eşit katılımı garanti altına almak amacıyla engellilerin haklarına ilişkin ulusal ve uluslararası belgeler bulunmaktadır. Bu alanda atılan en önemli adım, 2006 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'dir. Uluslararası bir belge niteliği taşıyan bu sözleşme, devletlere engellilerin insan haklarının ve temel özgürlüklerinin tam ve eşit şekilde kullanılmasını teşvik etme, koruma ve sağlama yükümlülükleri getirmiştir.

Engellilerin haklarının güvence altına alınması ve sosyal/toplumsal yaşama aktif katılımlarının sağlanması için engelliliklerinin doğru bir şekilde tanımlanması/belirlenmesi ve engellilik durumlarına göre farklı ihtiyaçları olan bu kişilerin gereksinimlerine uygun hizmetlerin sunulması gerekmektedir. Bu amaçla, engelli popülasyonunun kemiyet (niceliksel) ve keyfiyet (niteliksel) olarak analiz edilmesi, engellilik türlerine göre farklılık gösteren problemlerin ve çözüm önerilerinin ortaya konulması, engellilerin sosyo-ekonomik ve kültürel yaşama etkin katılımını kolay hale getirecek stratejik uygulamaların tasarlanması ve hayata geçirilmesi noktasında önem arz etmektedir.

Engelli bireyler, Avrupa Birliği'nde önemli bir topluluk oluşturmaktadır. Nüfusun altıda birinin (80 milyon civarında) çeşitli engel türleriyle yaşadığı tahmin edilmektedir. Bazıları hafif engellere sahipken, bazıları ise hayatlarını ciddi şekilde etkileyen engellerle karşı karşıyadırlar (Avrupa Komisyonu, 2010). Başka bir araştırmaya göre, Avrupa Birliği'nde yaşayan 87 milyon kişi bir şekilde engelli olarak tanımlanmaktadır. Bu, nüfusun yaklaşık yüzde 17'sine denk gelmektedir (Eurostat ve Avrupa Komisyonu, 2022). Bu nedenle, engelliler dünyadaki "en büyük azınlık" olarak adlandırılmaktadır. Avrupa Birliği ülkelerinde engelli nüfusa bakıldığında, farklı ülkelerde farklı oranlarda engelli bireylerin yaşadığı görülmektedir.

"Ulusal İstatistik ve Ekonomik Araştırmalar Enstitüsü (INSEE-National Institute of Statistics and Economic Studies)" tarafından yayınlanan bir rapora göre, 2019 yılında Fransa'da 15-64 yaş arası engellilerin sayısı, ülke nüfusunun 5,95 milyonunu oluşturmaktadır (Michas, 25 Ağustos 2021). İspanya'da "Ulusal İstatistik Enstitüsü (El Instituto Nacional de Estadística-INE)" tarafından yayınlanan 'Engellilik, Özerklik, İnsanlar ve Bağımlılık Durumları (Discapacidad, Autonomía Personas y situaciones de Dependencia)' başlıklı anket sonuçlarına göre, 2020 yılında ülkede yaklaşık 4,38 milyon (her bin kişiden 94,9'u) insan ciddi engellerle yaşamını sürdürmektedir. Hareketlilik sorunları en sık görülen engellilik türü olarak görülmüştür (INE, 2022). 2021'in sonunda, Almanya'da yaklaşık 7,8 milyon insan ciddi engellerle yaşamını sürdürmektedir. Orantılı bir analizde, aynı yılın sonunda ağır engeli olan kişilerin ülke toplam nüfusu içindeki payı yüzde 9,4'tür. Ağır engellilerin yüzde 50,3'ü erkek, yüzde 49,7'si kadındır (Almanya Federal İstatistik Dairesi Basın bültenleri, Haziran 2022). Bu ülkelerin farklı demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerinden dolayı engelli oranlarının da farklı olduğu görülmektedir.

Toplumun ayrılmaz bir üyesi olan engelli bireyler, dünyanın her ülkesinde dezavantajlı grubun önemli bir azınlığını temsil etmektedir. Yukarıda belirtilen üç ülkenin demografik yapısında, engelli nüfus azımsanamayacak kadar fazladır. Görüldüğü üzere, ne yazık ki engellilik marjinal bir olgu değildir. Engellilik, bireysel ve sosyal boyutları olan ve haklarına saygı duyulması gereken bireylerin yaşadığı bir durumdur (Lecerf, 2020). Bu yüzden, ülkelerde yaşayan engellilerin hayatlarını kolaylaştırmak için doğrudan veya dolaylı birtakım yasal düzenlemelere ihtiyaç vardır (Akyıldız, 2019). Bu düzenlemeler; eğitim, istihdam, sağlık, ayrımcılık, erişilebilirlik ve ulaşım, bakım, malullük aylığı, temel gelir ve yoksulluk vb. konular içerir. Bu durum dikkate alınarak, çalışmada Avrupa Birliği'nde engelliler ile ilgili yapılan çalışmaların ardından AB üyesi ülkelerin (Fransa, İspanya ve Almanya) engellilere yönelik yasal düzenlemeleri detaylı bir şekilde incelenmiştir.

1. AVRUPA BİRLİĞİ KAPSAMINDA ENGELLİLERE YÖNELİK ÇALIŞMALAR

Engellilik, Avrupa Birliği'nde son 30 yıldır yeni bir bakış açısıyla ele alınarak önemli bir sosyal ve politik konu haline gelmiş ve bu konuda önemli değişimler yaşanmıştır (Tınar, 2018). Bu yeni bakış açısında engelliler, toplumun geri kalanıyla eşit haklara sahip aktif bir topluluk olarak kabul edilmekte ve bu hakları kullanarak toplumla bütünleşmesine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Pasif ve yardıma muhtaç olarak görülmeyen bu kişiler, hayatlarını kontrol edebilen ve topluma katılabilen kişilerdir. Bu yaklaşımın/bakış açısının ana fikri, insan çeşitliliğine saygı duymanın en iyi yolunun, sosyal ve ekonomik süreçleri herkesi içerecek şekilde düzenlemek olduğudur. AB'nin engelli bireylere yönelik

yeni yaklaşımı “haklar” ilkesine, yani fırsat eşitliği ilkesine dayanmaktadır (Akyıldız, 2017). Bu fikir aynı zamanda Avrupa Birliği'nin engellilere yönelik politikasının da temelini oluşturmaktadır.

AB, engelli kişilerin durumuna giderek daha fazla ilgi gösterdiğinden, gerçek bir AB engellilik politikasını uygulamaya koymak için doğru yasal dayanağın ne olacağı sorusu da giderek daha önemli hale gelmektedir (Lecerf, 2020). Zamanla AB, engelli vatandaşların haklarını güvence altına almak ve sosyal katılımlarını artırmak için çeşitli yasal düzenlemeler getirmiştir. Bu düzenlemeler, engellilerin eğitim, istihdam, sağlık, ulaşım, iletişim ve sosyal güvenlik gibi alanlarda ayrımcılığa uğramamalarını ve eşit fırsatlara sahip olmalarını hedeflemektedir. Bu düzenlemeler aşığıdaki gibi özetlenebilir:

1965'te yürürlüğe giren ve 1996'da kapsamlı bir şekilde revize edilen “Avrupa Sosyal Şartı” nın 15. Maddesi, engelliliğe ilişkin AB yasal düzenlemelerin temelini oluşturmaktadır. Bu madde engellilerin mesleki eğitim, istihdam ve çalışma koşulları, sosyal koruma, sağlık ve danışmanlık hizmetleri gibi alanlarda desteklenmesi ve toplumla bütünleştirilmesine değinmektedir (Avrupa Konseyi, 1996). Avrupa Sosyal Şartı, her bireyin iş bulma fırsatlarına erişebilmesini ve adil çalışma koşullarına sahip olmasını sağlamayı amaçlayarak, özellikle dezavantajlı gruplara destek vermek için önemli bir araç olmaktadır (ILO, 2003). Bu sözleşme, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin bir parçasıdır ve üye devletler bu hükümlere uymak zorundadır. Ayrıca sözleşme, sadece Avrupa Birliği'nde değil, dünya genelinde birçok ülkede kabul edilmiş ve uygulanmıştır. Bunun yanında, engelliliğin “Amsterdam Antlaşması” na dahil edilmesi (Madde 13), 1997 yılında AB'nin tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu madde, AB'nin engelli insanlara yönelik ayrımcılıkla mücadele etmek için yasal araçlar geliştirmesine olanak tanımaktadır (Lecerf, 2020). Bu sayede, engelli insanların AB'de eşit haklara ve fırsatlara sahip olması için çalışmalar yapılmıştır. AB'nin engellilere yönelik diğer önemli yasal düzenlemeleri şunlardır:

Engellilerin hakları, Avrupa Birliği'nin temel değerlerinden biridir. 2000 yılında kabul edilen “AB Temel Haklar Şartı” nın 21. maddesi, ayrımcılık yasağı ilkesini düzenlemektedir. Bu madde; dil, din, ırk, cinsiyet, renk, inanç, siyasi veya başka türden görüşler, engellilik ve yaş gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılmasını önlemektedir (Avrupa Komisyonu, 2000). Bu ilke, birliğin kuruluş antlaşmalarında ve uluslararası insan hakları belgelerinde yer alan temel bir değerdir. Ayrıca, AB tarafından 2000 yılında, “İstihdam Eşitliği Direktifi (EED)” adıyla bir yasal düzenleme çıkarılmıştır. Bu yönerge, istihdam ve meslekte din, inanç, engellilik, yaş ve cinsel yönelim temelinde ayrımcılığın önlenmesi için genel bir çerçeve oluşturmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2008). Başka bir deyişle, direktif, işe alım, eğitim, terfi, işten çıkarma ve ücret gibi konularda engellilere karşı ayrımcılık yapılmasını yasaklamaktadır.

Engelli kişilerin haklarını korumak ve güçlendirmek için 2006 yılında kabul edilen “Birleşmiş Milletler Engellilik Hakları Sözleşmesi (UNCRPD)”, engelli kişilerin hakları için asgari standartları belirleyen ilk uluslararası yasal olarak bağlayıcı araç ve AB'nin taraf olduğu ilk insan hakları sözleşmesidir. AB, 2010 yılında bu sözleşmeyi onaylayarak, engelli kişilerin topluma katılımını, eğitimini, istihdamını, sağlığını ve diğer alanlarda yaşam kalitesini artırmak için uluslararası düzeyde işbirliği yapmayı taahhüt etmiştir (Lecerf, 2020).

Engelli bireylerin toplumdaki en dezavantajlı gruplardan biri olduğu ve sosyal hayatın her alanında sıklıkla engellerle karşılaşıldığı bilinmektedir. Bu durum, engellilerin yaşam standartlarını ve insan haklarını olumsuz yönde etkilemektedir. Engelli bireyler için sosyal yaşamın önünde birçok olumsuz engel bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi erişilebilirlik sorunudur. Bu konuda AB ülkeleri, engellilerin erişilebilirliğini artırmak için çeşitli politikalar ve stratejiler geliştirmişlerdir. Bu bağlamda, 2000 yılında Avrupa Komisyonu tarafından “Engelliler İçin Engelsiz Avrupa Tebliği (12 Mayıs 2000, COM (2000) 284 final)” yayımlanmıştır. Bu tebliğ, engelli insanlara ilişkin AB politikalarını gözden geçirerek engelli insanların ulaşılabilirliğini iyileştirmek için Avrupa çapında bir çaba öngörmektedir (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Mayıs 2023).

2001 yılında kabul edilen “AB Otobüs ve Yolcu Otobüsleri Direktifi”, otobüs, tren, gemi ve uçak gibi toplu taşıma araçlarının ve istasyonların engellilere uygun hale getirilmesini zorunlu kılmaktadır (Avrupa Komisyonu, 2002). Engellilerin toplum içindeki yaşam standartlarının kolaylaştırılması ve uyumlarının sağlanması önemlidir. Bu bağlamda engellilerin toplumda aktif rol alabilmeleri ve bağımsızlıklarını artırebilmeleri için farklı çalışma mekanizmalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Avrupa Konseyi'nin amacı, engellilerin topluma uyumlarını ve bağımsızlıklarını artırmaktır. Bu

amaçla, Konsey çerçevesinde engelliler için çeşitli çalışmalar yürütülmektedir (Akyıldız, 2017). Engelli yolcuların ve hareket kabiliyeti kısıtlı yolcuların haklarına ilişkin 5 Temmuz 2006 tarihli Avrupa Parlamentosu ve Konseyi tarafından “1107/2006 sayılı Yönetmeliği (EC)” yayınlanmıştır. Yönetmelik, demiryolu ile seyahat eden bu kişilerin seyahat öncesinde, esnasında ve sonrasında sahip olacakları hak ve yükümlülükleri, bu hakların geçerli olduğu durumları ve yolculara hizmet sunan kuruluşların yerine getirmesi gereken yükümlülükleri belirlemektedir. Bu mevzuat, engelli ve/veya hareket kabiliyeti kısıtlı kişilerin demiryolu taşımacılığında tam olarak yararlanabilmelerini sağlamak amacıyla, bu kişilere ücretsiz veya indirimli bilet verilmesi, seyahat belgesi düzenlenmesi, bagaj taşıma hizmeti sunulması gibi önlemleri içermektedir (Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi, 2006).

AB Komisyonu, engellilerin haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda daha fazla farkındalık yaratmak amacıyla 3 Aralık 2001 tarihinde 2003 yılını “Avrupa Engelliler Yılı” olarak belirleme kararı almıştır (Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Mayıs 2023). Bu karar, engellilerin sosyal yapılara aktif katılımını ve sosyal ilişkilerini artırmaya yönelik bir adım olarak görülmektedir.

Avrupa Birliği, engelli bireylerin haklarını güvence altına almak ve yaşam kalitelerini yükseltmek için çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Bu bireylerle ilgili stratejilerin üç ana odak alanı kendini göstermektedir. Birincisi, komisyon ile üye devletler arasındaki işbirliğidir. İkincisi, engellilerin tam katılımıdır. Üçüncüsü ise, politika oluşturma sürecindeki bütün gerek plan gerekse programlara engelliliğe ilişkin konuların entegre edilmesidir. Bunlardan biri, 2010 yılında kabul edilen “Avrupa Engellilik Stratejisi (2010-2020)” dir. Bu strateji, AB'nin engellilik politikasının ana çerçevesini belirlemekte ve engellilerin insan haklarına saygı, eşitlik, katılım, erişilebilirlik ve bağımsız yaşam gibi temel ilkelere dayalı bir yaşam sürmelerini sağlamayı amaçlamaktadır (Avrupa Komisyonu, 2010). Stratejinin önemi, engelli kişilerin yaşam kalitesini ve insan haklarını iyileştirmeye yönelik somut adımlar atılmasını sağlamasıdır. Ayrıca, engelli kişilerin ekonomik ve sosyal potansiyellerini ortaya çıkarmak ve Avrupa'nın büyüme ve kalkınma hedeflerine katkıda bulunmak için fırsatlar yaratmıştır.

Erişilebilirlik, engelli kişilerin bilgiye ve hizmetlere erişmesini sağlamak için önemli bir konudur. Avrupa Birliği (AB), erişilebilirliği artırmak için çeşitli yasal ve politik önlemler almıştır. Bunlardan biri de 17 Nisan 2019 tarihinde kabul edilen “Avrupa Erişilebilirlik Yasası” dır. Yasa, Avrupa Birliği'nde yaşayan engelli ve yaşlı vatandaşların dijital ürün ve hizmetlere erişimini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır (Avrupa Birliği, 2019). Bu yasa, üye devletlerin ulusal hukuklarına 28 Haziran 2022 tarihine kadar uyumlaştırılması ve bu tarihten itibaren de yürürlüğe konulması zorunludur. Yani üye devletler, bu yasa 28 Haziran 2022'ye kadar ulusal hukuklarıyla uyumlu hale getirmeli ve aynı tarihten itibaren yürürlüğe sokmalıdır. Bu yasa, akıllı telefonlar, bilgisayarlar, e-kitaplar, bankacılık hizmetleri ve ulaşım gibi alanlarda ortak erişilebilirlik standartlarını belirlemektedir. EAA, AB'de yaşayan engelli insanın karşılaştığı tüm erişilebilirlik sorunlarını çözmekten uzaktır, ancak AB'yi engelliler için tamamen erişilebilir bir toplum haline getirmeye yönelik önemli bir adımdır (EDF, Mayıs 2023).

2016 yılında kabul edilmiş olan “AB Web Erişilebilirlik Yönergesi”, Avrupa Birliği'nin kamu sektöründeki web siteleri ve mobil uygulamaların erişilebilirliğini artırmak için çıkardığı bir yasal düzenlemedir. Bu yönerge, web içeriğinin görme, işitme, hareket veya bilişsel engelli kullanıcılar dahil herkes tarafından erişilebilir ve anlaşılabilir olmasını zorunlu kılmaktadır. Bu yönergeye göre, kamu kurum ve kuruluşları, web siteleri ve mobil uygulamalarını, engelli ve yaşlı kullanıcıların da kolayca erişebilmesini sağlayacak şekilde tasarlamalı ve geliştirmelidir (Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi, 2016). AB üye ülkeleri, bu yönergeyi ulusal mevzuatlarına uyumlu hale getirmekle yükümlüdür.

AB'de Kasım 2018'de kabul edilen “Görsel-İşitsel Medya Hizmetleri Direktifi”, AB'nin görsel-ışitsel sektörünü düzenleyen temel mevzuatıdır. Revize edilmiş direktifin önemli yeniliği de erişilebilirlik konusunda getirdiği hükümlerdir. Direktif, engelli izleyicilerin görsel-ışitsel medya hizmetlerine eşit erişimini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, üye ülkelerin kendi yetki alanları altındaki medya hizmet sağlayıcılarına, engelliler için sürekli ve giderek daha erişilebilir hale getirmeleri için orantılı önlemler alma yükümlülüğü getirmektedir (Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi, 2018).

Avrupa komisyonu tarafından, 2021 yılında kabul edilen “AB Engelli Hakları Stratejisi 2021-2030”, engellilerin haklarına uygun olarak insan haklarına saygı gösterilmesini ve engelliliğe yönelik

ayrımcılığın önlenmesini amaçlamaktadır. Strateji, engelli bireylerin hayata katılımını artırmaya, toplumsal uyum ve toplumsal kabulü sağlamaya, fiziksel ve dijital ortamlara erişilebilirliğini geliştirmeye, eğitim ve istihdam olanaklarına erişimlerini artırmaya, sağlık hizmetlerine erişilebilirliğini artırmaya yönelik çalışmaları içermektedir (Avrupa Komisyonu, 2021). Bu strateji, engelli kişilerin haklarını ve fırsatlarını güçlendirmeyi amaçlayan kapsamlı bir eylem planıdır. Bu planın bir parçası olarak, Avrupa Engellilik Kartı adı verilen yeni bir girişim önerilmektedir. Bu kart, engelli bireylerin sosyal, kültürel ve ekonomik haklara erişimini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Bu kartın 2023 yılı sonuna kadar tüm üye devletler tarafından tanınması ve uygulanması hedeflenmektedir (Avrupa Komisyonu, 2020).

Yukarıda da görüleceği üzere Avrupa Birliği'nde engellilerin yaşam kalitesinin artırılmasına yönelik birçok yasal düzenleme bulunmaktadır. Bu düzenlemelerin genel amacı, engelli kişilere fırsat eşitliği sağlamak, ayrımcılığı önlemek ve erişimi iyileştirmektir. Yani, söz konusu yasal mevzuatlar, engellilerin yaşam kalitesini artırmak ve toplumsal dışlanmayı önlemek için önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir. Bu yasal kurallar üye devletler tarafından ulusal yasalarda uygulanmaktadır. Aynı zamanda AB, engelli bireylere ilişkin yasal düzenlemeler meselesinde üye devletlere birtakım öneriler sunmuştur. Bu önerilerin amacı, engelli bireylerin hem insan haklarına hem de temel özgürlüklere eşit/adil erişimini sağlamak, ayrımcılıkla savaşmak ve engellilerin sosyal hayata etkin katılımını artırmaktır. AB'nin önerileri arasında şunlar yer almaktadır:

- o Engellilerin haklarına ilişkin BM Sözleşmesi'ni ve ek ihtiyari protokolünü onaylamak ve uygulamak.
- o Engelliliğe ilişkin ulusal stratejiler ve eylem planları geliştirmek ve uygulamak.
- o Engelli kişilerin haklarını açıkça ifade eden ve kapasitelerini artıran ulusal mevzuatı tekrar ele alarak iyileştirmek.
- o Engelli kişilerin sosyal dışlanmasına maruz kalmamasını sağlamak için yasal güvenlik altyapılarını oluşturmak.

Bu öneriler doğrultusunda üye devletler, kendi ulusal mevzuatlarını çıkararak engelli kişilere koruma ve hizmet sağlamaya çalışmaktadır. Bu amaçla, bazı üye ülkelerin engelli bireylere ilişkin yasal düzenlemeleri örnek olarak verilmiştir. Aşağıda, bu ülkelerin engellilere yönelik uygulamaları incelenmiştir.

1.1 Fransa

Fransa, engellilik ile ilgili sosyal hizmet çerçevesinde sunulan hizmetlerin geliştirilmesi açısından Avrupa Birliği'nin önde gelen ülkelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ülke, engelli kişilerin hakları, eğitimi, istihdamı ve sosyal içermesi ile ilgili çeşitli yasal düzenlemelere sahiptir. Ülkenin engellilere yönelik yürüttüğü yasal düzenlemelerin ana hedefleri, bu kişilerin toplumsal yapıya tam katılımını sağlamak ve yaşam kalitelerini iyileştirmektir. Fransa, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'ni imzalayan ve onaylayan ilk Avrupa ülkesidir.

Ülkedeki engelli hareketlerinin geçmişi, 1789 Fransız Devrimi'ne kadar uzanmaktadır. Ancak engelli hareketleri yirminci yüzyılın başlarında, özellikle 1950'den sonra ortaya çıkmıştır. Fransız kamu otoritesi, I. Dünya Savaşı yaralarının sonuçlarının onarılması açısından, sakatlığın sonuçlarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Louis XIV, iş göremez hale gelen gazileri barındırmak için "Institution des valides"i kurmuştur. 1919 yılında, savaşın hemen ardından, Gazi İşleri Bakanlığı tarafından Birinci Dünya Savaşı mağdurlarının maluliyet maaşlarının miktarını belirlemek için maruz kaldıkları sakatlıkları değerlendirmek üzere bir ölçek geliştirilmiştir. 1993 yılına kadar bu ölçek, sivil maluller de dahil olmak üzere engellilik düzeyini değerlendirmek için bir referans olarak kullanılmıştır. 19. yüzyılın sonunda aynı tazminat mantığıyla, 1898 tarihli iş kazaları kanunu, işvereni, iş çerçevesinde meydana gelen zafiyetlerin tazmin edilmesini sağlayan belirli bir sigortadan sorumlu tutmuştur (Courbin ve Gilbert, 2005).

Daha sonra, sivil sakatlara ve yaşlılara ilişkin 1905 tarihli "Hasta ve Tedavisi Mümkün Olmayan Yaşlılara Yardım Yasası" çerçevesinde, yaş ve engele bakılmaksızın engelli kişilerin huzurevlerine ve akıl hastanelerine kabul edilmesini amaçlanmıştır. Ayrıca, Kamu Eğitimi Bakanlığı, 1909 yılında bazı ilkokullarda, daha sonra "anormal okullar" olarak nitelendirilen çocukları eğitmek için, onların hayatlarını kazanmalarını sağlamak ve suçluluk içine düşmelerini önlemek amacıyla iyileştirme (ileri)

sınıfları oluşturmaya başlamıştır. Sosyal güvenliğin gelişmesiyle birlikte, engelli çocuklara kapsayıcı ve temkinli bir yanıt verme ihtiyacı duyan kurumlar gelişmiştir (Courbin ve Gilbert, 2005).

Fransa, tüm Fransız işçileri, vatandaşları ve yasal olarak ikamet edenleri "yaşam riskleri" açısından kapsayan kapsamlı bir sosyal güvenlik sistemine sahiptir. Ülkede; L'Assurance Maladie (sağlık hizmetleri, doğum ve babalık yardımı, sakatlık ve ölüm yardımı), l'Assurance Accidents du Travail et Maladies (iş kazası ve meslek hastalıkları yardımı), l'Assurance Retraite (emeklilik yardımı), Allocations Familiales (aile ödenekleri), L'Assurance Chômage (işsizlik sigortası) olmak üzere beş farklı sigorta alanı bulunmaktadır (FrenchEntrée, 5 Nisan 2022).

1945 yılında Fransa'da uygulamaya koyulan vergiler ve çalışanların maaşlarından kesinti yapılarak finanse edilen sosyal güvenlik sisteminin temel ilkesi, toplumu oluşturan her bireyi muhafaza altına almayı hedefleyerek toplumda birliği sağlamaktır. Geçmişte Fransız hükümetince revize edilen bu düzenlemenin zaman içinde dernekler vasıtasıyla sürdürülmesi kararına varılmış ve düzenlemenin geçmişe göre daha yüksek düzeyde işlenmesi sağlanmıştır. Bu düzenleme, Sosyal Güvenlik muhafazası altında çalışama eylemi gösteremeyecek vaziyette olan kişileri de içermektedir. Zaman içinde engelli bireylerin refah düzeyini yükseltme girişimleri bu düzenleme kapsamında artmıştır. Fransız Anayasası'ndan evvel gerçekleştirilen bu girişimlere mukabil, 4 Ekim 1958'de yürürlüğe giren Anayasada eşitlik, ayrımcılık veya diğer engellilik haklarından bahsedilmemiştir. Geçen yüzyılın altmışlı ve yetmişli yıllarında ülke genelinde çeşitli derneklerle bağlantılı kurumların sayısında her geçen gün artış gözlenmiştir. Bu artış, yerel politika ve dernek yapılanmalarının çabalarına paralel olarak gerçekleşmiş ve böylece Fransız hükümeti ve dernekleri tarafından müşterek olarak uyguladığı bir engelli destek düzenlemeleri oluşturulmuştur (Tellioğlu, 2019).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, engelli insanlara özel ve somut tepkilerin geliştirilmesi, toplumu daha geniş bir yönelim çerçevesine (uyum yasasına) hazırlanmıştır. Yirminci yüzyılın ortalarından itibaren ve finansman sağlayan Sosyal Güvenlik'in gelişmesiyle, engelli kişinin özellikle iş dünyasına yeniden entegre olabildiğini amaçlayan rehabilitasyon bakımı geliştirilmiştir (Courbin ve Gilbert, 2005).

Fransa'da 30 Haziran 1975 tarih ve 75-534 sayılı "Engelli Kişilerin Oryantasyonu Hakkında Yasa (La Loi D'orientation en Faveur Des Personnes Handicapées)" 1 Temmuz 1975 tarihinde resmî gazete'de yayınlanmıştır. Bu, engelliliğin "resmî" olarak tanınmasının başlangıcını işaret eder. Bu yasa, engellilerin haklarını ve özellikle de mümkün olduğunca olağan bir çevrenin korunması kavramını ortaya koymaktadır (Courbin ve Gilbert, 2005). Genel olarak, yasa; engelli insanların topluma aktif olarak katılımlarını sağlamak için, eğitim yükümlülüğü, halka açık kurum ve kuruluşlarının erişilebilirliği gibi konulara odaklanmıştır.

Mezkûr yasa'nın 8'inci maddesi; "Engelli öğrencilerin engelli olmaları nedeniyle okullara ve üniversitelere bireysel ulaşım masrafları devlet tarafından karşılanır." şeklinde belirtilmiştir (Loi du 30 juin 1975, 11 Mart 2023). Bu yasa, özel ihtiyaçları olan insanlar için ulusal bir yükümlülük oluşturur ve tıbbi modelin sosyal alana bir uzantısı olan bireysel bir engellilik modeline dayanmaktadır. Engellilerin normal bir yaşam ortamına erişimdeki sonuçlarına odaklanır. Bu kısıtlamalar fırsat eşitliği ilkelerine aykırıdır ve telafi edilmelidir. Bu nedenle, engellilerin sıradan kurumlara, yaşam ve iş bağlarına erişimi, "engellilerin ve ailelerinin yetenekleri bunu mümkün kıldığı her seferde" kolaylaştırılmalıdır. 30 Haziran 1975 yasası, 1990'larda büyük ölçüde siyasi gerekçelerle eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin ve Avrupa direktiflerinin ulusal hukuka uyarlanması yükümlülüğünün birleşimi yeni bir yasanın ortaya çıkmasına neden olmuştur (Calvez, 2010).

75-534 sayılı yasaya paralel olarak ve aynı gün, 30 Haziran 1975 tarih ve 75-535 sayılı "Kamu ve Özel Kurumlara İlişkin Sosyal ve Mediko-Sosyal Kurumlara İlişkin Kanun (Loi n° 75-535 du 30 Juin 1975 Relative Aux Institutions Sociales Et Médico-Sociales)" yayımlanmıştır (30-1975 Sayılı Kanun, 30 Aralık 2015). 1950'lerden bu yana "engelli ya da uyumsuz" çocuklar için özel olarak oluşturulmuş kurumlar tarafından hazırlanan tıbbi ve sosyal alanı mevzuat haline getirmektedir. Sektörde işyeri ve hizmet personelinin kuruluş, finansman, eğitim ve durumlarına ilişkin şartları düzenlemektedir. 75 sayılı bu yasayı takiben, 26 Aralık 1978 tarihli ve 78-1211 sayılı kararname, en ağır engelli yetişkinlerin barınması ve bakımı için tamamı sağlık sigortası tarafından finanse edilen "özel kabul merkezlerini/özel resepsiyon evlerini (Maisons d'accueil spécialisées -MAS)" tanımlamıştır (Courbin ve Gilbert, 2005). MAS, yaygın gelişimsel bozuklukları olan ciddi zihinsel engelleri ve önemli motor ve duyuşsal engelleri nedeniyle günlük yaşam aktivitelerini kendi başlarına yerine getiremeyecek

durumda olan ve sürekli tıbbi gözetim ve bakım gerektiren yetişkinleri barındıran barınma ve bakım yapılarıdır (Makdessi, 2012).

30 Aralık 1982 tarih ve 82-1153 sayılı "İç Ulaştırma Çerçeve Kanunu" yürürlüğe girmiştir (LOTİ, 1982, 11 Mart 2023). Yasa, hareket kabiliyeti kısıtlı kişiler için özel önlemler sağlamaktadır. Engelli işçiler için istihdam olanaklarını geliştirmek amacıyla 10 Temmuz 1987 tarihli "Engelli İstihdamına İlişkin Kanun" yürürlüğe girmiştir. Kanun, en az 20 işçi çalıştıran tüm kamu veya özel sektör işverenlerine, iş gücünün yüzde 6'sına kadar olan özürsüz çalışma yükümlülüğü getirmektedir (Courbin ve Gilbert, 2005). Amaç, engellilerin diğer tüm insanlar gibi sosyal ve mesleki olarak topluma entegre olmalarını sağlamaktır.

Eğitimle ilgili olarak 10 Temmuz 1989 tarih ve 89-486 sayılı "Eğitim Çerçeve Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Küresel bir eğitim projesi öneren kanun ile engelli çocuklar için zorunlu eğitim ve okula entegrasyon ilkesi teşvik edilmektedir. Ayrıca, erişilebilirlik kurallarını çalışma alanlarına genişleten 13 Temmuz 1991 tarihli ve 91-663 sayılı "Konutların, İşyerlerinin ve Halka Açık Tesislerin Erişilebilirliğine İlişkin Yasa" yürürlüğe girmiştir (Courbin ve Gilbert, 2005). Engellileri ayrımcılığa karşı koruyan 12 Temmuz 1990 tarihli ve 90-602 sayılı "Sağlık veya Engellilik Nedeniyle Ayrımcılığa Karşı Kişilerin Korunması Hakkında Kanun" yayımlanmıştır (12-1990 Sayılı Kanun, 13 Temmuz 1990).

30 Haziran 1975 tarihli Kanun'da reform yapılarak, sosyal ve mediko-sosyal organizasyon programlarının yeniden tanımlanması ve genişletilmesi hakkında "2 Ocak 2002 tarihli ve 2002-2 sayılı Kanun" yürürlüğe girmiştir. Bu yasa, 1975 yasının gerçek bir revizyonudur. Kanun, yaşlılara yardım, engelliler ve sosyal destek vb. konuları içerir (EDUDIER, 23 Şubat 2023). Yasa çerçevesinde engellilere yönelik düzenleme kurum ve hizmetlerin çalışma esaslarını değiştirmiştir. Engellilik ve erişilebilirlik ile ilgili düzenlemeleri içeren 2 Temmuz 2003 tarihli ve 2003-509 sayılı "Kentsel Planlama ve Konut Kanunu" yürürlüğe girmiştir. Kanun, belirli ortak maliklerin veya aile üyelerinin engelli olması nedeniyle gerekli olan erişilebilirlik işini gerçekleştirmek için bir anlaşmayı kolaylaştırmak üzere çoğu kat mülkiyeti tüzüğüne izin veren hükümler sağlar (Courbin ve Gilbert, 2005).

11 Şubat 2005 tarihli ve 2005-102 sayılı "Engellilerin Eşit Haklar, Fırsatları, Katılımı ve Vatandaşlığına İlişkin Yasa (Pour L'égalité des Droits et des Chances, la Participation et la Citoyenneté des Personnes Handicapées)" yürürlüğe girmiştir. Yasa, engelli kişilerin fırsatları, katılımı ve vatandaşlığı konusunda gerçek bir kilometre taşıdır. Bu yasa, 1975 tarihli yasadan bu yana engellilerin haklarına ilişkin temel yasalardan biri olmuştur. Yasanın başlangıcında engelli insanların temel haklarını hatırlatılmakta ve engellilik tanımı verilmektedir (Rivaud, 2016). Konularına göre tasnif edilen bu kanunun ana eksenleri; engelli kişilerin kabulü, tazminat hakkı, okul, istihdam, kaynaklar, fon oluşturma, ulaşılabilirlik, vatandaşlık ve sosyal hayata katılım gibi muhtelif konuları kapsar (Jamet, 2006).

30 Haziran 1975 tarihli oryantasyon kanununda olduğu gibi, bu yeni kanunun da istihdam konularında Fransız engelli insanlara yardım sistemi üzerinde belirleyici etkileri vardır (Velche, 2004). Engelliliğin önlenmesi, azaltılması ve iyileştirilmesine yönelik politikalar disiplinler arası araştırma programlarına dayanmaktadır. Yasa'nın "Önleme, Araştırma ve Bakıma Erişim" başlığı altındaki 4. Maddesi uyarınca, engelliliği önleme politikası bilhassa aşağıdakileri içermektedir (Defi-Metiers, 3 Mart 2023):

- o Direkt olarak engelli kişilere yönelik yürütülen faaliyetler;
- o Hem aileleri hem de bakıcıları bilgilendirmek, eğitmek, eşlik etmek ve desteklemek için faaliyetler;
- o Kendi kendine yardım gruplarının gelişimini teşvik etmeyi amaçlayan faaliyetler;
- o Toplumun hem bilgilendirmek hem de bilinçlendirmek için yürütülen faaliyetler;
- o Engellilere yönelik olumsuz bakış açılarından kaçınmak;

Aynı kanun kapsamında, engeli ne olursa olsun herkes için erişilebilirlik ilkesi yeniden teyit edilmiştir. Böylece mevcut kamuya açık işyerlerinin kanuna uyması için yıllık süre verilmiştir. 1 Ocak 2005 itibarıyla, kamu kurum ve kuruluşlarının herkes için erişilebilir olması gerekmektedir. Ayrıca, tazminat

konusunda engelli kişi, özgürlüğünün kaynağı ve niteliği, yaşı veya yaşam tarzı ne olursa olsun, engelliliğinin sonuçları için tazminat alma hakkına sahiptir (Handicap.fr, 12 Kasım 2009). 2005-102 sayılı kanun ile “Engelli İnsanlar için Departman Evi (La Maison Départementale des Personnes Handicapées-MDPH)” kurulmuştur. MDPH, engelli insanları ve ailelerini engellilik konusunda bilgilendirmeyi ve tavsiyelerde bulunmanın yanı sıra bu konu hakkında farkındalığı artırmayı öngörmektedir. Ayrıca, engelli insanlar ve aileleri için engellilik tazminatı taleplerini dinleyerek gerekli desteği sağlamaktadır (Rivaud, 2016).

Son olarak, ülkede 26 Eylül 2014 tarih ve 2014-1090 sayılı “Kamu Binalarının, Toplu Taşıma Araçlarının, Konutların ve Yolların Erişilebilirliğine İlişkin Yönerge (Relative à la mise en Accessibilité Des établissements Recevant du Public, Des Transports Publics, Des Bâtimentsd' Habitation et de la Voirie pour les Personnes Handicapées)” yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik, özel ihtiyaçları olan vatandaşların toplumun diğer üyeleriyle aynı haklara ve ayrıcalıklara sahip olması gerektiği konusunda çıkarılan 11 Şubat 2005 tarih ve 2005-102 sayılı yasayı dikkate alarak; hükümete, engelli vatandaşların toplu taşıma ve toplu konutlara, halka açık yerlere ve kamu tesislerine erişimini sağlamak için tedbir alıcı yasal işlem yapma yetkisi vermek üzere tasarlanmıştır (Telliöğlü, 2019).

1.2. İspanya

İspanya, Avrupa Birliği üye ülkeleri arasında engelli vatandaşların hakları ve erişilebilirlikleri için sosyal politika faaliyetlerinin en güçlü şekilde yürütüldüğü ülkelerden biridir (Telliöğlü, 2019). Ülkede engelliler toplumun önemli bir parçası olup, bu kişilerin hakları yasal çerçevede korunmakta ve desteklenmektedir. Örneğin, 21 Kasım 1997 tarihli ve 17 sayılı yasaya göre, engelli vatandaşlara rehberlik eden köpeklerin tüm halka açık yerlere (kamusal alanlar da dahil) girmesine izin verilmektedir. 23 Ekim 2007 tarihli ve 27 sayılı yasaya göre ise, işitme problemi olan insanlar için ulusal bir işaret dili geliştirmek önemli bir adım olarak kabul edilmektedir (Bulgan ve Kaygısız, 2015). Ülkede ulusal düzeyde buna benzer pek çok yasal hükümler mevcuttur (Kanca ve Ertaş, 2014).

İspanya'da engelli kişiler ile ilgili yasalar dikkate alındığında, İspanya Anayasası ilk sırada öne çıkmaktadır (Telliöğlü, 2019). İspanya Anayasası, 31 Ekim 1978 tarihinde gerçekleştirilen Kongre ve Senato Genel Kurul toplantılarında Parlamento (Cortes Generales) tarafından kabul edilmiştir. 6 Aralık 1978 referandumunda İspanyol halkı ve ardından 27 Aralık'ta Kral I. Juan Carlos tarafından onaylanmıştır. Akabinde 29 Aralık 1978 tarihinde de resmî gazetede yayınlanarak yürürlüğe girmiştir (Wikiwand, 14 Şubat 2023). Engellilerin haklarına ilişkin en önemli madde Anayasa'nın 49'uncu maddesidir. Bu maddeye göre; “fiziksel (fiziksel), bilişsel (travmatik) ve zihinsel engelli kişiler için, haklarını güvence altına alabilmeleri için gereklilik ve sağlanan özel koruma ile birinci basamak bakım yoluyla önleyici, tedavi edici, rehabilite edici ve sosyal bütünleştirici bakım programları sağlar” ibaresi bulunmaktadır (La Constitución Española, 1978). Bu madde de İspanya'daki engelli insanların önemi vurgulanmaktadır ve bu kişilerin topluma entegre olabilmeleri için tüm önlemlerin alınacağı belirtilmektedir (Bulgan ve Göktaş, 2016). Ayrıca bu madde, engellilerin haklarını belirten en yüksek ulusal yasal referanstır (Citarella vd., 2020).

İspanya'da engelliliğe ilişkin ilk özel politika olan 7 Nisan 1982 tarih ve 13 sayılı “Engelli Kişilerin Sosyal Entegrasyonu Yasası (The Social Integration of Disabled People Act, LISMI)” kabul edilmiştir (Citarella vd., 2020). Bu yasa, anayasa hükmünü uygulayan ve aynı zamanda aynı yıl kabul edilen Birleşmiş Milletler Eylem Programına göre düzenleyici bir tedbirdir (Citarella vd., 2020). Engellilik alanındaki tüm sosyal politikalara ilham veren çerçeve belgedir. Kanun, engellilerle ilgili Eylem Programı ve müteakip 1993 BM Engelliler için Fırsatların Eşitlenmesi Hakkında Standart Kurallar, önleme, rehabilitasyon ve entegrasyonun temel ilkelerini paylaşmaktadır (Verdugo vd., 2000). Kanun, işe alımda ve / veya istihdam sırasında engellilik nedeniyle her türlü ayrımcılığı yasaklamaktadır. 50'den fazla çalışanı olan işverenlerin, istihdam hizmetlerine engelli olarak kayıtlı kişilere iş yerleri için yüzde 2 oranında engelli çalışana ayrımları gerekmektedir. Kamu hizmeti personeli için kota yüzde 3 olarak belirlenmiştir (European Commission, 28 Şubat 2023).

1993 yılında İspanyol Engelliler Temsilcileri Meclisi (Spanish Council of Representatives of People with Disabilities, CERMI) kurulmuştur. CERMI'nin hedefleri, engelli kişiler için daha iyi yaşam koşulları elde etmek, haklarının tanınmasını ve korunmasını pekiştirmek, fırsat eşitliğini teşvik etmek ve kısacası sosyal içermeye ve normalleşmelerini iyileştirmektir. CERMI'nin ilk başarısı, İspanya'daki engellilik hareketini tek bir temsili platformda bir araya getirmek olmuştur (CERMI, Şubat 2023).

İspanya, istihdam ve meslekte eşit muamele için genel bir çerçevenin oluşturulması hakkındaki 27 Kasım 2000 tarihli 2000/78 / EC "Konsey Direktifi" yürürlüğe koymuştur. Direktifin 1'inci maddesinde amacı; "İstihdam ve meslek alanında din veya inanç, engellilik, yaş veya cinsel yönelim temelinde ayrımcılıkla mücadele etmek için genel bir çerçeve oluşturmaktır." olarak belirtilmektedir. Yine İspanya'da İspanyol Ceza Kanunu'nun 2003 yılında revize edilmesiyle, engelli kişilere ayrımcılığın önlenmesi ve erişim haklarının güvence altına alınması için eşit fırsatlar sunulmaya başlanmıştır (Akdu ve Akdu, 2018).

İspanya, engelli insanları iktisadi (ekonomik) yaşama katılımını teşvik etmek için en güçlü ve etkili yollarını kullanan Avrupa Birliği üye devletlerinden biridir. 2005 yılında, İspanya'da başlangıç bütçesi 1 milyon € olan bir "Bağımlılık Fonu" kurulmuştur. Bu fon yaşlılara ve engellilere hayati destek sağlamak için tasarlanmıştır (Çizel vd., 2012). Bunun yanında 2003'de "Ulusal Engelli Konseyi" kurulmuştur. Bu konsey, toplumsal ve ekonomik yaşama eşdeğer erişim hedefini toplum genelinde yaygınlaştırmayı amaçlamaktadır (Bulgan ve Kaygısız, 2015). Kraliyet Kararnamesi 1855/2009 ile düzenlenen "Ulusal Engelli Konseyi", engelli vatandaşları ve ailelerini temsil eden örgütlerin engellilik alanında geliştirilen politikaların planlanması, izlenmesi ve değerlendirilmesine katıldığı bakanlıklar arası bir danışma organıdır (MSBCS, 18 Şubat 2023).

Engelli insanlara yönelik 2 Aralık 2003 tarihinde ve 51 sayılı, "Eşit fırsatlar, Ayrımcılık yapmama ve Engelli İnsanların Evrensel Erişilebilirlik (De Igualdad De Oportunidades, No Discriminación y Accesibilidad Universal De Las Personas Con Discapacidad)" kanunu çıkarılmıştır. Bu kanun 3 Aralık 2013 tarihinde değiştirilmiştir. Yasanın 1'inci maddesinde temel amacı; "Engelli bireylere fırsat eşitliği hakkını güvence altına almak ve etkin kılmak için tedbirler oluşturmaktır." şeklinde belirtilmiştir. Yasa'nın 6'ncı maddesinde ayrımcılığa karşı önlemler, 7'nci maddesinde de ayrımcılıkla mücadele tedbirlerinin içeriği yer almaktadır (BOE, Mart 2023).

Son olarak İspanya'da "Sağlık, Sosyal Hizmetler ve Eşitlik Bakanı" nın önerisi üzerine, Danıştay ile mutabık kalınarak ve Bakanlar Kurulu'nun 29 Kasım 2013 tarihli toplantısında görüşükten sonra, 3 Aralık 2013 tarihli ve 1 sayılı, "Engelli Bireylerin Genel Hakları ve Sosyal İçermeleri (Derechos De Las Personas Con Discapacidad y De Su Inclusión Social)" kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanun'un 1'inci maddesinde temel amacı; "Hakların eşitliğini ve bunların uygulanmasını güvence altına almak ve engelli kişilerin diğer vatandaşlarla eşitlik konusunda gerçekçi ve etkili haklara sahip olmasını sağlamak." şeklinde belirtilmiştir (BOE, Mart 2023). Engellilerle ilgili bir diğer düzenleme de ulusal bir kurum olan "Devlet Engellilik Gözlemevi (The State Disability Observatory (OED))" dir. Bu organ, engelliliğe ilişkin bilgileri derlemek, sistematik hale getirmek, güncellemek, üretmek ve yaymak gibi teknik bir işleve sahiptir. Bu kurum, her yıl İspanya'daki engelliliğin durumu ve gelişimi hakkında genel bir rapor hazırlamaktadır. Bu rapor, ayrıca özel bir dikkatle istatistiksel verileri de içermektedir (Citarella vd., 2020).

1.3. Almanya

Almanya, engelli vatandaşların hakları bakımından geniş olduğu ve bu insanlara ilişkin sosyal politikaların en üst düzeyde yer aldığı bir ülkedir (Tellioğlu, 2019). Federal Almanya Cumhuriyeti yasaları çerçevesinde engelliler için birçok farklı düzenleme bulunmaktadır. Ancak, tüm bu düzenlemeleri birleştiren/bir arada bulunduran bir kanun veya yasal düzenleme yoktur.

Alman yasalarına göre engelliler, sosyal hayatta karşılaşılabilecekleri güçlükler karşısında engellerinin kalıcı olarak kaldırılmasını talep etme ve/veya güçlükleri önlemek için destek ve yardım alma hakkına sahiptir. Temel amaç, engelliliğin etkilerini mümkün olduğu kadar kontrol altına almak ve engellilerin başta iş piyasası ve toplum hayatı olmak üzere toplumun her alanına katılımını teşvik etmektir. Federal Hükümet, kamu binaları, caddeler vb. alanların engelsiz tasarımı ve inşası konusunda çeşitli yasal düzenlemeler yapmıştır. Engellilere yönelik yasal düzenlemeleri, bununla sınırlı olmamakla birlikte toplu taşıma sektöründeki tüm tesis ve ulaşım araçlarının (otobüs, tren, uçak) engelsiz olması gerektiğini de vurgulamıştır (Kock, 2004). Bu kişilerin engel derecelerine göre; kanun çerçevesinde ek vergi indirimleri, toplu taşıma ücretlerinden muafiyet ve radyo ve televizyon vergisinden muafiyetten bahsedilmiştir (Benzer, 2017).

14 Nisan 1920'de, gerçek kişilerin gelirleri üzerinden alınan vergilerin kontrolüne/düzenlenmesine ilişkin "Federal Almanya Cumhuriyeti Gelir Vergisi Kanunu (Einkommensteuergesetz-(EStG))" yürürlüğe girmiştir. 16 Ekim 1934'te revize edilen kanun ile engelliler ve ailelerine birtakım kolaylıklar

sağlanmıştır (EStG, 1934). Kanunda yer alan hükümler arasında engellilerin yaşamları ile ilgili özel harcamaları (çamaşır, hastalık ve bakımevi giderleri, kişisel seyahat vb.) gelir vergisinden istisna tutulmuştur (Benzer, 2017).

Bunun yanında, 21 Aralık 1927'de, motorlu taşıt sahibi olan engelliler için federal bir vergi olan "Alman Motorlu Taşıtlar Vergisi (Kraftfahrzeugsteuergesetz-KraftSt)" yürürlüğe girmiştir (KraftSt, 1927). Kanun, 26.9.2002 tarihinde değiştirilmiş ve "Ağır Özürülere İndirimler" başlıklı 3a maddesinde, engelli kimlik kartı bulunan ağır özürülülerin kayıt yaptırdıkları sürece vergiden muaf oldukları belirtilmiştir. Aynı maddede, özürülülerin yazılı başvuru yapmak şartıyla sadece bir araç için vergi indiriminden yararlanabilecekleri belirtilmiştir (KraftSt, 1927).

Sosyal sistemin ayrılmaz bir parçası olan engelliler, toplumun diğer bireyleri gibi toplumla birlikte yaşamayı isteme hakkına sahiptir. Sosyal dışlanma riskiyle karşı karşıya kalan engellilerin topluma kazandırılmaları için istihdam ve mesleki rehabilitasyon olanakları sağlanmaktadır (Genç ve Çat, 2013). Almanya, daha yüksek düzeyde engelliliğe sahip daha fazla insanı işe almak için politik stratejiler geliştirmiş ve uygulamıştır. Yani bu ülke engelli bireylerin istihdam edilmesi üzerine çok sayıda çalışmalar yürütmüştür.

Bunlardan biri, 1986 yılında yürürlüğe giren 1421-1550 sayılı "Ağır Engelliler Yasası (Schwerbehindertengesetz – SchwbG)" dir. Yasanın temel amacı, ağır engelli kişilerin işe ve topluma entegrasyonunun sağlanmasıdır. Bu yasa kapsamındaki ağır engelli kişiler, en az yüzde 50 engel oranına sahip olan kişilerdir (Anwalt.org, 5 Mart 2023). Yasanın 2. kısmında yer alan "İşverenlerin istihdam yükümlülüğü" başlığı altında; "En az 16 işçi çalıştıran özel sektör işverenleri ve kamu sektörü işverenleri, iş yerlerinde en az yüzde 6 ağır özürlü istihdam etmelidir." (SchwbG, 1986, 4 Mart 2023) hükmü geçmektedir. 2021'de Almanya'da yaklaşık 1,1 milyon ağır engelli insan istihdam edilmiştir. Bu kişilerin hakları "Ağır Engelliler Yasası" ile düzenlenmiştir (Schäf, 16 Şubat 2023). Bir diğeri de 2004 yılında uygulanan "Engelli Gençler için İstihdam Fırsatlarını Artırmaya Yönelik Eğitim ve Çalışma Programı" dir. 1998'den bu yana, ülkede engelli kişiler için yerel işgücü piyasasına erişimi iyileştirmeye yönelik yürütülen girişimlerin ardından, engelli kişiler arasında işsizlik oranı 2002'de yüzde 18'den yüzde 15,4'lük seviyelerine inmiştir (Çizel vd., 2012).

Engelli kişilerin haklarının, özellikle istihdam haklarının korunması, gözetilmesi ve geliştirmekten sorumlu iki kurum vardır. Bunlar: "Integrationsamt (Integration Office-Entegrasyon ofisi)" ve "Bundesagentur für Arbeit (Federal Employment Office- Federal İş Ofisi)". Entegrasyon Ofisi, ağır özürülülerin istihdamda katılımını desteklemek için çeşitli görevler üstlenmektedir. Bu görevler arasında kota tazminatının tahsil ve dağıtımı, işten çıkarma karşıtı özel koruma ve ek yardımların sağlanması yer almaktadır. Federal İş Ofisi, işsiz engellilerin işe yerleştirilmesine yardımcı olmak için istihdam danışmanlığı hizmeti vermektedir. Ağır özürlü işçi çalıştırmaya yönelik prosedür ve stratejiler geliştirmek de bu kurumun yetkisi dahilindedir (Kock, 2004).

Ayrımcılık, bir bireye veya gruba özelliklerine (ırk, yaş, cinsiyet, engellilik vb.) dayalı olarak eşit olmayan muamele ve haksız muamele olarak belirtilir (Yıldırım, 2021). Bu konu hakkında 1949 yılında kabul edilen Federal Cumhuriyet Anayasası'nın 3. maddesinde "Toplumda hiç kimse dili, dini, cinsiyeti, ırkı, milliyeti, inancı veya siyasi görüşünden dolayı dezavantajlı veya ayrıcalıklı olamaz." olarak belirtilmektedir (Federal Almanya Cumhuriyeti Temel Kanunu, 1949, 3 Mart 2023). Yani, Anayasa'nın 3. maddesi eşit haklar sağlamakta ve engelliliğe dayalı ayrımcılığı yasaklamaktadır.

Ayrıca, Alman hukuk sisteminde engellilerin hakları incelendiğinde iki temel yasa ile karşılaşılmaktadır. Bunlardan ilki "Sosyal Yasalar Kitabı Dokuzuncu Bölümü (Neutes Buch des Sozialgesetzbuches-SCB IX) yasası; diğeri ise "Engelliler İçin Fırsat Eşitliği Yasası (Behinderten gleichstellungs Gesetz-BGG)" yasasıdır. Bu metinlerden ilki engellilerin haklarından bahsederken, diğeri ise engelliler ile diğer bireyler arasında eşitliği sağlamaya yönelik girişimlerde bulunulmuştur (Benzer, 2017).

1 Temmuz 2001 tarihinde yürürlüğe giren Sosyal Yasalar Kitabı Dokuzuncu Bölümü, Almanya'da engelli kişilerin rehabilitasyonu ve katılımına ilişkin mevzuatı içermektedir. Bu yasanın 1. Bölümü, "Kendi kaderini tayin etme ve toplum yaşamına katılım" başlığı altında, engellileri ve engelli olma riski taşıyanları kendi kaderini tayin etmeye ve toplum yaşamına eşit katılıma ve dezavantajlardan kaçınmaya veya bunlara direnmeye teşvik etmeyi amaçlamaktadır (SGB IX, 2001). Bu yasaya göre

işverenler, engelli çalışanların engelliliğine ilişkin her türlü ayrımcılığa başvurmaktan kaçınmalıdır. İşverenin bu kurala uymaması durumunda engelli çalışan tazminata hak kazanır. Tüm bunların yanı sıra tazminat hakkı sağlanmış olmasına rağmen ayrımcılığa maruz kalan engellinin yeniden istihdam talep etme hakkı bulunmamaktadır (Benzer, 2017).

Ayrımcılığın yasaklanmasına ve erişilebilirlik yükümlülüğüne odaklanan bir diğer yasa, 27 Nisan 2002 tarihinde yayınlanan “Engelliler İçin Fırsat Eşitliği Yasası (Behinderten Gleichstellungs Gesetz - BGG)” dır. BGG'ye göre engellilere yönelik ayrımcılık; Engelli ve engelsiz bireylere haklı bir sebep olmaksızın farklı davranılmakta ve bu muamele sonucunda engellilerin toplumsal yaşama eşit katılımını doğrudan veya dolaylı olarak baltalamaktadır (Kock, 2004). 1'inci bölümde yer alan “Genel hükümler” başlığı kapsamında yer alan yasanın amacı; “Engelli bireylerin dezavantajlı durumlarının hafifletilmesi ve önlenmesinin yanı sıra toplumsal yapıya adil katılımlarının sağlanması ve seçtikleri yaşamları sürmelerinin sağlanmasıdır.” olarak belirtilmektedir (BGG, 2002).

14 Ağustos 2006 tarihinde “Genel Eşit Muamele Yasası (Allgemeines Gleichbehandlungs Gesetz, AGG)” yürürlüğe girmiştir. Bu mevzuat ile AB'nin ayrımcılıkla mücadele yönetmelikleri, ülkede ulusal hukuk hükümlerine dönüştürülmüştür. Bu mevzuatla Almanya, eşit muameleyle ilişkin dört AB direktifini Alman hukukunda uygulama yükümlülüğünü yerine getirmiştir (Eryılmaz, 2010). Yasanın 1. bölümde yer alan “Genel Kısım” ana başlığı kapsamında yer alan yasanın amacı; “Dil, din, cinsiyet, ırk veya engellilik temelinde ayrımcılığın önlenmesi veya ortadan kaldırılması” olarak belirtilmektedir (AGG, 2006, 24 Şubat 2023). Toplum camiasında “Ayrımcılıkla Mücadele Yasası” olarak da bilinen bu yasa, genel olarak çalışan engellileri işyerinde ve işverenler tarafından ayrımcılığa karşı korumaktadır (Spardel, 2021).

Erişilebilirlik kapsamında Federal Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı tarafından, 2016 yılında “Erişilebilirlik Federal Ofisi” kurulmuştur. Daire, erişilebilirlikle ilgili bilgileri toplamak, işlemek ve erişilebilir kılmak için bir araçtır. Buradaki amaç engellilerin yaşama ve çalışma hayatını yükseltmektir (Konrad, 2018). Bu ofisin sorumlulukları aşağıdaki gibidir (Telliöğlu, 2019):

- o Erişilebilirlik kapsamında destek bilgilerinin sağlanması ve geliştirilmesi,
- o Finansman fırsatları açısından kullanılabilirliği belirlemek için araştırma yapmak.
- o Finansal imkanlar açısından erişilebilirliği sağlamaya yönelik çalışmalar yapmak.
- o Erişilebilirlik ağı geliştirmek ve engelliler için çalışan STK'larla işbirliği içerisinde olmak.
- o Engelli bireylere yönelik farkındalık ve tutumlar hakkında halkı bilgilendirmek.

2. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Avrupa Birliği'nde engelli bireylere yönelik yürütölen çalışmalar ve seçilen üç AB üye ülkesinin engellilerin haklarına ilişkin BM Engelli Hakları Sözleşmesi'ne uygun olarak ulusal mevzuatlarında yaptığı yasal düzenlemeler analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışma, engellilerin sosyal haklarını, yaşam kalitesini ve toplumsal katılımını artırmaya yönelik olarak AB'nin ortak politika ve standartlarını belirlemeyi ve bu çerçevede Fransa, İspanya ve Almanya gibi farklı refah rejimlerine sahip üç ülke örneğini karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamıştır.

Çalışma süresince iki ana tema üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki, engelli bireylerin sosyal hayata katılımını kolaylaştırmak ve engellilikle ilgili farkındalığı artırmak için AB'nin geliştirdiği politika ve stratejilerdir. Bu tema, engellilerin eğitim, sağlık, istihdam, ulaşım ve sosyal güvenlik gibi alanlarda eşit fırsatlarla yararlanmalarını, ayrımcılık görmemelerini, haklarının korunmasını ve toplumsal hayata aktif olarak katılmalarını kapsamaktadır. Bu doğrultuda geliştirilen politika ve stratejiler, engellilerin yaşam kalitesini artırmayı hedeflemektedir. Diğer tema ise, engellilerin haklarının korunması ve geliştirilmesi için BM Engelli Hakları Sözleşmesi'nin getirdiği yükümlölüklerin üye ülkeler tarafından nasıl yerine getirildiğidir. Bu bağlamda, örnek olarak seçilen üç AB ülkesinin engelliler için yaptığı yasal düzenlemeler incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın sonucunda, AB'nin engellilik konusunda önemli bir rol oynadığı, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'ni imzalayan ve onaylayan ilk uluslararası kuruluş olduğu, engellilerin insan haklarına dayalı bir yaklaşımla ele alındığı, engellilik politikalarının diğer politika alanlarıyla bütünleştirildiği ve engellilerin karar alma süreçlerine katılımının sağlandığı görölmüştür. Ancak

örnek model olarak seçilen üye ülkeler arasında uygulamada benzerlikler (yasal düzenlemeler, kurumsal yapılar) ve farklılıklar (uygulama düzeyi, katılım oranları) olduğu görülmüştür.

Bahsi geçen ülkelerin ortak noktası, Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi'ni (2006) imzalayıp onaylamış olmalarıdır. Bu sözleşme, engellilerin haklarını ve eşitliğini korumak ve geliştirmek için uluslararası bir standart oluşturmuştur. Bu üç ülke, engellilik konusunda kapsamlı ve ilerici yasal düzenlemeler yaparak, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'ye uyum sağladıklarını göstermiştir. Engellilik meselelerine daha fazla kaynak ayıran, daha fazla hizmet sunan ve daha fazla katılım yaratan bu ülkeler, diğer ülkelere göre farklı bir konumdadır.

Almanya, İspanya ve Fransa'nın engellilere yönelik yasal düzenlemeleri incelendiğinde, bu ülkelerin AB'nin ortak standartlarını benimsedikleri ve engellilerin haklarını korumaya yönelik önemli adımlar attıkları görülmektedir. Ancak engelli bireylere yönelik yasal düzenlemelerin kalitesini iyileştirip daha etkin hale getirilmesi için AB'ye ve model üye ülkelere yönelik şu önerilerde bulunulabilir:

- Almanya, İspanya ve Fransa'nın engelli oranlarını güncel ve doğru bir şekilde belirlemeleri önerilir. Bu sayede engellilerin gerçek ihtiyaçları ve sorunları daha iyi tespit edilebilir ve çözüm yolları geliştirilebilir.
- Bu ülkelerde engellilere yönelik yasal düzenlemelerin uygulanması ve denetlenmesi konusunda daha etkin mekanizmalar oluşturulması önerilir. Engellilerin haklarının ihlal edilmesi durumunda yaptırım uygulanması ve hak arama yollarının kolaylaştırılması sağlanmalıdır.
- Bu ülkelerde engellilerin toplumsal hayata katılımını artırmak için daha fazla destek ve teşvik sağlanması önerilir. Engellilerin eğitim, istihdam, sağlık, ulaşım, kültür, spor gibi alanlarda fırsat eşitliğine sahip olmaları için gerekli önlemler alınmalıdır.
- Bu ülkelerde engelli ayrımcılığını önlemek için daha fazla bilinçlendirme ve farkındalık çalışması yapılması önerilir. Engellilerin insan haklarına saygı, eşitlik, katılım, ayrımcılık yapmama ve erişilebilirlik gibi temel ilkelerinin toplumda yaygınlaştırılması için eğitim, medya, sivil toplum gibi araçlar kullanılmalıdır.
- Bu ülkelerde engellilerin yaşam kalitesini yükseltmek için daha fazla araştırma ve inovasyon yapılması önerilir. Engellilerin ihtiyaçlarına uygun teknolojik çözümler, hizmetler, ürünler geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. Engellilerin beceri ve yeteneklerini geliştirmelerine ve potansiyellerini ortaya koymalarına imkân tanınmalıdır.

3. ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma yöntemi itibarıyla etik kurul izni kapsamında değildir.

4. ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- AGG, (2006). Allgemeines Gleichbehandlungsgesetz (AGG). Ein Service des Bundesministeriums der Justiz sowie des Bundesamts für Justiz, 23 Şubat 2023 tarihinde <https://www.gesetze-im-internet.de/agg/AGG.pdf> adresinden erişildi.
- Akdu, U., Akdu, S. (2018). Engelli Turizmi: Yasal Düzenlemeler ve Uygulamalar. GÜSBED, Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 9 (23), 99-123.
- Akyıldız, N.A. (2017). Avrupa Birliği'nde Engelli Politikası. Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, (13), 48-59
- Akyıldız, N.A. (2019). Türkiye'de Engellilere Yönelik Yasal Düzenlemeler. Mehmetoğlu, T, SAKHI, Z. (Ed.) Zeugma II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 18-20 Ocak 2019 (181-190). Gaziantep: İKSAD Yayınevi.
- Almanya Federal İstatistik Dairesi Basın bültenleri. (Haziran 2022). 3 Şubat 2023 tarihinde https://www.destatis.de/EN/Themes/Society-Environment/Health/Disabled-People/_node.html#sprg241418 adresinden erişildi.
- Anwalt.org (Mart 2023). Wann Eine Schwerbehinderung Vorliegt Und Wie Dies Ermittelt Wird. Erişim Tarihi: 5 Mart 2023. <https://www.anwalt.org/schwerbehinderung/>

- Avrupa Komisyonu. (2000). Charter Of Fundamental Rights Of The European Union. 18.12.2000 tarihli ve C 364/1 Official Journal of the European Communities.
- Avrupa Birliği. (2019). Directive (Eu) 2019/882 Of The European Parliament And Of The Council. on the accessibility requirements for products and services (Text with EEA relevance). 25 Nisan 2023 tarihinde <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32019L0882> adresinden erişildi.
- Avrupa Komisyonu. (2002). Directive 2001/85/Ec Of The European Parliament And Of The Council. 28 Nisan 2023 tarihinde https://www.accessibletourism.org/resources/eu-directive-2001_85---buses-and-coaches.pdf adresinden erişildi.
- Avrupa Komisyonu, (2008). The Employment Equality Directive. Brussels. 25 Nisan 2023 tarihinde https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_08_69 adresinden erişildi.
- Avrupa Komisyonu. (2010). Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions European Disability Strategy 2010-2020: A Renewed Commitment To A Barrier-Free Europe. Brussels, 15.11.2010 COM(2010) 636 final. 25 Nisan 2023 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/media/42410/eu-disability-strategy-2010-2020.pdf> adresinden erişildi.
- Avrupa Komisyonu. (2020). AB'nin Engellilik ile İlgili Politikaları ve Mekanizmaları Raporu. 25 Nisan 2023 tarihinde <https://avrupaveengellilik.org> adresinden erişildi.
- Avrupa Komisyonu. (2021). EU Disability Rights Strategy 2021-2030. 25 Nisan 2023 tarihinde <https://www.inclusion-europe.eu/wp-content/uploads/2021/04/Disability-Strategy-briefing-2.pdf> adresinden erişildi.
- Avrupa Konseyi. (1996). European Social Charter. Strasbourg, 29 Nisan 2023 tarihinde <https://www.universityofgalway.ie/media/housinglawrightsandpolicy/files/councilofeurope/European-Social-Charter-and-Revised-Charter.pdf> adresinden erişildi.
- Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi. (2006). Regulation (Ec) No 1107/2006 Of The European Parliament And Of The Council, Concerning The Rights Of Disabled Persons And Persons With Reduced Mobility When Travelling By Air (Text With Eea Relevance). 29 Nisan 2023 tarihinde <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2006/1107/oj> adresinden erişildi.
- Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi. (2016). Directive (Eu) 2016/2102 Of The European Parliament And Of The Council. on the accessibility of the websites and mobile applications of public sector bodies (Text with EEA relevance). 2.12.2016 tarihli ve L 327/1 EN Official Journal of the European Union
- Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Birliği Konseyi. (2018). Directive (Eu) 2018/1808 Of The European Parliament And Of The Council. amending Directive 2010/13/EU on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive) in view of changing market realities. 6 Mayıs 2023 tarihinde <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32018L1808> adresinden erişildi.
- Benzer, E. (2017). Türkiye ve Almanya'da Engelli Haklarına İlişkin Yasal Düzenlemeler ve Uluslararası Hukuk. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.
- BGG, (2002). Gesetz Zur Gleichstellung Von Menschen Mit Behinderungen (Behindertengleichstellungsgesetz - BGG). Ein Service des Bundesministeriums der Justiz sowie des Bundesamts für Justiz – Erişim Tarihi: 5 Mart 2023. <https://www.gesetze-im-internet.de/bgg/BGG.pdf>
- BOE, (2 Mart 2023). Ley 51/2003, de 2 de diciembre, de igualdad de oportunidades, no discriminación y accesibilidad universal de las personas con discapacidad. 2 Mart 2023 tarihinde https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2019/11/Spain_act-on-equality-of-opportunity-nondiscrimination-and-universal-accessibility-for-persons-with-disabilities.pdf adresinden erişildi.
- BOE, (3 Mart 2023). Boletín Oficial Del Estado, Núm. 289 Martes 3 de diciembre de 2013 Sec. I. Pág. 95635, (3 Mart 2023) tarihinde <https://www.boe.es/boe/dias/2013/12/03/pdfs/BOE-A-2013-12632.pdf> adresinden erişildi.
- Bulgan, G., Göktaş, P. (2016). X, Y ve Z Kuşağı Engellilerinin Turizme Erişebilirliğinin Karşılaştırılması. Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, 5 1), 24-49

- Bulgan, G., Kaygısız, Ü. (2015). Sosyal Avrupa Modeli Çerçevesinde Avrupa Birliği'ndeki Engelli Turizmine İlişkin Yasal Düzenlemelerin Türkiye'deki Yasal Düzenlemelerle Karşılaştırılması. *International Journal of Human Sciences*, 12 (2), 360-384. DOI: 10.14687/ijhs.v12i1.331
- Calvez, M. (2010). The 2005 Disabilities Policy In France. An Opportunity For The Development Of Disabilities Studies. Third European meeting of EHESP School of PubliHealth "Limitations disability and dependency : how to measure how to train? European developments in public health. Disabilities health, society" Round table 2 : "Research and training : the future of research in disability.", Nov 2010, Amsterdam, Netherlands. Ffhalshs
- CERMİ, (3 Şubat 2023). 3 Şubat 2023 tarihinde <https://cermi.es/?httpstatus=301> adresinden erişildi.
- Citarella, A. Sánchez Iglesias, A.İ., González Ballester, S., Gutiérrez, A.A.G., Maldonado Briegas, J.J., Castro, F.C., González Bernal, J. (2020). Being Disabled Persons In Spain: Policies, Stakeholders And Services. *International Journal of Developmental and Educational Psychology INFAD Revista de Psicología*, (1), 507-516. ISSN: 0214-9877
- Courbin, P.D., Gilbert, P. (2005). Éléments d'information sur la législation en faveur des personnes handicapées en France : de la loi de 1975 à celle de 2005. Dans *Revue française des affaires sociales*, (2), 207-227. DOI10.3917/rfas.052.0207
- Çizel, B., Sönmez, N., Akıncı, Z. (2012). Antalya'da Engelli Turizminin Gelişimi için Arz ve Talep Üzerine Bir Araştırma. APGEM, Ankara: Yiğitler Grup Reklam, Matbaa
- Defi-Metiers, (3 Mart 2023). Lois (2005). "LOI no 2005-102du 11 février 2005 pour l'égalité des droits et des chances, la participation et la citoyenneté des personnes handicapées", *Journal Officiel De La République Française Texte 1 Sur 135*, 3 Mart 2023 tarihinde https://www.defimetiers.fr/sites/default/files/users/379/loi_du_11_fevrier_2005_pour_legalite_des_droits_et_des_chances.pdf adresinden erişildi.
- EDF. (Mayıs 2023). Accessible products and services. Erişim Tarihi: 23 Şubat 2023. <https://www.edf-feph.org/access-to-public-and-private-services/>
- EDUDİER, (23 Şubat 2023). 23 Şubat 2023 tarihinde <https://www.etudier.com/dissertations/Loi-Du-2002-2/342229.html> adresinden erişildi.
- Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (Mayıs 2023). Uluslararası Mevzuat. 22 Mart 2023 tarihinde <https://www.aile.gov.tr/eyhgm/mevzuat/uluslararasi-mevzuat/> adresinden erişildi.
- Eryılmaz, B. (2010). Turizmde Engelli Pazarının Değerlendirilmesi ve Bodrum Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi SBÜ, Sakarya.
- European Commission, (28 Şubat 2023). Legislation In The Member States-Compendium — Good Practice In Employment Of People With Disabilities. 28 Şubat 2023 tarihinde https://ec.europa.eu/employment_social/soc-prot/disable/socpart/comp05_en.pdf adresinden erişildi.
- Eurostat ve Avrupa Komisyonu. (2022). Infographic - Disability In The Eu: Facts And Figures. 28 Şubat 2023 tarihinde <https://www.consilium.europa.eu/> adresinden erişildi.
- EStG (1934). Einkommensteuergesetz (EStG). Ein Service des Bundesministeriums der Justiz sowie des Bundesamts für Justiz – www.gesetze-im-internet.de
- Federal Almanya Cumhuriyeti Temel Kanunu, 1949 (3 Mart 2023). Grundgesetz Für Die Bundesrepublik Deutschland. Ein Service des Bundesministeriums der Justiz sowie des Bundesamts für Justiz – 3 Mart 2023 tarihinde <https://www.gesetze-im-internet.de/gg/GG.pdf> adresinden erişildi.
- FrenchEntrée. (5 Nisan 2022). *Fransa'nın Sosyal Güvenlik Sistemi: Temel Bilgiler*. 1 Şubat 2023 tarihinde <https://www.frenchentree.com/living-in-france/family-life/frances-social-security-system/> adresinden erişildi.
- Genç, Y., Çat, G. (2013). Engellilerin İstihdamı ve Sosyal İçerme İlişkisi. *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries)*, 8 (1), 363-393
- Handicap.fr, (12 Kasım 2009). Loi handicap du 11 février 2005 - Handicap.fr. 1 Şubat 2023 tarihinde <https://fibromyalgiesos.fr/rdv2/wp-content/uploads/2012/03/LOI-HANDICAP-11-FEVRIER-2005.pdf> adresinden erişildi.
- ILO. (2003). The Right To Decent Work Of Persons With Disabilities. IFP/SKILLS Working Paper No. 14 ISBN 92-2-1-113594-2. 12 Mart 2023 tarihinde https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/documents/publication/wcms_bk_pb_93_en.pdf adresinden erişildi.

- INE, (2022). Encuesta de Discapacidad, Autonomía personal y Situaciones de Dependencia (EDAD) Principales resultados. Año 2020. 23 Şubat 2023 tarihinde https://ine.es/prensa/edad_2020_p.pdf adresinden erişildi.
- Jamet, F. (2016). Loi du 11 février 2005 « Pour l'égalité des droits et des chances, la participation à la citoyenneté des personnes handicapées ». Conférence académique : Lois du 11 février 2005. 31 janvier 2006, Canteleux : France
- Kanca, B., Ertaş, Ç. (2014). Engelli Turizmine İlişkin Yasal Düzenlemeler: Türkiye ile Avrupa Birliği Mevzuatlarının Karşılaştırılması. Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi 15. Ulusal Turizm Kongresi Engelsiz Turizm. 1359-1372.
- Kock, M. (2004). Disability Law in Germany: An Overview of Employment, Education and Access Rights. Alman Hukuk Dergisi, 5 (11), 1374-1392. DOI: 10,1017/S2071832200013286
- Konrad, T. (2018). Fachstellen Barrierefreiheit in Deutschland, Österreich und der Schweiz. 11 Mart 2023 tarihinde <https://www.der-querschnitt.de/archive/32878> adresinden erişildi.
- KraftSt (1927). Krafftfahrzeugsteuergesetz. Ein Service des Bundesministeriums der Justiz und für Verbraucherschutz in Zusammenarbeit mit der juris GmbH - www.juris.de
- La Constitución Española, 1978 Constitución Española (1978). Agencia Estatal Boletín Oficial del Estado, Madrid, 11 Mart 2023 tarihinde <https://www.boe.es/legislacion/documentos/ConstitucionCASTELLANO.pdf> adresinden erişildi.
- Lecerf, M. (2020). Employment and disability in the European Union. EPRS | European Parliamentary Research Service, PE 651.932
- Loi du 30 juin 1975. (11 Mart 2023). La Loi D'orientation En Faveur Des Personnes Handicapées. 11 Mart 2023 tarihinde <http://scolaritepartenariat.chez-alice.fr/page121.htm> adresinden erişildi.
- LOTİ, 1982, (11 Mart 2023). 11 Mart 2023 tarihinde <https://www.idit.fr/legislation/documents/LOTI.pdf> adresinden erişildi.
- Makdessi, Y. (2012). Maisons d'accueil spécialisé et foyers d'accueil médicalisé, similitudes et particularités. Série Études Et Recherchen° 123 • octobre 2012, ISSN : 1621-4358 (électronique) Internet : <http://www.drees.sante.gouv.fr>
- Michas, F. (25 Ağustos 2021). 15 yılında Fransa'da 64-2019 yaş arası engelli kişi sayısı, cinsiyete göre. 12 Mart 2023 tarihinde <https://www.statista.com/statistics/1198560/number-people-age-disabilities-france-gender/> adresinden erişildi.
- MSBCS, (18 Şubat 2023). 18 Şubat 2023 tarihinde <https://www.sanidad.gob.es/ssi/discapacidad/informacion/consejoNacionalDisc.htm> adresinden erişildi.
- Rivaud, R. (2016). Fontenay le Handicap Guide du Handicap. Place du 8 Mai 1945, 78330 Fontenay-le-Fleury
- Schäf, A. (16 Şubat 2023). Fakten und Hintergründe zum Schwerbehindertengesetz. 16 Şubat 2023 tarihinde <https://compleet.com/wissen/schwerbehindertengesetz> adresinden erişildi.
- SchwabG, 1986. (4 Mart 2023). 4 Mart 2023 tarihinde https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/media/1A5434EB669E9BAAB808046A7F7C5157/bgbl186s1421b_9780.pdf adresinden erişildi.
- SGB IX, (2001). Sozialgesetzbuch Neuntes Buch – Rehabilitation und Teilhabe von Menschen mit Behinderungen – (Artikel 1 des Gesetzes v. 23. Dezember 2016, BGBl. I S. 3234) (Neuntes Buch Sozialgesetzbuch - SGB IX). Ein Service des Bundesministeriums der Justiz sowie des Bundesamts für Justiz – Erişim Tarihi: 4 Mart 2023. www.gesetze-im-internet.de
- Spardel L. (2021). Was ist das Allgemeine Gleichbehandlungsgesetz? 26 Şubat 2023 tarihinde <https://recruitee.com/de-artikel/allgemeines-gleichbehandlungsgesetz> adresinden erişildi.
- Telliöğlu, S. (2019). Avrupa Birliği(AB)'nin ve Bazı Gelişmiş Ülkelerin Engellilere Yönelik Sosyal Politikaları ve Sosyal Hizmetleri. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6 (34), 166-182. Doi Number:<http://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.4843>
- Tınar, Y. (2018). Engellilere Yönelik Kamu Hizmetlerinin Yönetimi ve Sunumu: Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. İstanbul: Hiperyayın.
- Velche, D. (2004). L'emploi des Personnes Handicapées. La Situation Des Personnes Handicapées : Un Enjeu De Société, adsp n° 49 décembre 2004, 48-54

- Verdugo, M.A., Jimenez, A., Jordan De Urries, B. (2000). Social and Employment Policies for People with Disabilities in Spain. *European Journal of Social Security*, 2 (4), 323-341
- Wikiwand, (14 Şubat 2023). 1978 İspanya Anayasası. 14 Mart 2023 tarihinde https://www.wikiwand.com/es/Constituci%C3%B3n_espa%C3%B1ola_de_1978 adresinden erişildi.
- Yıldırım, S. (2021). Ayrımcılık Temelli Dışlanma: Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadınlar. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 11 (2). 321-346
- 30-1975 Sayılı Kanun. (30 Aralık 2015). Loi n° 75-535 du 30 juin 1975 relative aux institutions sociales et médico-sociales. 23 Mart 2023 tarihinde <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGIARTI000006681752/1975-07-01/> adresinden erişildi.
- 12-1990 Sayılı Kanun, (13 Temmuz 1990). Loi n° 90-602 du 12 juillet 1990 relative à la protection des personnes contre les discriminations en raison de leur état de santé ou de leur handicap. 15 Mart 2023 tarihinde <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000350518> adresinden erişildi.

A Brief Evaluation on Informal Employment of Women in Turkey

Türkiye’de Kadınların Kayıt dışı İstihdamı Üzerine Kısa Bir Değerlendirme

Dilek TIRYAKI YENİLMEZ^{(1), (*)}

ABSTRACT

Unregistered employment, which is known as the non-reporting or under-reporting of employees to the relevant institutions and organizations, is one of the issues that are emphasized in Turkey and the existence of unregistered employment is a known fact. However, employees who are employed unregistered for different reasons or employers who employ unregistered employees may cause economic and social damage to national economies and social structure. Although there has been a decrease in the rate of unregistered employment in Turkey over the years, it is known that the rate of unregistered employment of women is higher than that of men. There are many reasons behind the unregistered employment of women. Reasons such as poverty, unemployment, rural-urban migration and gender-based discrimination that push women to work informally increase the rate of women's informal employment. As a matter of fact, various policies and projects can be implemented in Turkey in addition to legal regulations in order to reduce and eliminate the unregistered employment rates of women. In this study, the reasons for the unregistered employment of women will be discussed and the studies carried out to reduce the rate of unregistered employment of women will be included. In this framework, it is thought that the study will contribute to the literature.

Keywords: Informal employment, Informal employment of women, Registered employment, Female employment, Unregistered employment rate

ÖZET

Çalışanların ilgili kurum ve kuruluşlara bildirilmemesi ya da eksik bildirilmesi olarak bilinen kayıt dışı istihdam, Türkiye’de üzerinde önemle durulan konulardan birisidir ve kayıt dışı istihdamın varlığı bilinen bir gerçektir. Bununla beraber farklı gerekçelerle kayıt dışı istihdam edilen çalışanlar ya da kayıt dışı çalıştıran işverenler, ülke ekonomilerine ve toplumsal yapıya ekonomik ve sosyal yönden zarar verebilmektedirler. Türkiye’de kayıt dışı istihdam oranlarında yıllar itibarıyla düşüşler söz konusu olsa da kadınların kayıt dışı istihdam oranının erkeklerden daha yüksek olduğu bilinmektedir. Kadınların kayıt dışı istihdam edilmesinin geri planında birçok neden yatmaktadır. Yoksulluk, işsizlik, kırdan kente göç, cinsiyete dayalı ayrımcılık gibi kadınları kayıt dışı çalışmaya iten nedenler, kadınların kayıt dışı istihdam oranını yükseltmektedir. Nitekim kadınların kayıt dışı istihdam oranlarının azaltılması ve ortadan kaldırılabilmesi için Türkiye’de hukuksal düzenlemelerin yanı sıra çeşitli politika ve projeler uygulanabilmektedir. Bu çalışmada kadınların, kayıt dışı istihdam edilme nedenleri ele alınarak kadınlarda kayıt dışı istihdam oranını azaltılabilmesi için gerçekleştirilen çalışmalara yer verilecektir. Bu çerçevede çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kayıt dışı istihdam, Kadınların kayıt dışı istihdamı, Kayıtlı istihdam, Kadın istihdamı, Kayıt dışı istihdam oranı

* Responsible Author/Sorumlu yazar

¹ Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, dilek.tiryaki23@gmail.com.,
0000-0002-8999-7155

Article History/Makale Tarihi:

Received/Teslim :08.06.2023

Accepted/Kabul :08.07.2023

Published/Yayımlama :30.07.2023

Cited/Atf:

Tiryaki-Yenilmez, D. (2023). Türkiye’de Kadınların Kayıt dışı İstihdamı Üzerine Kısa Bir Değerlendirme, *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), 137-147.

Copyright/Telif Hakkı

Bu makale, Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY NC) ’nın hükmü ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makedir.

GİRİŞ

Yoksulluk, eğitim seviyesinin düşük olması, kırdan kente göç, toplumsal baskı ve toplumsal algılar, cinsiyete dayalı ayrımcılık, çalışma hayatında yaşanan sorunlar, ev içi bakım hizmetlerinin yerine getirilmesi gibi farklı nedenlerle kayıt dışı istihdam edilen kadınlar; kayıtlı istihdamın sunduğu birçok ekonomik ve sosyal haktan yararlanamamaktadırlar. Diğer taraftan kayıt dışı kadın çalıştıran,

işverenler de haksız rekabete yol açmalarından dolayı piyasa dengelerini bozmalarının yanında ülke ekonomilerini de farklı yönlerden olumsuz etkilemektedirler.

Kayıt dışı kadın istihdam oranlarının düşürülmesi ve kadınların başta emekli aylığı olmak üzere sosyal güvenlik sisteminden sağlanan haklardan yararlanabilmesi amacıyla kadınların, kayıt dışı istihdam sorununun görünür olması yapılabilecek çeşitli düzenlemelerle sağlanabilmektedir.

Bu çalışmanın amacı, kadınların kayıt dışı istihdama yönelik durumlarını incelemek, kadınların kayıt dışı istihdam edilme nedenlerini göz önünde bulundurarak kayıt dışı istihdamı azaltmak ve kayıtlı istihdamı teşvik etmek ve yükseltmek için çalışmaları ele almaktır. Çalışma, kadınların kayıt dışı istihdam edilme sorununa vurgu yaparak, bu konuda farkındalık oluşturmayı ve kadınların kayıtlı istihdamını artırmak için öneriler getirmeyi amaçlamaktadır.

Bu çalışmada; kayıt dışı istihdam kavramı ile ilgili kavramsal çerçeve yer alırken, Türkiye’de kadınların kayıt dışı istihdam edilme durumu istatistiki verilerle değerlendirilecektir. Aynı zamanda kadınların, kayıt dışı istihdam edilme nedenlerine çeşitli başlıklar altında yer verilirken, kadınların kayıt dışı istihdamını azaltmaya yönelik düzenlemeler ve öneriler de yer almaktadır.

1. KAYIT DIŞI İSTİHDAM

Uluslararası ve ulusal literatürde, araştırmacılar, yazarlar ve kurumlar tarafından, kayıt dışı istihdam kavramı farklı ifadelerle tanımlanmaktadır. Kayıt dışı istihdam kavramı olarak, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün hazırladığı Dünya İstihdam Forumu kapsamındaki Kenya Raporu’nda, ilk defa 1970 yılında enformel sektör (Candan, 2007: 14; Güloğlu, 2005) şeklinde ifade edilmiştir.

Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından, kayıt dışı istihdam kavramı; “niteliği itibarıyla yasal işlerde çalışarak istihdama katılan bireylerin sarf etmiş oldukları emeğin gün veya ücret olarak ilgili kurum ve kuruluşlara eksik bildirilmesi veya hiç bildirilmemesi” olarak tanımlanırken (Varışlı, 2021: 4; Yanıcı Erdal, 2019: 228), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü ise beyan edilmeyen çalışma şeklinde tanımlarken, enformel çalışmayı “ürünlerin üretiminde çalışmayla ilgili bir veya daha fazla yasal yükümlülüğün yerine getirilmediği çalışmalardır” (Yurdakul, 2014) ifadesi ile belirtmektedir.

Bir diğer tanıma göre kayıt dışı istihdam, istihdam faaliyetlerinin resmî kayıtlara geçirilmemesi sonucunda vergi ve zorunlu yükümlülüklerin, mali ya da sosyal güvenlik kurumlarına eksik aktarılması ya da hiç aktarılmamasıdır (Güloğlu, 2005: 2; Özcan, 2018). Nitekim kayıt dışı istihdam; tarım, sanayi, inşaat, hizmet gibi farklı sektörlerde çalışan ancak resmî kurumlarda çalışmaları kayıt altına alınmayan ve ekonomik faaliyetleri net biçimde ortaya konulamayan istihdam türü olarak ifade edilirken, kayıt dışı istihdam edilen kişilerin çalışma standartlarının ve sosyal güvencelerinin, tam olarak sağlanmadığı durumların da yaşandığı bir istihdam biçimi (Çiftçi, 2018: 5; Ilgın, 1999: 9-11) olarak görülmektedir.

Bir diğer tanıma göre ise çalışan bir kişinin, çalışmasına dair sözleşme bulunmaması sonucu, alacağı ücret miktarı ve türünün aynı zamanda çalışma süresinin ilgili kurumlara bildirilmeden istihdam edilmesi (Candan, 2007: 14-15) şeklinde ifade edilmektedir. İfade edilebilir ki kayıt dışı istihdam, farklı şekillerde gerçekleşebilmektedir. Şöyle ki çalışanların, mali ve sosyal güvenlik kurumlarına beyan edilmemesi, çalışma gün sayılarının ve sigorta kazanç miktarlarının eksik bildirilmesi (Çiftçi, 2018) biçiminde gerçekleşebilmektedir. Kayıt dışı istihdam kavramı ile ilgili yapılan tanımların ortak noktası, çalışan kişilerin, mali ve sosyal güvenlik kurumlarına bildirilmemesi ya da bildirilen kişilerin sosyal güvenlik durumlarının eksik bildirilmesidir.

Yukarıda yer alan tanımlardan hareketle, çalışanların ilgili kurumlara bildirilmeden, işgücü piyasasında yer almaları ve dolayısıyla sosyal güvencenin sağlanamaması, kayıt dışı istihdam sorununu derinleştirmektedir (Feige, 1989: 15-1; Önder, 2011: 242; Sarıca, 2006: 18; Schneider, 1986: 644).

Nitekim soruna bir diğer açıdan yaklaşıldığında ülke ekonomilerinin, bazı gelir kalemlerinde azalmalar meydana gelmektedir. Şöyle ki kayıt dışı istihdam edilenler, sosyal güvenlik hakkından yararlanamamakta ve elde edilen ücret üzerinden kesintiler (vergi, sosyal güvenlik primleri gibi) söz konusu olmadığı için kamu kurumlarına aktarılması gereken kesintiler aktarılmadığından, ülke ekonomileri olumsuz etkilenmekte diğer yandan bireyler açısından haksızlıkların yaşanmasına da yol açmaktadır (Enste ve Schneider, 2002: 1; GİB, 2009: 32; Güloğlu, 2003: 53).

2.TÜRKİYE’DE KADINLARIN KAYIT DIŞI İSTİHDAMI

Türkiye’de istihdam edilenlerin sektörlere göre dağılımı incelendiğinde; tarım sektöründe istihdam edilenlerin oranı, sanayi ve hizmet sektörlerinde istihdam edilenlere göre azalma eğiliminde olsa da önemli bir kesim tarım sektöründe istihdam edilmektedir ki böylelikle istihdamda, tarım sektörünün önemi görülebilir¹. Bir diğer anlatımla zaman içerisinde tarım sektöründe istihdam edilenlerin görece azalmasına rağmen halen önemli bir kesim tarım sektöründe çalışmaktadır. Kırsal kesimlerde yoğunlukla kadınlar, tarım sektöründe çalışmakta söz konusu çalışma alanında sosyal güvencenin olmadığı, mevsimlik tarım işçiliği yapmaktadırlar veya ücretsiz aile işçisi olarak kendisinin ya da yakınlarının tarımsal üretimle ilgili işlerinde kayıt dışı istihdam edilmektedirler. Kayıtlılığın olmadığı alanlarda, tarım işçisi olarak istihdam edilen kadınların, düşük ücretlerle ya da genellikle aile bireyleri tarafından işletilen küçük ölçekli işyerlerinde çalıştıklarına dikkat edilirse, kadınların yevmiye usulü çalıştıkları çıkarılabilir ve nitekim sosyal güvenlik kurumuna prim ödeyemedikleri de görülebilmektedir. Dolayısıyla prim ödemesi olmadığı için sosyal güvenlik haklarından yeterince yararlanamamakta dolayısıyla geleceğe yönelik emeklilik koşulları sağlanamadığından ileriye yönelik belirsizlik bulunmaktadır. Kırsal alanda kadınlardan, aile içi bakım emeğini yerine getirmeleri beklenmesinden dolayı süreklilik koşulu bulunmayan işlerde, düşük ücretlerle çalışmaları, kadınları kayıt dışı istihdama yöneltmekte, onların sigortasız ve güvencesiz çalışmalarına yol açmaktadır (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 201; Yurdu, 2010: 190-193).

Türkiye’de özellikle tarım sektöründe, kadınların ağırlıklı olarak yer aldıkları ve söz konusu sektörde kayıt dışı çalıştıkları bilinen bir gerçektir. Kadınlar, ücretsiz aile işçisi olarak çalışmalarının yanında mevsimlik tarım işlerinde de kayıt dışı çalışmaktadırlar. Kadınlar, ailelerinin tarımsal üretimle ilgili işlerinde, çalışmalarının bir sonucu olarak gerçekleştirdikleri işlerin parasal bir karşılığı olmadığı için emekleri değersiz görülmekte bununla beraber mevsimlik işlerde ise düşük düzeyde ücretlerle çalışmaktadırlar dolayısıyla söz konusu çalışmalarda hem özel sigorta şirketlerine isteğe bağlı hem de kamu kurumuna sigorta primi yatırma imkanları olmadıkları için kayıt dışı çalışan kadınlar, sigortalarının olmamasından dolayı önemli hak kayıpları yaşamaktadırlar.

Bu noktada ifade edilebilir ki kayıt dışı istihdam, erkekler ve kadınlar için istihdam kaynağı iken kadınlar kayıt dışı işlerin, düşük ve istikrarsız kazanç ve yoksulluk riskine sahip bölümlerinde yoğunlaşma eğilimindedir (Carr and Chen, 2002; Ismail, Valdivia ve Reed, 2022: 117).

Diğer taraftan konuya yaklaşıldığında ulusal ve uluslararası piyasalarda, sanayi sektöründe üretim yapan kesimlerin rekabet edebilme noktasında, ucuz işgücü olarak gördükleri kadınları çalıştırma eğilimindedirler. Nitekim ifade etmek gerekir ki söz konusu sektörde, fason üretime yönelen ve bu doğrultuda eve iş verme yöntemini tercih eden firmalar, kadınların daha düşük ücretlerle kayıt dışı istihdam edilmelerine yol açmaktadır. Sektörde rekabet edebilir duruma gelmek, ihracatlarını arttırmak, işgücü maliyetlerini düşürmek, hukuki açıdan işlem maliyetlerini azaltmak ve kolaylaştırmak için firmaların başvurdukları farklı yöntemler olabilmektedir; bu durum firmaları kayıt dışı istihdama yöneltmektedir, kadınlar ve çocuklar bu durumdan zarar gören kesimin başında gelmektedir (Şahin ve Develi, 2021: 39; Varışlı, 2021: 11).

Formel sektörde kadınların çalışma hayatında karşılaştıkları sorunları azaltmak amacıyla uygulamaya konulan düzenlemelerin, maliyetli olmasından dolayı enformel sektör istihdamında kadınlar, erkeklere kıyasla ağırlıklı olarak yer alırken ayrımcılık durumu ile de karşı karşıya kalmaktadırlar bu bağlamda en savunmasız istihdam biçimlerinde, ev hizmetlerinde ev eksenli işlerde yer almaktadırlar (Chen, 2012; ILO, 2008; Ismail, Valdivia ve Reed, 2022: 116; Öçal ve Şenel, 2021).

Kadınlar, kırsal alanlarda ücretsiz aile işçisi olarak aile ekonomisine katkı sağlarken, kentlerde ise ev hanımı olarak enformel sektörde yer alabilmektedirler. Formel sektörde çalışabilmek için yeterli

¹ 2021 yılı tarım sektöründe istihdam edilenler %17,3'lük oranla 4.698 kişidir. Cinsiyete göre dağılıma yer verildiğinde tarım sektöründe istihdam edilen kadın oranı %21'lik oranla 1.743 kişi olurken erkek oranı %15,7'lik oranla 2.954 kişidir (TÜİK, 2022). 2022 yılında ise tarım sektöründe istihdam edilenler %15,8'lik oranla 4.866 kişidir. Tarımda istihdam edilen erkek sayısı 2.822 kişi olurken kadın sayısı 2.043 kişidir (TÜİK, 2023).

beşerî sermayeye sahip olmayan kadınların büyük çoğunluğu, evde çalışmakta ve işgücü piyasasında yer almamaktadırlar. Ev içi hizmetleri yerine getiren kadınlar, gelir elde etme amacıyla kısmi zamanlı işlerde istihdam edilmeyi tercih ederken bu durum aynı zamanda kayıt dışı istihdamın büyük bölümünün kadınlardan oluştuğu (Özcan, 2018; Toksöz, Özkazanç, ve Poyraz, 2001: 21) sonucunu ortaya koymaktadır.

Türkiye’de, farklı nedenlerle, farklı sektörlerde kayıt dışı çalışan kadınların, kayıt dışı istihdam edilme durumu, istatistiki veriler açısından değerlendirildiğinde, durumun iç açıcı olmadığı söylenebilmektedir.

Tablo 1’de 2002-2021 yılları arasında, cinsiyete göre kayıt dışı istihdam oranlarının yıllar arasındaki değişimi gözlenebilmektedir. Söz konusu tabloya bakıldığında, yıllar itibariyle kayıt dışı istihdam oranlarının azalma eğiliminde olduğu söylenebilir. Kayıt dışı istihdam oranları, cinsiyete göre değerlendirildiğinde; belirtilen yıllar aralığında kadın kayıt dışı istihdam oranı, azalma eğiliminde olmasına rağmen erkeklere göre daha yüksek düzeylerde seyrettiği söylenebilir.

Tablo 1. 2002-2021 Yılları itibariyle kayıt dışı istihdam oranları (%)

Yıllar	Kadın	Erkek	Toplam
2002	71,3	43,95	52,14
2003	72,51	44,19	51,75
2004	67,13	44,26	50,14
2005	64,96	42,44	48,17
2006	62,95	41,43	46,97
2007	60,74	40,11	45,44
2008	58,45	38,15	43,50
2009	58,35	38,31	43,84
2010	58,49	37,2	43,25
2011	57,79	35,65	42,05
2012	54,17	32,7	39,02
2013	52	30,22	36,75
2014	48,44	29,29	34,97
2015	46,05	28,15	33,57
2016	44,26	28,75	33,49
2017	44,56	29,22	33,97
2018	42,15	29,45	33,42
2019	42,18	30,95	34,52
2020	37,11	27,57	30,59
2021	35,86	25,90	29,00

Kaynak: (TÜİK, 2022).

Kadınlar kayıt dışı istihdamda, tarım sektöründe ücretsiz aile işçisi olarak yer alırken tarım dışı sektörlerde ise ücretli veya yevmiyeli statüsünde yer almaktadırlar. Kayıt dışı istihdam edilen kadın oranı %36,8 düzeyinde gerçekleşirken kayıt dışı çalışan kadın sayısı, ücretli veya yevmiyeli statüsünde 926 (bin kişi), kendi hesabına 611 (bin kişi), ücretsiz aile işçiliğinde ise 1669 (bin kişi) olarak gerçekleşmektedir (TÜİK, 2022).

Tablo 2. 2021 Yılı itibariyle tarım dışı ve tarım sektöründe cinsiyete göre kayıt dışı istihdam edilenler

2021(Temmuz)	Toplam (%)	Tarım dışı (%)	Tarım (%)
Erkek	25,9	17,3	77,7
Kadın	35,9	18,7	94,2

Kaynak: (TÜİK, 2022).

Tablo 2'ye bakıldığında kayıt dışı istihdam oranının; tarım dışı ve tarım sektöründeki durumu değerlendirildiğinde, tarım sektöründe kayıt dışı istihdam oranının daha yüksek düzeylerde seyrettiği görülebilmektedir. Tarım sektöründe, kayıt dışı istihdam oranı cinsiyete göre değerlendirildiğinde ise kadınların kayıt dışı istihdam oranının daha yüksek olduğu görülmektedir.

3.KADINLARIN KAYIT DIŞI ÇALIŞMA NEDENLERİ

İstihdamda olan kadınlar hem aile yaşamından hem de çalışma yaşamından kaynaklanan birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadırlar. Hiç şüphesiz ki kadınların karşılaştıkları sorunlar onları, farklı boyutlarıyla derinden etkilemektedir. Bu sorunlar arasında gösterilen kadınların kayıt dışı istihdam edilmesi sorununun ise birçok nedeni bulunmaktadır.

Kadınların kayıt dışı istihdam edilme nedenleri arasında; iş-aile yaşam çatışması ve ev işleri, kırdan kente göç, çocuk bakım sorunu, yoksulluk gösterilmektedir. Aynı zamanda kadınların, tarım sektöründen hizmet sektörüne yönelmeleri, eğitim seviyesinin düşük olması, gerekli niteliklere sahip olmama ve bu durumların yarattığı kadının ucuz işgücü olarak görülmesi, kadınları kayıt dışı istihdama çekmektedir (Başol ve Yalçın, 2020; Çetinkaya ve Yıldırım, 2009: 75). Kadınların kayıt dışı istihdam edilme nedenlerine bakıldığında;

3.1.Yoksulluk

Yoksulluk sorunu kadınların hem kayıt dışı istihdama katılmalarına sebebiyet vermekte hem de kayıt dışı istihdam edilen kadınları, yoksul duruma düşürmektedir. Bu noktada ifade edilebilir ki yoksulluk, kayıt dışı istihdamın hem nedeni hem de sonucudur. Kadınların, kayıt dışı işlerde görünür biçimde yer almaları ve sosyal korumadan yararlanamamaları aynı zamanda düşük ücretlerle çalışmaları yoksulluk sorununu derinleştirmektedir. Diğer taraftan söz konusu sorunlar beraberinde farklı sorunları da getirmektedir şöyle ki kayıt dışı çalışan kadınlar, işten ayrıldıkları zaman işsizlik ödeneği, prim ödemesi olmadığı ya da eksik prim ödemeleri olduğu için emeklilik hakkı, kıdem tazminatı, iş güvencesi gibi sosyal haklar konusunda mağduriyet yaşamaktadırlar. Ayrıca kayıt dışı istihdam edilen kadınlar, kaçak işçi sayısının yükselmesine, emeğin suiistimal edilmesine, çalışanların motivasyonlarının ve üretkenliklerinin azalmasına da (Dedeoğlu, 2009: 49; Osmanoğlu, 2020; Ulutaş, 2009: 29) neden olmaktadır. Nitekim kadınların kentsel alanlarda, nitelik gerektirmeyen çalışma alanlarında, düşük ücretlerle kayıt dışı istihdamda yer almaları, yeterli eğitim fırsatlarından yararlanamamaları da yoksulluğa sebebiyet vermektedir (Toksöz, Özkazanç, ve Poyraz, 2001: 21).

3.2.İşsizlik

Kadınları kayıt dışı çalışmaya iten nedenlerden biri olan işsizlik problemi; çalışmak isteyen ancak iş aramasına rağmen iş bulamayan, ücret gelirinden farklı bir gelire sahip olmayan kadınlar, başkalarına muhtaç olmadan hayatlarını devam ettirebilmek amacıyla asgari ücretin uzağında kalan bir ücretle, kayıt dışı çalışmaya yönelebilmektedirler (Başol ve Yalçın, 2020; Yanici Erdal, 2019: 231). Düşük ücretle çalışan, kayıt dışı istihdam edilen ve emeğinden başka bir geliri olmayan kadın, insan onuruna yaraşır bir ücret ve hayat düzeyinin de gerisinde kalmaktadır. İşsiz olan kadın, çalışma amacıyla kayıt dışı istihdama yönelebilmektedir.

3.3.Kırdan Kente Göç

Kadınların, kayıt dışı istihdam edilmesinin nedenleri arasında, kırdan kente göçün önemli yansımaları olmuştur. Kente göçün sonucunda, nüfusun kırsal bölgelerde azalması ve kent çeperlerinde artması nedeniyle istihdam imkânlarının sınırlı kalması, niteliksiz işgücüne sahip kişilerin kayıt dışı istihdamda yer almalarına yol açmıştır. 1950'li yıllarda tarım dışı olan iş imkânları ve tarımda makine kullanımının yaygınlaşması, kırsal alanlardan kentlere doğru yapılan göçü tetiklemiştir. Kadınlar ise kırsal alandaki tarım işgücünde yoğun biçimde çalışırken 1950'lerden sonra tarım dışı sektörlerde işgücüne katılmışlardır. Tarımın, ekonomik sektörler içerisindeki payının zaman içerisinde azalma eğilimine girmesi karşısında hizmet ve sanayi sektörlerinin gelişmesi neticesinde, kadın istihdam oranlarında düşüş yaşanmıştır. Kente göç sürecinde kadınların, ev hanımı statüsünde ya da kayıt dışı işlerde güvencesiz çalışmaları, onların işgücüne katılım oranlarının azalmasına da yol açmıştır (Başol ve Yalçın, 2020; Bildirici ve Anafarta, 2001: 58; Kocacık ve Gökçaya, 2005: 200).

Kısacası kadınlar, tarım sektöründe nitelik gerektirmeyen, emek yoğun işlerde istihdam edilirken, kırdan kente göçle birlikte birçok kadın çalışma hayatından ayrılırken bazı kadınların ise ev içi

hizmetleri yerine getirdiğine rastlanılmıştır. Kadınların, vasıf düzeyi yüksek, eğitim ve nitelik gerektiren çalışma alanlarında yer alamamalarının önünde, eğitim seviyesinin düşük düzeylerde olması gelmektedir. Bu durum kadınların, kentlerde iş bulamamasına yol açarken ataerkil zihniyet yapısı, toplumsal değerler, aile içerisinde kadınların ev dışında çalışmasına yönelik olumsuz düşünceler, kadınların istihdamdan ayrılmalarına yol açmıştır. Diğer taraftan farklı gerekçelerle çalışmak durumunda olan ve işgücü piyasasının aradığı koşulları sağlamayan kadınlar, düşük ücretlerle kayıt dışı istihdamda yer almaktadırlar.

Nitekim kadınların eğitim düzeylerinin görece daha az olması tarım dışı sektörlerde, kadınların istihdam edilmelerini zorlaştırmaktadır. Bu durum aynı zamanda kadınların önemli bir kısmının işgücü piyasasından ayrılmalarına da yol açmıştır. Eğitim düzeyi ile kayıt dışı istihdam arasındaki ilişkiye değinilecek olursa; eğitim düzeyi yükselme eğiliminde ise kayıt dışı istihdam oranı azalma eğilimine girmekte nitekim eğitim düzeyinin artması ile kişilerin bilinç düzeyleri de olumlu etkilenmekte diğer taraftan sosyal güvenliğin önemi ile ilgili yeterli bilgiye ve duyarlılığa sahip olmayan kişiler kayıt dışı istihdama yönelmektedir (Yanici Erdal, 2019). Eğitim seviyesi düşük, nitelsiz işgücü arasında görülen kadınlar, ucuz emek olarak kayıt dışı sektörde çalıştırılmaktadır (Çetinkaya ve Yıldırım, 2009: 75).

Eğitim seviyesi düşük kadınlar, işsiz duruma düşme riski, kayıt dışı istihdamın olumsuz yönleri, kayıtlı istihdamın olumlu yönleri ve sosyal hak ve ödevleri hakkında yeteri düzeyde bilgi sahibi olmamalarından ötürü kayıt dışı istihdam edilme karşısında ses çıkaramamaktadırlar (Yanici Erdal, 2019: 229-230).

3.4. İş-Aile Yaşamı Dengesi

Kadınları kayıt dışı istihdama iten diğer nedenlere bakıldığında; iş aile yaşamını uyumlaştırma noktasında yaşadıkları sıkıntılar gösterilmektedir. Söz konusu duruma açıklık kazandırılacak olursa, çalışan kadın hem iş yerinde hem de evde ikili vardiya şeklinde çoklu roller üstlenmektedir. Aynı zamanda çalışan kadın; anne ve ev içi sorumluluklarını da yerine getirmektedir. Bu iki rolü beraber yerine getiren kadın ne tam iş kadını ne de tam ev kadını olmaktadır. Kadın bu problemi de çözmeye çalışmaktadır. Bu durumda çalışma ve ev yaşamındaki dengeyi aynı çatı altında devam ettirip kayıt dışı işlerde yer almak, kadına daha uygun gelebilmektedir (Varışlı, 2021: 8). Kadının, ev içi sorumluluklarının fazla olması ve iş yükünün kadınlar tarafından karşılanması, çalışma hayatında yer alan kadının iş-aile yaşamı dengesini sürdürebilmesi için kayıt dışı işlerde kısmi zamanlı çalışma, kadınlar tarafından cazip görülebilmektedir.

3.5. Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık

Kadınların, çalışma hayatına katılmasının önünde engellemeler ve sınırlamalar olduğu bilinen bir gerçektir. Kadınların sadece kadın olmalarından dolayı yaşadıkları cinsiyete dayalı ayrımcılık sorunu birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Söz konusu ayrımcılık, kadınların kariyer planlarında ve ilerlemelerinde, işe alma ve sonraki aşamalarda, ücret konusunda, sosyal güvenceden faydalanma noktasında olumsuzluklar yaratabilmektedir. Kadınların hem çalışma hayatına katılma aşamasında hem de çalışma hayatında yaşadıkları sıkıntılar, kadınların istihdamdan ayrılmasına ve kayıt dışı çalışmaya yönelmesine sebebiyet verebilmektedir (Kocacık ve Gökkaya, 2005: 206; Varışlı, 2021: 7). Cinsiyete dayalı ayrımcı tutumlar ve algılar, kadınları çalışma hayatında yıpratmakta ve nihayetinde kadının kayıtlı işgücünden ayrılıp kayıt dışı işgücü içerisinde kısmi zamanlı çalışmalarına yol açabilmektedir. Çalışmak isteyen ancak toplum ya da aile tarafından cinsiyete dayalı ayrımcılık yapan kesimler/kişiler dolayısıyla kadınlar evde kayıt dışı çalışabilmektedirler. Konuya bir diğer açıdan yaklaşıldığında cinsiyete dayalı ayrımcılık, ataerkil zihniyet yapısına sahip toplumlarda, kadının durumunu ötekileştirebilmektedir. İkinci plana itilen kadın, çalışma hayatına katılma noktasında engellenebilmektedir. Ev işleri, çocuk/yaşlı bakımı gibi ev içi bakım hizmetlerinin sadece kadının görevi olduğu anlayışı ve bu işleri kadınların yapmasını beklemek aynı zamanda eşlerin, babaların, ailelerin kadınların işgücü piyasasında yer almasını istememeleri, kadınları evde çalışmaya iterken onların kayıt dışı çalışmasına zemin hazırlamaktadır.

3.6. Bakım Sorunu

Kadınları kayıt dışı çalışmaya iten nedenlerden bir diğeri ise bakım problemidir özellikle çocuk ve yaşlı bakım ihtiyacının yerine getirilmesi, kadınlardan beklenmekte ve kadına ait bir kavram olduğu kabul edilmektedir (Koyuncu, 2009: 278). Aile içerisinde bakım ihtiyacının giderilmesi kadınlardan

beklenmektedir bu durumda kadınlar çocukların ya da yaşlıların bakım ihtiyacı için çalışma hayatından ayrılabilen ya da kısmi zamanlı kayıt dışı işlere yönelebilmektedirler. Evdeki yaşlı bireyin bakımında kamu veya özel sektörden hizmet almayı tercih etmeyen aileler söz konusu bakım gereksiniminin yerine getirilmesinde öncelikli olarak kadını tercih etmektedirler. Diğer taraftan işgücü piyasasında yer alan yani kayıtlı istihdamda bulunan kadınların çalışma hayatından ayrılmasında çocuk sahibi olması, aynı zamanda kadınların çocuklarını bırakacak kimselerin olmaması, çocuk bakım hizmeti sunan yerlerin görece maliyetli olması gibi nedenlerden ötürü kadın, kayıt dışı çalışmaya geçmekte bu noktada evde bakım hizmetini üstlenmektedirler.

3.7. Güvencesiz İşlerde Çalışma

Bir diğer neden ise düzensiz, esnek, standart olmayan işlerde çalışma, sosyal güvenlik sisteminde faydalanma ve emekli olma şartlarının zorlaştırılması gibi nedenler emekli olmayı hayal durumuna getirebildiği için kadınlar, sigortasız kayıt dışı çalışabilmektedirler. Kadın işgücünün büyük bir kesimi kendisinin değil; anne-babasının, eşi ya da çocuğunun sigortasından yararlandığı için kayıt dışı çalışmaya razı olmaktadır. Özellikle evde yapılan kayıt dışı çalışma ile kadın, işyerine uyum sağlama zorluğu, cinsel tacize uğrama riski, ailesinden çalışmak için izin alma gibi problemlerden de nispeten uzak kalmayı düşünmektedirler (Varışlı, 2021: 10).

Kayıt dışı çalışmanın esas özelliği standartların ve yasal düzenlemelerin dışında kalmasıdır. Her çeşit koruyucu önlemlerden kadınların uzak kalması, gerektiği kadar dinlenmeden, sosyal güvenlikleri sağlanmadan, iş güvencesi olmadan, sağlıkları pahasına çalışmaları ile birleşmekte ve meydana ağır bir sömürü tablosu çıkmaktadır. Hastalık, işsizlik, yaşlılık ve malullük gibi risklere rağmen kadınların korunmasız kalmaları, sosyal güvenliğin herkesi kapsama hedefinin dışında kalmasına yol açmakta, onları yoksulluğa itmektedir. Kadın yoksulluğunun en açık görünüşlerinden birisi, sosyal güvenlikten yoksun kalmaktır (Ulutaş, 2009: 33). Kadınların çalışma hayatında kalma süreleri, düzensiz ve kısa olduğu için aynı zamanda düzenli prim ödeyemediklerinden dolayı önemli sosyal haklardan birisi olan sosyal güvenlik hakkından yoksun kalmaktadır. Dolayısıyla sosyal güvenlik hakkına sahip olamayan kadın, bağımlı statüsünde sosyal güvenlik sistemine ilave olmaktadır (Gökbayrak, 2010: 168-169).

Yukarıda kadınların, kayıt dışı istihdam edilme nedenlerine farklı başlıklar itibariyle yer verilmiştir. Kadınların, kayıt dışı istihdam edilmeleri birçok olumsuzluğu da beraberinde getirmektedir. Bu noktada sorunun önemi daha iyi anlaşılabilen ve kadınları kayıt dışı istihdama yönelten nedenlerin önemle ele alınması gerekmektedir.

Genel olarak kayıt dışı istihdam oranının azaltılması hem ülke ekonomisi hem toplumun kalkınması ve ilerlemesi hem de kişilerin sosyal haklardan yararlanmaları için önem arz etmektedir. Özede ise kadınların kayıt dışı istihdamının azaltılması, kayıtlı ekonomide kadınların istihdam oranlarının artırılması ve işgücü piyasalarına katılımlarının sağlanması amacıyla kadınları kayıt dışı çalışmaya iten nedenlerin bir bütün olarak ele alınması ve yukarıda değinilen sorunlara çözüm önerileri getirilmesi kayıt dışı istihdamın azaltılmasına da olumlu yönde katkı sağlayacaktır.

4. KADINLARIN KAYIT DIŞI İSTİHDAMINI AZALTMAYA YÖNELİK POLİTİKALAR

Kayıt dışı istihdamın hem bireyler açısından hem de ülke ekonomileri açısından olumsuz etkilerini gidermek, olumsuz etkileri tamamen giderilemiyorsa bile etkilerini azaltmak için alınabilecek önlemler önem arz etmektedir. Diğer taraftan kayıt dışı çalışanların özellikle kadınlarla ilgili politika önerileri literatüre önemli katkı sağlamaktadır (İsmail, Valdivia ve Reed, 2022: 121) ve birçok açıdan kayıt dışı istihdamdan olumsuz etkilenen, dezavantajlı grupta yer alan kadınların, söz konusu sorununun kısa vadede azaltılması uzun vadede ise tamamen ortadan kaldırılması için yasal düzenlemelere, politikalara, çeşitli projelere gereksinim duyulmaktadır (Erdoğan, 2016: 44;).

Türkiye’de, kayıt dışılığın azaltılmasına yönelik birçok adım atılmıştır. Kayıt dışı istihdamı önlemek amacıyla mevzuatta yapılan değişiklikler arasında ilave istihdam yaratmak için sigorta prim teşvikleri getirilebilmektedir. Nitekim 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’nun 81. maddesinin (ı) bendine göre; sigortalı çalıştıran özel sektör işverenlerinin, uzun vadeli sigorta kolları kapsamında bulunan malullük, yaşlılık ve ölüm sigorta primine esas kazançları üzerinden hesaplanan, işveren payının %5’lik kısmının Hazine tarafından karşılanacağına yönelik hüküm bulunmaktadır (Yanici Erdal, 2019: 236).

Kayıt dışı istihdam oranını azaltmak için istihdam ve prim teşviklerinin yanı sıra ücret, prim, ikramiye gibi farklı nitelikteki ödemelerin bankalar üzerinden gerçekleştirilmesi, kayıtlı istihdamı takip etme noktasında önemli bir gelişme olarak görülebilir (Yanici Erdal, 2019: 237).

Türkiye’de, kayıtlı kadın istihdam oranını artırmak ve genç nüfusun kayıtlı ekonomide yer alabilmesi için 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu’na geçici 7. madde eklenmiştir ve söz konusu madde de; “18 yaşından büyük ve 29 yaşından küçük olanlar ile yaş şartı aranmaksızın 18 yaşından büyük kadınlardan; bu maddenin yürürlük tarihinden (01.0.2008 tarihi) önceki altı aya veya 2008 yılı Aralık ve 2009 yılı Ocak aylarına ilişkin Sosyal Güvenlik Kurumuna verilen prim ve hizmet belgelerinde kayıtlı sigortalılar dışında olması şartıyla, bu maddenin yürürlük tarihinden önceki bir yıllık dönemde işyerine ait prim ve hizmet belgelerinde bildirilen ortalama sigortalı sayısına ilave olarak bu maddenin yürürlük tarihinden itibaren iki yıl içinde işe alınan ve fiilen çalıştırılanlar için; sigorta primine ait işveren hisselerinin; birinci yıl için yüzde yüzü, ikinci yıl için yüzde sekseni, üçüncü yıl için yüzde altmışı, dördüncü yıl için yüzde kırkı, beşinci yıl için yüzde yirmisi, İşsizlik Sigortası Fonundan karşılanır” hükmü yer almaktadır. Söz konusu Kanunun Geçici 9. maddesinde de ek istihdam yaratılması durumunda, işveren payına ait primlerin İşsizlik Sigortası Fonu’ndan karşılanacağı belirtilmektedir. Gerçekleştirilen yasal düzenlemeler sayesinde özellikle genç kadınların, kayıtlı işgücü piyasasında görünür olmalarının sağlanması kritik bir öneme sahiptir (Yanici Erdal, 2019: 236).

Belirtmek gerekir ki gerçekleştirilen düzenlemeler arasında, kayıtlı istihdamı teşvik etmek için önemli projelerde hayata geçirilmiştir. 04.10.2006 tarih ve 26309 Sayılı Resmî Gazete ’de yayımlanan Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesi 2006/28 Sayılı Başbakanlık Genelgesi ile yürürlüğe girmiştir. Adı geçen proje ile kayıt dışı istihdam edilenlerin, kayıt altına alınarak çeşitli hak kayıplarının yaşanmaması ve yabancı kaçak işçi istihdamının azaltılması hedeflenmiştir (Yanici Erdal, 2019: 238).

Bir diğer proje ise Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından 25.05.2017 hayata geçirilen, kayıt dışı istihdam oranını düşürmeyi, kayıt dışı istihdamla ilgili mücadele sürecini güçlendirmeyi ve kayıtlı çalışanların, Türkiye ekonomisine sağlayacağı katkıyı artırmak amacıyla Kayıtlı İstihdamın Desteklenmesi Projesi (KİDEP) hayata geçirilmiştir. Yine söz konusu proje ile çocuk işçiliğinin önlenmesi, dezavantajlı grupların istihdamının desteklenmesi, çalışma hayatında cinsiyet eşitliğinin sağlanması, iş sağlığı ve güvenliği kurallarına uyulması ilkelerine de önem verilmiştir (Yanici Erdal, 2019: 238).

Kadınları kayıtlı istihdama çekmek, kadın girişimciliğini teşvik etmek ve kadın istihdam oranlarını artırmak amacıyla uygulamaya konulan önemli projelerden birisi olan Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi (Women Up) Projesi 2021 yılında hayata geçirilen ve hala devam eden proje sayesinde kadın istihdamının teşvik edilmesi ve kadın girişimciliğinin artırılması hedeflenmektedir. Uygulanan Women-Up Projesi sayesinde verilecek finansal destekle istihdam edilen bir kadın, daha fazla kadının kayıtlı istihdam edilmesine katkı sağlayacaktır. Bu çerçevede proje ile birlikte uygulanacak teşvikin Türkiye’de, kadın istihdam oranının artırılması, kayıt dışı istihdam oranının azaltılarak Avrupa Birliği düzeyine yaklaşılmasında ve daha sağlıklı, etkin, sürdürülebilir ve dengeli bir işgücü piyasası için kadın girişimciliğinin teşvik edilmesinde önemli bir rol oynaması öngörülmektedir (SGK, 2022).

5.SONUÇ ve ÖNERİLER

Bir ülkede kayıt dışı istihdam oranının yüksek seviyelerde olması o ülke ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle kayıt dışı istihdam oranı içerisinde kadınların, kayıt dışı istihdamının yüksek olması, kadınları sosyal, ekonomik ve kültürel açılardan dezavantajlı duruma düşürmektedir. Kadınları kayıt dışı istihdama iten nedenlerle ilgili kısa, orta ve uzun vadede etkili çözüm önerileri getirilmesi, kayıtlı istihdama katkı sağlamanın yanında ülke kalkınmasına da katkı sağlayacaktır.

Kadınların kayıt dışı istihdam edilmesi halinde; kayıt dışı çalışan kişi vefat ettiğinde destekten yoksun kalan kişiler ölüm aylığına hak kazanamıyorken, aynı zamanda kişi çalışırken malul duruma düşse malullük aylığı söz konusu değilken emeklilik aylığına da hak kazanamamaktadırlar. Diğer yandan iş kazası ve meslek hastalığı halinde geçici ya da sürekli iş göremezlik ödeneği olmadığı gibi işsiz kalması halinde işsizlik ödeneği gibi haklardan yararlanmadığı gibi gerekli koşullar olsa ihbar

tazminatı, kıdem tazminatı, yıllık izin hakkı gibi çalışma süresine yönelik yasal düzenlemelerin uzağında kalmakta ve hak kayıpları yaşamaktadırlar.

Kadınların kayıt dışı istihdamı işgücü piyasası içerisinde işverenler arasında rekabetin haksız olmasına yol açarken piyasa dengesini de bozabilmektedir. Nitekim ülke ekonomilerinde kayıt dışı çalışan kadınlarla ilgili vergi ödemesi söz konusu olmadığı gibi sosyal güvenlik sistemine prim ödenmediği için sosyal güvenlik sistemi içerisinde aktif-pasif sigortalı dengesi bozulma eğilimine girerken sosyal güvenlik sistemi üzerindeki yük artacaktır.

Kayıt dışı kadın istihdamının yüksek düzeylerde olması hem çalışanı hem işvereni hem de devleti olumsuz yönlerden etkilediği bilinmektedir. Bu noktada kadınların kayıt dışı istihdam oranlarını azaltmaya yönelik politikaların; kamu, özel sektör ve sivil toplum örgütleri gibi farklı katılımcıların sosyal diyalog anlayışıyla hayata geçirilmesi önem arz etmektedir.

Kadınların, kayıt dışı istihdam oranlarını önemli düzeyde azaltmak için öncelikle kadınları kayıt dışı istihdama iten nedenlerin ortadan kaldırılması amacıyla kamu sektörü, özel sektör, sivil toplum kuruluşlarına önemli görevler düşmektedir. Farklı tarafların katılımlarıyla gerçekleştirilecek, kadınların kayıt dışı istihdamlarının özellikle yüksek olduğu sektörlerde uygulanabilecek plan, politika, proje gibi düzenlemelerle iyileştirmelerin olması önem arz etmektedir.

Kayıtlı işgücü piyasası içerisinde kadın istihdam oranını artırmak için, kadınların kayıt dışı istihdam edilme nedenleri arasında yer alan cinsiyete dayalı ayrımcı uygulamalar, tutumlar ve algılarda değişiklik olması önemlidir. Bu noktada toplum içerisinde cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve korunması için bilinç düzeyi sunulacak eğitim çalışmalarıyla yükseltilmeli ve farkındalık kazandırılmalıdır. Aynı zamanda kadınların kayıtlı istihdamda görünür olmaları için istihdam teşviklerinin güvenceli, istikrarlı, vasıflı işleri kapsayacak şekilde sunulmasının olumlu olacağı düşünülmektedir.

Çocuk bakımı ya da yaşlı bakımı dolayısıyla işten ayrılan ya da kayıt dışı çalışmaya geçen kadınların, kayıtlı istihdama kazandırılması amacıyla sosyal devlet anlayışının gereği olan sosyal hizmet sunumunun etkin ve üretken olması önemlidir. Bu noktada yapılacak çalışmalar arasında özellikle çocuğu olan kadınların, çocuklarını bırakabilecekleri güvenli ve eğitici alanların artması uygun olabilecektir. Kadınları kayıtlı istihdama çekmek için sosyal hizmetlerin genişletilmesi gözden uzak tutulmamalıdır.

Kadınların kayıt dışı istihdam oranlarının azaltılması için hem kamu sektöründe hem de özel sektörde kayıtlı ekonominin teşvik edilmesi, vergi ile ilgili işlemlerin denetiminin ve etkinliğinin artırılması ve verilerin elektronik ortamda kayıtların tutulması kritik öneme sahip gelişmelerdir. Bilinçlendirme eğitimlerinin yanında denetimlerin belirli aralıklarla gerçekleştirilmesi ve yaptırımların caydırıcı ve önleyici nitelikte olmasının yanında kadınların kayıt dışı istihdamıyla ilgili yapılabilecek yasal düzenlemelerin önemi yadsınamaz bir gerçektir.

Yapılabilecek iyileştirmelerle beraber kadın istihdam oranını ve kayıtlı ekonomiyi artırmak amacıyla gerçekleştirilecek projelerle ilgili çalıştaylar, seminerler, toplantılar, sosyal güvenlik bilincinin önemini vurgulayan eğitimlerin düzenlenmesi önem arz etmektedir.

Sonuç olarak kadın girişimciliğini desteklemek ve kayıt dışı istihdamlarını azaltmak için pilot illerde (Ankara, Aydın, Denizli, İstanbul, Kahramanmaraş, Samsun ve Şanlıurfa) hayata geçirilen ve uygulama süresi henüz devam eden Kayıtlı Kadın İstihdamının Desteklenmesi (Women-Up) Projesi, yapılan iyileştirmeler arasında önemli bir konumda bulunmaktadır ve bu gibi projelere her zaman gereksinim duyulmaktadır.

6. ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma yöntemi itibarıyla etik kurul izni kapsamında değildir.

7. ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir çıkar çatışması potansiyeli bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Başol, O. ve Yalçın, E. (2020). İstanbul'da kayıt dışı istihdamın sosyo-demografik belirleyicileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(4), 173-190.
- Bildirici, M. ve Anafarta, N. (2001). Türkiye'de kadın emeği üzerine bir araştırma. *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 16(179), 53-71.
- Candan, M. (2007). *Kayıt dışı istihdam, yabancı kaçak işçi istihdamı ve toplumumuz üzerindeki sosyo-ekonomik etkileri*. (Uzmanlık Tezi), T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş-Kur Müdürlüğü, Ankara.
- Carr, M ve Chan, M. (2002). *Globalizitaion and the informal economy: How global trafo and investment impact on the working poor*. ILO: Working Paper on The Informal Economy, Working No.1.
- Chan, M. A. (2012). *The informal economy: definitions, theories and policies*. WIEGO Working Paper No.1.
- Çetinkaya, E. ve Yıldırım, S. (2009). Türkiye'de kadınların kayıt dışı istihdamdaki durumu. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 22(4-5), 70-85.
- Çiftçi, H. (2018). Kayıt dışı istihdamın ekonomik etkileri. *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 10(1), 1-17.
- Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi ayrımcılık mı? Türkiye'de sosyal devlet, cinsiyet eşitliği politikaları ve kadın istihdamı. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2(21), 41-54.
- Enste, D. ve F. Schneider (2002). *Hiding in the shadows: the growth of the underground economy* (No. 30). International Monetary Fund, Washington D.C.
- Erdal, İ. (2019). Türkiye'de kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı istihdamla mücadele politikaları. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 225-246.
- Erdinç, Z. (2016). Türkiye'de kayıt dışı ekonomiyle mücadeleye yönelik izlenen politikalar ve çözüm önerileri. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(4), 39-52.
- Feige, E. L. (1989). *The underground economies, tax evasion and information distortion*. Cambridge, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- GİB (2009). *Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008–2010)*. Yayın No:87.
- Güloğlu, T. (2005). *Türkiye'de kayıtdışı istihdam gerçeğine bir bakış*. Cornell University ILR School, International Programs Visiting Fellow Working Papers.
- Gökbayrak, Ş. (2010). *Refah devletinin dönüşümü ve özel emeklilik programları*. İstanbul: Siyasal Kitabevi.
- İlgin, Y. (1999). *Kayıtdışı ekonomi ve Türkiye'deki boyutları*. (Uzmanlık Tezi), Devlet Planlama Teşkilatı, İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Ismail, G. Valdivia, M. ve Reed, S. O. (2022). Covid-19 impact and recovery for women workers-a view form 2021. *Gender & Development*, 30(1-2), 115-143.
- ILO (2008). *Women gender and the informal economy: an assesment of ilo research and suggested ways forward*. Geneva: ILO Discussion Paper.
- Kocacık, F. ve Gökkaya, V. (2005). Türkiye'de çalışan kadınlar ve sorunları. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(1), 195-219.
- Koyuncu, A. G. (2009). *Kadınların istihdama katılımı ve çocuk bakım hizmetleri, sosyal politikada güncel sorunlar*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Osmanoğlu, A. (2020). Türkiye'de kayıt dışı istihdam sorunu ve mücadele stratejileri. *The Journal of Social Science*. 4(7), 134-144.
- Öçal, M. ve Şenel, D. (2021). Türkiye'de kayıt dışı istihdamın bölgesel analizi. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2, 1201-1232.
- Önder, İ. (2011). Kayıt dışı ekonomi ve vergileme. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23-24, 241-254.
- Özcan, N. (2018). *Kadın istihdamında kayıt dışılık sorunu: İskenderun örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Isparta.
- Sarıca, A. O. (2006). *Kayıt dışı istihdam ve mücadele yöntemleri*. (Uzmanlık Tezi), Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara.

- Schneider, F. (1986). Estimating the size of the danish shadow economy using the currency demand approach: An attempt. *Scandinavian Journal of Economics*, 88(4), 643–668.
- Şahin, K. ve Develi, A. (2021). Kadın istihdamında kayıt dışılık sorunu. *Kesit Akademi Dergisi*, 7(27), 386- 400.
- TÜİK, (2022).18.10.2022 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1> sitesinden erişildi.
- TÜİK, (2023). 04.07.2023 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2022-49390#:~:text=2022%20y%C4%B1%C4%B1nda%204%20milyon%20866,ki%C5%9Fi%20hizmet%20sekt%C3%B6r%C3%BCnde%20istihdam%20edildi>. Sitesinden erişildi.
- Toksöz, G, Özkazanç A. ve Poyraz B. (2001). *Kadınlar, kalkınma ve sosyal adalet*. Ankara: Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- Ulutaş, Ç. (2009). Yoksulluğun kadınlaşması ve görünmeyen emek. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 21(2). 25-40.
- Varışlı, N. (2021) Türkiye’de kadın işgücünün kayıt dışı istihdamdaki durumu. *The Journal Of World Women Studies*, 6(1), 1-17.
- Yanici Erdal, İ.Ö. (2019). Türkiye’de kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı istihdamla mücadele politikaları. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 225-246.
- Yurdakul, F. B. (2014). *Almanya’da kayıt dışı istihdamla mücadele politikaları ve uygulamalarının yabancı işgücüne etkilerinin değerlendirilmesi*. (Uzmanlık Yeterlilik Tezi), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
- Yurdu, H. (2010). Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliği: sorunları ve çözüm önerileri. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(5), 189-219.